

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI
BELİRLEME YÖNTEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Burçin ESKİN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Turgay UZUN

EKİM, 2014

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI
BELİRLEME YÖNTEMLERİ

BURÇİN ESKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 21/10/2014

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 02.10.2014

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Turgay UZUN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ramazan GÜNLÜ

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Soner TASLAK

Enstitü Müdürü V. : Yrd. Doç Dr. Aytekin FIRAT

EKİM, 2014

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 25.09.2014 tarih ve 649/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Burçin ESKİN'in "Türkiye'de Siyasal Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemleri" adlı tezini incelemiş ve aday 02/10/2014 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. TURGAY UZUN

Üye

Doç. Dr. Ramazan GÜNLÜ

Üye

Doç. Dr. Soner TASLAK

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Siyasal Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21.10.2014

BURCİN ESKİN

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ESKİN

Adı : BURÇİN

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ ADAYLARINI BELİRLEME
YÖNTEMLERİ

Y. Dil : THE METHODS USED BY THE POLITICAL PARTIES TO DETERMINE ITS MEMBERS
OF PARLIAMENT IN TURKEY

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 21/10/2014

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : UZUN, TURGAY

Ünvanı : PROF. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 103
TEZİN KONUSU (KONULARI) :	
1. SİYASAL PARTİLER VE TÜRKİYE 2. ADAYLIK KAVRAMI VE ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ 3. TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİ ADAYLARININ BELİRLENMESİ	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :	
1. SİYASAL PARTİ 2. SİYASAL PARTİLER KANUNU 3. ADAY 4. ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ 5. SEÇİM	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:	
1. POLITICAL PARTY 2. THE LAW OF POLITICAL PARTIES 3. CANDIDATE 4. CANDIDATE SELECTION METHODS 5. ELECTION	
1- Tezinden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☒
2- Tezinden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir	☐
Yazarın İmzası : 	Tarih : 21/10/2014

ÖZET

İnsanların siyasi iktidarı ele geçirmek ve kullanmak amacıyla bir araya gelmeleri, lider etrafında toplanmaları ilk çağlardan beri görülen bir olgu olmakla birlikte yaygın ve sürekli örgütlere sahip partiler günümüze özgü bir yeniliktir. Modern devlet bir partiler devleti halini almıştır. Siyasi partilerin ortaya çıkması ile birlikte temsili demokraside siyasetin tayini, yönlendirilmesi ve yürütülmesi, temsilcilerden siyasi partilere geçmiştir. Temsilcilerin mensup oldukları partinin politikasına bağlı olması da, parti politikasına dayalı demokratik sistemlerin bir gereğidir. Ayrıca demokrasilerde siyasal partilerin vazgeçilmezliği kadar, seçimlerin varlığı da bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de siyasi partiler ve seçimler, birbirini tamamlayan, birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır.

Siyasi partilerin kendilerine birtakım bağlarla bağlı olan milletvekillerinin seçiminde, daha onların aday belirleme safhasından başlayarak söz hakkına sahip olmak istemeleri, ortaya bir takım sorunların çıkmasına yol açmıştır. Siyasi partilerin seçimlerde, seçmenin karşısına birtakım aday listeleri ile çıkması ve seçmenin partiler arasında seçim yaparken özgür olması, fakat kimlerin yönetici olacağı konusunda partinin iradesine boyun eğmek zorunda bulunması, bu sorunları yaratan nedenlerin başında gelmektedir. İşte bu seçmen-parti çatışmasında, çeşitli ülkelerde, devletlerin hukuki ve siyasi yapıları kadar, partilerin de niteliklerine bağlı olarak biçimlenen birtakım birbirinden farklı aday belirleme yöntemleri ile sorunun çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu araştırmamızda, aday belirleme yöntemleri ve bunların ortaya çıkmasında etkili olan koşullar önce ülkelere göre genel olarak ele alınıp; demokratik rejimlerde partilerin aday tespiti sorununa değinildikten sonra durum, Türkiye'nin kendi koşulları içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır. Tezimizin Türkiye ile ilgili bölümünde de, 1876'dan bu yana gerek aday olma gerekse siyasi partiler tarafından aday gösterilme konusundaki hukuki düzenlemeler ve parti kuralları üzerinde durularak; çeşitli sistemlerin verdiği sonuçlar, aday belirleme yöntemleri ile demokratik rejimin sağlıklı biçimde işleyip işlememesi arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak da önerilen aday belirleme yöntemlerinden hangilerinin Türkiye koşullarında daha olumlu sonuçlar doğuracağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Siyasi Partiler Kanunu, Aday, Aday Belirleme Yöntemleri

ABSTRACT

Since the early ages, people get together around the leader to seize political power and use it. Nowadays, there are parties with a common and continuous organization. Direction, determination and execution of politics at representative democracy, passed political parties from representatives. Representative members adhere to their parties' policies. It is a requirement of a democratic system which is based on party politics. So that, political parties have become indispensable of a democratic system. The presence of elections is a necessity as is the indispensability of political parties in democracy. The political parties and elections are completed each other and are not considered separately.

The political parties are willing to be entitled to a share about the election of deputies. It causes some problems. For example, the political parties prepare slates for voters. The voters are free for election between political parties. But the voters are not free about election who become manager. To remove these problems, in various countries, the candidate selection methods have been developed. The method varies according to legal and political structure of government and qualifications of the parties. The candidate selection methods and conditions which are effective to emerge.

In our research, firstly, these effectiveness are evaluated according to country. After the problems of identifying candidate of political parties at democratic regimes are referred to, that conditions are evaluated according to conditions of Turkey. In the section on Turkey of our thesis, legal regulations about nominating by political parties and rules of parties since 1876 are evaluated.

We try to determine whether there is a relationship between candidate selection methods and the democratic regime is functioning properly.

Finally, determining which methods of the candidate selection will give more positive results in circumstances of Turkey will be studied to determine.

Key Words: Political Parties, The Law of Political Parties, Candidate, Candidate Selection Methods.

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinde, içeriğinin hazırlanmasında ve bölümlerinin yazılmasında bana yol gösteren, akademik bilgi birikimini esirgemeyen ve her zaman yardımlarını gördüğüm değerli hocam ve tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. Turgay UZUN'a sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim. Bu uzun ve yorucu çalışma döneminde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	:	Adalet Partisi
BDP	:	Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CVP	:	Belçika Hristiyan Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
DYP	:	Doğru Yol Partisi
FPÖ	:	Avusturya Özgürlük Partisi
HDP	:	Halkların Demokratik Partisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MDP	:	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	:	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MP	:	Millet Partisi
ÖVP	:	Avusturya Halk Partisi
PSC	:	Fransızca Konuşanların Sosyal Demokrat Partisi
RP	:	Refah Partisi
RPR	:	Cumhuriyet İçin Birlik Partisi
SPK	:	Siyasal Partiler Kanunu
SPÖ	:	Avusturya Sosyal Demokrat Partisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
VLD	:	Belçika Flaman Liberal Partisi
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

İÇİNDEKİLER

ÖZET

ABSTRACT

ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	X
İÇİNDEKİLER.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER VE TÜRKİYE

I.SİYASAL PARTİ KAVRAMI: KAPSAM VE TANIM	3
1.Siyasal Partilerin Doğuşu ve Tanımı.....	3
2.Siyasal Partilerin Kökeni ile İlgili Teoriler.....	7
2.1.Kurumsal Teori.....	8
2.2.Kriz (Tarihsel Durum) Teorileri	9
2.3.Modernleşme Teorisi	11
3.Siyasal Partilerin Sınıflandırılması.....	12
3.1.İç Yapılarına Göre Siyasal Partiler	12
3.2.İşlevlerine Göre Siyasal Partiler	14
3.3.İdeolojilerine Göre Siyasal Partiler.....	16
4.Siyasal Parti Sistemleri.....	17
4.1.Tek Parti Sistemi.....	17
4.2.İki Parti Sistemi	19
4.3.Çok Parti Sistemi	20
5.Siyasal Partilerin İşlevleri.....	21
5.1.Menfaatlerin Birleştirilmesi.....	22

5.2.Siyasal Devşirme	23
5.3.Siyasal Sosyalleşme	24
5.4.İktidarı Kullanma, Eleştirme ve Denetleme	25
5.5.İletişim ve Etkileşim Sağlama	25
II. TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİLERİN GELİŞİMİ.....	26
1.Türkiye’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Etkenler	26
2.Türkiye’de Siyasal Partiler.....	27
2.1.Osmanlı Dönemi’nde Siyasal Partiler.....	27
2.2.Cumhuriyet Dönemi’nde Siyasal Partiler	32
2.2.1.Tek Parti Dönemi	32
2.2.2.Çok Partili Dönem.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

ADAYLIK KAVRAMI VE ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ

I.ADAYLIK KAVRAMI VE TÜRLERİ	44
1.Tanım Olarak Adaylık ve Koşulları.....	44
1.1.Seçilme Yeterliliği	44
1.1.1.Olumlu Koşullar.....	45
1.1.2.Olumsuz Koşullar.....	46
1.2.Adayın Önerilmesine İlişkin Koşullar	47
2.Adaylık Türleri.....	49
2.1.Bağımsız Adaylık.....	49
2.2.Siyasi Parti Adaylığı	50
2.3.Bağımsız Adayların ve Parti Adaylarının Başarı Olanakları	50
II.ADAYLARIN BELİRLENMESİNDE ROL OYNAYAN ETKENLER	51
III.SİYASAL PARTİLERDE ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ.....	53

1.Adayın Kişi Olarak Tespit Edilmesi.....	54
1.1.Adayların Parti Liderleri Tarafından Tespit Edilmesi	54
1.2.Adayların Parti Örgütünce Tespit Edilmesi	55
1.2.1.Adayların Delegeler Tarafından Tespit Edilmesi	55
1.2.2.Adayların Parti Üyelerinin Bütünü Tarafından Belirlenmesi	55
1.2.3.Adayların Yönetici ve Üyelerin İşbirliği ile Belirlenmesi.....	56
1.3.Adayların Parti Taraftarlarınca Belirlenmesi	56
2.Parti Adaylarının Liste Sıralarının Belirlenmesi.....	58
2.1.Liste Sırasının Parti Tarafından (Parti Organlarınca) Belirlenmesi.....	58
2.2.Liste Sırasının Seçmen Tarafından Belirlenmesi	59
3.Bağımsız Adayların Tespit Edilmesi.....	59
IV.ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN DÜNYADAKİ BAZI ÜLKELERDEN ÖRNEKLER	60
1.Amerika Birleşik Devletleri'nde Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi	60
2.İngiltere'de Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi.....	61
3.Federal Almanya'da Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi.....	62
4.Fransa'da Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi.....	63
5.Diğer Ülkelerden Aday Belirlenmesine Yönelik Örnekler	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİ ADAYLARININ BELİRLENMESİ

I.SİYASİ PARTİLER KANUNUNA GÖRE ADAY BELİRLEMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER	68
1.Merkez Yoklaması.....	69
2.Aday Yoklaması.....	70
3.Ön Seçim.....	71
4.Kontenjan Adaylığı.....	72

II.SİYASAL PARTİLERİMİZDE ADAY BELİRLEME UYGULAMALARI	73
1.Cumhuriyet'ten Önceki Dönemde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	73
2.Cumhuriyet'ten Sonraki Dönemde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	74
2.1.Tek Partili Dönem (1942-1946).....	74
2.1.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	75
2.2.Çok Partili Dönem	75
2.2.1.1946-1961 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	75
2.2.1.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	76
2.2.1.2.Demokrat Parti'de Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	76
2.2.1.3.Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	76
2.2.1.4.Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	77
2.2.2.1961-1965 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	77
2.2.2.1.Adalet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	78
2.2.2.2.Türkiye İşçi Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	78
2.2.2.3. Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	79
2.2.3.1965-1983 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	79
2.2.3.1.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	81
2.2.3.2.Güven Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	81
2.2.3.3.Birlik Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	81
2.2.4.1980 Sonrası Genel Olarak Parti Tüzüklerinde Adayların Belirlenmesi	82
2.2.4.1.Doğru Yol Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri.....	83
2.2.4.2.Anavatan Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri.....	84
2.2.4.3.Demokratik Sol Parti'de Aday Belirleme Yöntemleri	84
2.2.4.4.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri	84
3.Günümüzde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Grubu Bulunan Siyasi Partilerde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi.....	85
3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi	86

3.2.Adalet ve Kalkınma Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi.....	88
3.3.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi	91
3.4.Halkların Demokratik Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi.....	93
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	97

GİRİŞ

Çağdaş anlamda siyasal partilerin ortaya çıkışları oldukça yeni olmakla beraber, partiler çok hızlı bir gelişme göstererek birçok ülkede siyasi yaşamın vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir. Uzun süre serbest bir gelişim çizgisi gösteren siyasal partilerin, İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya'da yaşanan kötü tecrübelerden sonra yasal bir çerçeveye oturtulmasının gerekliliği anlaşılmış ve böylelikle siyasal partiler hukuksal düzenlemelere konu olmaya başlamışlardır. Ülkemizin de içinde bulunduğu bazı devletler, yaşanan bu gelişmelerden sonra, siyasal partileri düzenleyen özel kanunlar çıkarmışlardır.

Hızla artan nüfus, sosyal hareketlilik, güçlü iletişim imkanları, baş döndüren teknolojik gelişmeler, üretim ve ekonomide hızlı gelişmelerle birlikte, yönetim işlevlerinin de hayli karmaşık hale geldiği bir dünya ile karşılaşılmaya başlanmıştır. Bu karmaşık yapı içerisinde demokrasilerde önemli bir yere sahip olan siyasal partiler, aday belirlemeye etkileri açısından ön plana çıkmaktadır. Özellikle yönetenlerin seçimler yoluyla belirlendiği düşünüldüğünde, akla bazı sorular gelmektedir. Yönetenlerin belirlenmesinde halk ne kadar söz sahibidir? Seçimlerde halkın önüne konulan listeleri kimler hazırlamaktadır? Parti üyeleri ve teşkilatları aday belirlemede ne ölçüde etkilidirler? Adayları parti liderleri mi yoksa üst düzey yönetimler mi belirlemektedir? Daha bunlara benzer pek çok soru, günümüzde siyasal partiler ve aday belirleme yöntemlerine ilişkin değerlendirmelerde karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal partilerde, parti liderinin ve yakın çevresinin tartışılmaz ve karşı konulmaz egemenliğinin söz konusu olduğu oligarşik yapı, parti içi demokrasinin işlemlerini önlediği gibi; siyasal partilerin değişimine ve gelişimine de engel olmaktadır. Oysa demokratik sistemlerde siyasal partilerin örgüt yapılarının demokratik özellikler taşıması şarttır. Parti içi demokrasinin sağlanması için de parti başkanlarının ve yönetimdeki çekirdek kadronun parti üzerindeki etkinliği ve bunların seçilme yöntemleri, parti üyelerinin parti yönetimine katkıları gibi unsurlar önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda tezimizin ilk bölümünde öncelikle genel olarak siyasal partilerin doğuşu ve kökeni ile ilgili teoriler ele alınmış, daha sonra da siyasal partilerin sınıflandırılması ve siyasal parti sistemleri üzerinde durulmuş ve siyasal partilerin işlevlerine değinilmiştir. Genel olarak siyasal partilerin dünyadaki gelişimi ele alındıktan sonra, Türkiye'de siyasal partilerin

ortaya çıkışını hazırlayan etkenler üzerinde durulmuş; Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde bu siyasi partilerin nasıl bir gelişim geçirdiği irdelenmiştir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi aday belirleme, geniş ölçekli çağdaş demokrasilerde temel bir rol oynamaktadır. Herşeyden önce aday belirleme, herhangi bir partide en önemli güç konumunu kimin kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla, bir parti, kendini hükümette ve parlamentoda temsil etmek isteyen çok sayıdaki üyeleri arasından küçük bir kısmını seçmekle, ne olduğunu daha doğrusu kim olduğunu belirlemiş olmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmamızın ikinci bölümünde siyasi partilerde, parlamento adaylarının belirlenmesi ele alınmıştır. Siyasi partilerin kendi adlarına yarışacak olan adayları nasıl belirledikleri, bu konuda uygulanan yöntemler, aday belirlemenin önemi, aday belirleme süreci, aday belirlemenin demokratikleştirilmesi, aday belirlemede etkili olan unsurlar ve bazı ülkelerde aday belirlemede uygulanan yöntemler incelenmiştir.

Genel itibariyle aday belirleme yöntemleri ve gelişimi ele alındıktan sonra tezimizin son bölümünde, aday belirleme yöntemlerine ilişkin Türkiye’de nasıl bir gelişim ve değişim yaşandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu zamanında, gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra, adaylık kavramı birçok yasa ile düzenlenmiştir. Son olarak 28.03.1986 tarihli ve 3270 sayılı Kanun ile, bu konuda partilere daha geniş bir hareket serbestliği verilmiştir. Buna göre; siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirledikleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilmektedirler. Bu doğrultuda siyasi partilerimizin hangi aday belirleme yöntemlerini kullandıkları geçmişten günümüze incelenmiş ve bu yöntemlerin neler olduğu tespit edilerek tez çalışmamız sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER VE TÜRKİYE

I.SİYASAL PARTİ KAVRAMI: KAPSAM VE TANIM

1.Siyasal Partilerin Doğuşu ve Tanımı

Siyasal partiler Batıda, katılma talebi içerisinde bulunan grupların siyasal sisteme katılımını sağlayan araçlar olarak ortaya çıkmıştır. Modern anlamda siyasal parti kavramının yeni bir anlam taşımasına rağmen, çıkarları nedeniyle birbirinden ayrılmış gruplar anlamındaki yapılanmaların geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır (Uzun, 2010a: 7). XIX. yüzyıl'da Avrupa'da temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi ve oy hakkının gelişmesi siyasi partilerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Siyasi meclislerin hükümdar karşısındaki fonksiyonları ve bağımsızlıkları genişledikçe, bu meclisler içinde gruplaşmalar, “hizipler” meydana gelmiştir. Ancak bu hizipler, belirli bir yapıya sahip olmamaları, modern siyasal partilerin fonksiyonlarını sürekli ve düzenli biçimde yerine getirmemeleri, doktrine çok küçük ölçüde yer vermeleri, üyelerinde kendilerine karşı sürekli duygusal bağlar ve “biz” duygusu yaratmamaları bakımlarından, bugünkü anlamda siyasal parti sayılmamaktadırlar. Parlamento hiziplerini modern siyasal partilere dönüştüren etken ise, oy hakkının genişletilmesi olmuştur. Oy hakkının genişlemesi ile seçmen sayısının artması, geniş seçmen kitlesi içinde seçim kampanyalarının yürütülmesi, çok daha ileri derecede örgütlenme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece her seçim çevresinde az çok sürekli nitelikte seçim komiteleri kurulmuştur. Zaman içinde seçim komiteleri ile parlamento grupları arasındaki ilişkiler daha açık ve belirli kurallara bağlanmış, böylece modern siyasi partiler doğmuştur (Özbudun, 1977: 19-20).

Örgütlü siyasi bir güç olarak, örneğin ABD'de “Federalist Parti”nin 1924 yılında parçalandığı, yine bu ülkede Andrew Jackson'un liderliğiyle yeni ve güçlü bir siyasi partinin kurulduğu görülmektedir. Bunun yanında İngiltere'de liberallerin öncülüğünde 1832 yılında ilk siyasi partinin kurulduğu, Kıt'a Avrupa'sındaysa 1848 devriminden, Japonya'da 1867 yılından sonra Batının siyasi kurumlarının alınmasıyla örgütlü siyasi partilerin kurulduğu bilinmektedir (Tuncay, 2000: 27). Ülkemizde de günümüzdeki anlamıyla olmamakla birlikte,

ilk siyasi örgütlerin cemiyetler kanununa dayandırılarak; “İttihat ve Terakki Fırka-i Siyasiye” ile “Osmanlı Demokrat Fırkası Cemiyeti” adlarıyla II. Meşrutiyet’ten sonra cemiyet ağırlıklı ancak parti sayılabilecek siyasi örgütlerin kurulduğu görülmektedir (Tunaya, 1982: 532).

Siyasal partilerin, modern siyasal sistemlerin en önemli unsurlarından biri olduğu konusunda şüphe yoktur. Schattschneider’in “demokrasiyi yaratmış olan, partilerdir” ve “modern demokrasi, partiler dışında düşünülemez” sözleri ile Duverger’in “klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasal rejimler hakkında yanlış bir fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse ise, çağdaş siyasal rejimler hakkında eksik fakat doğru bir fikir sahibi olur” şeklindeki düşüncesi siyasal partilerin önemini vurgulamaktadır (Özbudun, 1977: 1).

Çağımızda bu kadar önemli bir role sahip olan siyasal partileri tanımlama konusu da bu bağlamda açıklığa kavuşturulması gereken soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu soruya yanıt verebilmek pek de kolay görünmemektedir. Siyasal partileri, bir yandan modern siyasal sistemlerde önemli rol sahibi olan çıkar ve baskı gruplarından, öte yandan siyasal partilerin iktidar mücadelesi yaptığını gördüğümüz klik, hizip ve bunlara benzeyen gruplaşmalardan ayırabilme zorluğu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu güçlüklerden dolayı siyasal partinin tanımı üzerinde de yazarlar arasında görüş birliği olmadığını söylemek mümkün olmaktadır (Özbudun, 1977: 1).

Siyasal partilerin farklı oluşumları nedeniyle farklı tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlamalardan ilkinin 18. yüzyıl liberal muhafazakâr filozoflarından Edmund Burke yapmıştır. Burke’e göre bir parti, “hepsinin hemfikir olduğu bazı ilkeler çerçevesinde, ortak gayretleriyle milli çıkarları geliştirmeye çalışan bir grup insan” dan oluşur (Yayla, 2002: 225).

J. La Palombara ve Weiner ise, siyasi partilerde olması gereken ve günümüzde de geçerliliğini koruyan dört önemli özellik üzerinde durmuşlardır (Tuncay, 2000: 27):

- Siyasi partilerin devamlılığı yöneticilerinin varlığına bağlı değildir.
- Siyasi partiler hem ülke, hem de yerel düzeyde örgütlenmelidir.
- Siyasi partiler, siyasi iktidara sahip olmak için kurulmuşlardır.
- Çeşitli anlayış ve görüşler için genel dayanışma içinde mücadele ederler.

Amerikan siyaset bilimcileri La Palombara ve Weiner tarafından yapılan tanımdaki siyasi partiler için getirilen ölçütler doğrultusunda (süreklilik, ülke çapında tam bir örgütlenme, iktidarı kullanma isteği, seçim yoluyla halkın desteğini elde etme) Teziç siyasi partileri şöyle tanımlamaktadır; “siyasi partiler, merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, siyasi iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan sürekli kuruluşlardır” (Teziç, 2003: 310).

En operasyonel parti tanımlarından biri de G. Sartori tarafından yapılmıştır. Sartori’ye göre, partiler, “seçimlerde kendilerini diğerlerinden ayıran bir etikete sahip olan, kamu ofislerine seçimler yoluyla eleman yerleştirmeye muktedir politik gruplardır”. Bu tanımın vurgusu partilerin vatandaşlarla siyasi yönetim arasında bağlantı aracı olma fonksiyonu üzerindedir. Demokrasilerde en önemli kamu görevlerinin üstlenilmesine giden yol partilerden geçmektedir (Yayla, 2002: 227).

Siyasi partilerce, kamuoyu yaratılarak, halkın desteğinin sürekli hale getirilmesi esastır. Günümüzde belli propaganda yöntemleri ve güdümleri, kamuoyu araştırmaları bu desteğin devamını sağlayabilmektedir. Ancak en belirgin ve en büyük destek, seçimlerde verilen oylar ile sağlanmaktadır. Aynı siyasal ideolojiye inanan insanlar tercih ettikleri partilerde buluşmaktadır (Tuncay, 2000: 28). Örneğin, 1816’da Benjamin Constant siyasal partiyi, “aynı siyasal doktrine inanan insanlar topluluğu” olarak tanımlamaktadır. Çağdaş siyasal bilimcilerden Macciever ise siyasal partiyi, “bazı ilkeleri veya politikaları desteklemek ve bunları anayasal yollardan devlet yönetimine hakim kılmak üzere örgütlenmiş bir dernek” şeklinde nitelendirmektedir (Özbudun, 1977: 5).

Akçalı’nın tanımı ise, oldukça kapsamlı ve güncel bir tanımdır. Ona göre siyasi parti, “halkın desteğiyle, siyasi iktidarı ele geçirmeyi veya kullanmayı hedef alan, ülke çapında ve yerel düzeyde örgütlenmiş, süreklilik gösterebilen ve aynı fikir, görüş veya doktrini benimsemiş insanların meydana getirdiği topluluktur” (Akçalı, 1988: 93).

Siyasi partileri öteki toplumsal örgütlerden ayıran en önemli farklardan birisi amaç, öteki de çalışma yöntemidir. Buradan hareketle Kapani siyasi partileri, “bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar” olarak tanımlamaktadır. Tanımda da belirtildiği gibi siyasi partilerin amacı siyasi iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak olduğu halde, siyasi partiler dışındaki

hiçbir toplumsal örgütün bu tür amaçları olamaz, en azından kuruluş amaçları bunlar olamaz (Kapani, 1999: 160). Bu konuda Çam'ın görüşü ise; “siyasal parti, ülke çapında örgütü olan, toplumda siyasal dayanak arayan, bu amaçla çalışmalar yapan bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamanın gösterdiği üzere, iktidar konusunda hiçbir iddiası olmayan, örgüt kurmayan, örgütünün yaygınlığı olmayan, toplumda dayanak arama amacıyla çalışmalar yapmayan bir kuruluş, hukuken parti adını taşısa bile, siyaset bilimi açısından gerçek bir parti olarak kabul edilemez” şeklindedir (Çam, 1999: 416).

Siyasal parti kavramı modernleşme sürecinin önemli bir bileşeni olan demokrasi düşüncesi ve uygulamasıyla yakından ilgilidir. Weber, siyasal partileri, modern demokrasinin, oy verme olanağına kavuşturduğu büyük halk yığınlarını etkilemek ve örgütlendirmek amacıyla girilen çabaların bir sonucu olarak görmektedir (Kaya, 2009: 54). Sartori ise, siyasal partileri, vatandaş ile devlet arasındaki büyük bir bağlantı mekanizması olarak adlandırmıştır (Atasever, 2010: 15).

Anayasamızda siyasi partilerle ilgili düzenleme vardır. Bu düzenlemede, siyasal partilerin bir tanımı yoktur. 1961 Anayasasının 56/3. maddesi; “Siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” düzenlemesini getirmiştir. 1982 Anayasasının 68/2. maddesi ise; “Siyasi partilerin, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez bir unsuru” olduğu düzenlemesini getirmiştir. Görüldüğü gibi Anayasa siyasi partilerin tanımını vermemektedir (Ateş, 2007: 106).

13.07.1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun¹ 1. maddesine göre siyasi partiler “Toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahalli idareler yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden programı açık olan kuruluşlardır”.

22.04.1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun² (SPK) 3. maddesine göre siyasi partiler, “Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum

¹ R.G.: 16.07.1965, Sayı 12050, Kabul Tarihi: 13.07.1965, Kanun No: 648.

² R.G.: 24.04.1983, Sayı 18027, Tertip 5, C. 22, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Kanun No: 2820.

düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”.

Siyaset bilimciler tarafından yapılan çalışmalar sonucunda siyasal partiler için dört ölçüt ortaya konduğu görülmektedir. Bunlar; ülke düzeyinde örgütlenme, süreklilik, iktidar olma isteği ve seçim yolu ile halkın desteğini elde etme olarak ifade edilmektedir (Sezen, 2000: 56). Bu ölçütler ışığında siyasal partileri, halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar olarak tanımlayabiliriz. Siyasal partiler, özü bakımından, halkın siyasete katılmasının araçlarıdır. Öyleyse, siyasal parti tanımında da, siyasal katılma unsuruna birinci derecede ağırlık verilmesi gerekmektedir (Özbudun, 1977: 4-5).

2.Siyasal Partilerin Kökeni ile İlgili Teoriler

Siyasal partilerin gelişmesi iktidarın gelişmesi olayı ile yakından ilişkilidir. İktidarın kaynaklarının tanrısal, yönetilenlerin vatandaş değil uyruk olarak görüldüğü dönemlerde, toplum yönetiminde söz sahibi olan kişilerin sayısı sınırlı olduğundan, bu kişilerin düşüncelerinin, isteklerinin birleştirilmesi ve örgütler aracılığıyla ifade edilmesine gerek yoktu. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda temsili sistemin yerleşmeye başlamasıyla birlikte parlamentolar da yavaş yavaş hükümdarın yetkilerini paylaşmıştır. Bu dönemde parlamento içinde oluşan klikleri, grupları siyasi parti olarak nitelemek mümkün değildir (Atasever, 2010: 18). Duverger'e göre, gerçek partiler ortaya çıkmalı yüzyıl bile olmamıştır. 1850'de dünyanın (Amerika dışında) hiçbir ülkesi, kelimenin bugünkü anlamında siyasal partileri tanımıyordu. Buralarda, fikir adamları, halk kulüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları vardı; fakat gerçek partiler yoktu (Duverger, 1993: 15).

Genellikle partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimine, yani oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görünmektedir. Oy hakkı genişletilip yaygınlaştırıldıkça, adayları tanıtabilecek ve oyları bunlara yöneltebilecek komiteler yoluyla seçmenlerin örgütlenmesi zorunluluğu artmıştır. Dolayısıyla, partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlı olmakla birlikte; bazı partiler, bu genel şemadan az çok sapma göstermişlerdir. Bunların doğuşu, seçim ve parlamento çevresi dışında olmuştur (Duverger, 1993: 16).

Seçimlerde ve parlamentoda doğan partilerin doğuş mekanizmasına göre; ilkin parlamento grupları yaratılmış, ardından seçim komiteleri belirmiş ve son olarak bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulmuştur. Bazı ülkelerde ilk parlamento gruplarını, yöresel gruplar meydana getirmiş ve bunlar, sonunda ideolojik gruplara dönüşmüştür. 1789 Fransız Kurucu Meclisi'nde partilerin doğuşu, bu çeşit bir gelişmenin iyi bir örneğini oluşturmuştur (Duverger, 1993: 16-17).

Bu şekilde partiler öncelikle, parlamenter sistem ve seçimler süreciyle doğmuş, ancak daha sonra parlamento dışındaki bir takım örgütlenmelerin devamı olarak bazı partiler ortaya çıkmıştır. Parlamento dışında doğan partilerin kuruluşunda çeşitli grup ve örgütlenmeler devreye girmektedir. Bu örgütlenmelerden en çok bilineni, sendikalardır. Birçok sosyalist parti, doğrudan doğruya sendikalar tarafından kurulmuş, hatta bir süre sendikaların seçim ve parlamento işlerindeki “siyasal kolu” olma niteliğini devam ettirmişlerdir. İngiliz İşçi Partisi, bunun en tipik örneğidir; bu partinin doğuşu, 1899 Sendikalar Kongresi'nde alınan, bir parlamento ve seçim kurma kararının sonucu olmuştur. Bunun yanı sıra tarım kooperatifleri ve köylülere ait meslek kuruluşları da çiftçi partilerinin kuruluşunda etkili olmuştur (Duverger, 1993: 23-24).

Yüzyıl gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde, dünyanın büyük kesiminde partisiz bir sistemden bir parti veya partiler rejimine geçilmesinde ya da başka bir deyişle modern siyasal partilerin doğuşunda rol oynayan teorileri; “kurumsal teoriler”, “modernleşme (veya gelişme) teorileri” ve “kriz (ya da tarihsel durum) teorileri” olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür (Özbudun, 1977: 19).

2.1.Kurumsal Teori

Kurumsal teoriye göre, partilerin doğuşu ve parti yapılarının gelişimi ile parlamenter sistem ve genel oy hakkının gelişimi arasında çok yakın bir ilişki vardır (Öz, 1992: 24). Teorinin baş temsilcilerinden birisi olarak gösterilen Duverger'e göre, siyasal partilerin doğuşu 19. yüzyıl Avrupa'sında kendini gösteren iki önemli gelişmenin sonucudur. Bunlardan ilki temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin gelişmesi, ikincisi oy hakkının genişletilmiş

olmasıdır. Öte yandan mutlak monarşiler döneminde siyasal partilerin ortaya çıkmasını beklemek zaten pek gerçekçi bir düşünce olarak görünmemektedir (İnaç vd., 2007: 9).

Kurumsal teori, siyasal partilerin XIX. yüzyıl Batı ülkelerinde ortaya çıkışlarını doğru olarak yansıtmaktadır. Örnek olarak Amerikan ve İngiliz partilerinin kökeni daha yakından incelendiğinde, her iki ülkede de partilerin ilk olarak parlamento çevresinde doğup sonra ülke düzeyine yayıldıkları, bu gelişmede de oy hakkının genişletilmesinin en önemli rolü oynadığı görülmektedir. Ancak Duverger'in de belirttiği gibi, günümüzde partilerin parlamento çevresi içinde doğmaları istisna, parlamento dışında kurulmaları kural haline gelmiştir (Özbudun, 1977: 20-21).

Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan, modern otoriter ve totaliter siyasal sistemlerde partilerin doğuşu bu teori ile açıklanamamaktadır. Bu teorinin iddia ettiği gibi “seçimler ve parlamentolar” olgusu ile modern dönemdeki partilerin doğuşunu açıklamak imkansız görünmektedir. Çünkü bu sistemdeki partilerin oluşumunda seçimlerin ve parlamentoların rolü bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu sistemlerdeki partilerin oluşumu sürecini açıklayabilmek için başka teoriler geliştirmek gerekmektedir ki, bunlardan birisi de kriz (tarihsel durum) teorisidir (İnaç vd., 2007: 12).

2.2.Kriz (Tarihsel Durum) Teorileri

Bu kavramla, siyasal sistemlerin geleneksel biçimlerinden modern biçimlere geçerken genellikle karşılaştıkları ve sistemin işleyiş yeteneklerini ciddi olarak zorlayan birtakım tarihsel durumlar kastedilmektedir. La Palombara ve Weiner tarihsel krizlerin, partilerin hem doğuşu, hem sonraki gelişimleri bakımından belirleyici bir etken olduğunu ileri sürmektedirler. Partiler yönünden bizi en yakından ilgilendiren krizler, meşruluk, bütünleşme ve katılma krizleridir (Özbudun, 1977: 24).

Meşruluk bunalımı, devlet mekanizmasını kimlerin elinde tutacağı ve bu kişilerin nasıl hükümet edecekleri konusunda doğan anlaşmazlık olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, XVIII. yüzyıl Fransa'sında ihtilalci gruplar, monarşik egemenlik yerine halk egemenliğinin getirilmesi için mücadele etmişler ve birçok politik parti bu mücadele sürecinde vücut bulmuştur. Aynı şekilde Türkiye'de meşrutiyet rejiminin kurulması mücadelesi içinde Jön

Türkler'in oluşturduğu İttihat ve Terakki Fırkası doğmuştur (Sarıbay, 2001: 7). Meşruluk krizinin en önemlisi, sömürge durumundaki veya işgal altındaki bazı az gelişmiş ülkelerde, milliyetçi güçlerin sömürge yönetimine karşı çıkışlarında gündeme gelenidir. Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi, Mısır'da Wafd, Hindistan'da Kongre Partisi, Tunus'da Yeni Düstur, Fas'ta İstiklal Partisi v.d. dış güçlere karşı milli kurtuluş savaşı vermek üzere kurulmuş partilere örnek oluştururlar (Öz, 1992: 25-26).

Bütünleşme krizi, çeşitli dil, din ve ırk gruplarından ulusal bir devlet yaratma çabasının karşılaştığı güçlükleri anlatmaktadır. Çoğu zaman bu çeşit azınlık grupları, egemen kültürün ulusal birliği sağlama ve merkezi otoriteyi güçlendirme çabalarına türlü yollardan karşı koymaktadırlar. Bu yollardan biri de, söz konusu azınlık gruplarının, kültürel özelliklerini korumak amacıyla partiler kurmalarıdır (Özbudun, 1977: 25). Almanya ve İtalya'da partilerin doğuşu entegrasyon krizi ile olmuştur. Almanya'da, Bavyera ile Prusya arasındaki çatışma bağlamında oluşan Bavyera Merkez partisi, Bismark'ın büyük Alman devleti kurma yönündeki baskısından dolayı kabul edilemez görülmüştür. İtalya'da, Garibaldi ve Mazzini'nin kitle hareketi Tarihi Liberal gruplar oluşturduğu kadar İtalyan devletinin birleşmesini de güdülemiştir (Atasever, 2010: 20).

Meşruluk ve bütünleşme krizleriyle siyasal partilerin doğuşu arasında bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak modern dönemde en yaygın olan kriz türü katılma krizi olarak kendini göstermektedir (İnaç vd., 2007: 14). Katılma krizi, siyasal seçkinlerin kendi dışındaki grupların devleti ele geçirme veya paylaşma isteklerini meşru görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Batı'da ve Türkiye'de partiler bu bunalımdan doğmuştur (Sarıbay, 2001: 7). Batı ülkelerinde Liberal ve Radikal partiler, hükümdar ve aristokrasinin siyasal iktidarı karşısında orta-sınıfların siyasal ağırlıklarını duyurma isteklerinden doğmuştur. Daha sonraları da İşçi partileri ve Sosyalist partiler, işçi sınıfının siyasal katılmasını sağlama mücadelesi vermişlerdir. Türkiye'de D.P. muhalefetinin doğuşu, C.H.P. tek parti rejimi sırasında devlet yönetiminde fazla ağırlık taşımayan taşra burjuvazisinin, tüccar ve esnaf sınıfının ve nispeten ileri bir gelişme düzeyine ulaşmış köylü sınıfı kesimlerinin, siyasal iktidardaki paylarını artırma çabalarının ürünü olarak açıklanabilir (Özbudun, 1977: 26).

2.3.Modernleşme Teorisi

Bu görüş, siyasal partilerin doğuşunu sosyal modernleşmenin bir sonucu olarak ele almaktadır. Belli ölçüde bir modernleşme düzeyine ulaşmamış geleneksel toplumlarda, partilerin ortaya çıkmasının beklenemeyeceği söylenebilir. Çeşitli ve geniş ölçüde birbirine bağlı sosyal değişim süreçlerinin meydana getirdiği karmaşık bir süreç olan sosyal modernleşme, çeşitli yönleriyle, modern siyasal partilerin doğup gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Modern devletin ekonomik ve sosyal hayata artan ölçüde müdahalesi, sosyal grupları, ya bu müdahaleleri önlemek, ya da bunları kendi çıkarlarına uygun yönlere yönlentmek amacıyla siyasal planda örgütlenmeye teşvik etmektedir (Özbudun, 1977: 20).

Sosyal ve ekonomik gelişme sonucu kentleşme hızlanır; toplumsal yapıda sosyal farklılaşma, bireyin özerkleşmesi gibi değişiklikler meydana gelmektedir. Sosyo-ekonomik modernleşme, siyasal katılmayı bir ölçüde meşrulaştıran ve kolaylaştıran bir siyasal kültür ve görüş tarzı yaratmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyo-ekonomik değişimin bir sonucu olarak başlayan bireyin sekülerizasyonu süreci, insanlarda siyasal katılmanın psikolojik ve kültürel altyapısını hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra eğitim, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler karşılıklı etkileşimi artırarak bir yandan bilgilenme sürecinin hızlanmasını, diğer yandan da ülke düzeyinde örgütlerin oluşturulmasını kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak siyasete karşı ilgisiz olan geniş kitlelerin giderek siyasete daha çok katıldıkları görülmektedir. Kitlelerin siyasetle daha çok ilgilenmesi, beklentilerinin ve taleplerinin artması, siyasal parti tipi örgütlerin doğuşuna zemin hazırlamaktadır (Öz, 1992: 26-27).

Modernleşme ile siyasal partileşme arasında doğrusal bir ilişki olduğu genel kabul görmekle birlikte bu bağlantının mutlak bir nitelikte olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Nitekim Hindistan'da çok ileri düzeyde modernleşme olmadığı zamanlarda bile iyi işleyen bir siyasal partiler sistemi bulunmaktaydı. Bu nedendir ki, siyasal partilerin oluşumu söz konusu olduğunda sadece modernleşme değil, bunun yanında başka faktörlerin de (coğrafya, kültür v.s.) etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir (İnaç vd., 2007: 16).

3.Siyasal Partilerin Sınıflandırılması

Siyasal partiler arasında çeşitli yönlerden – iç yapı, örgütlenme, sosyal taban, ideoloji vb. – farklılıklar bulunmaktadır. Bu açıdan partileri değişik tiplere ayırmak mümkündür (Kapani, 2000: 168).

3.1.İç Yapılarına Göre Siyasal Partiler

Maurice Duverger'nin 1951'de yapmış olduğu “kadro partisi” ve “kitle partisi” ayrımı geniş yankı uyandırmış ve – bazı yönlerden eleştirilmekle beraber – genellikle benimsenmiştir (Kapani, 2000: 168). Kadro partileriyle kitle partileri arasındaki ayrım, bunların büyüklüklerine, üye sayılarına dayanmamaktadır; burada söz konusu olan, büyüklük değil, yapı farkıdır (Duverger, 1993: 106). Bu ayırmadan hareketle siyasal partiler iç örgütlenme biçimlerine göre; “komite veya kadro partileri” ve “kitle partileri” ile bu iki tür arasında yer alan diğer partiler şeklinde sınıflandırılabilir (Akçalı, 1995: 94).

Kadro veya komite partileri, tarihsel açıdan demokrasi mücadelesinin birinci döneminde ortaya çıkmış bir parti tipini oluşturmaktadır. Seçim hakkının kısıtlı olduğu ilk devirlerde, seçim faaliyetleri genellikle varlıklı kategorilerin ilgisini çekiyordu. Eşraf kadro partilerinin ilk kurucusu olarak nitelendirilebilmektedir. Bu partilerin özellikleri kurucularının az sayıda fakat varlıklı tabakalardan gelen tanınmış, saygınlığı yüksek kişiler oluşlarıdır. Özellikle kadro partilerinde, parti yöneticileri arasındaki ilişkiler zayıftır, disiplin azdır, bağlar gevşektir. Kadro partileri varlıklı bir zümrenin kuruculuk ettikleri bir siyasal örgüt olduklarından, üyelerinin sayısını çoğaltmak, hele bunlar arasına halktan, rastgele üye almak amacını gütmeyiz. Az sayıda, fakat saygın, tanınmış, eşraftan kişilerle işbirliği yapmak ilkelerini göz önünde tutmaktadırlar. Amaç, seçimlerde mümkün olduğu kadar çok aday milletvekili seçtirmektir (Çam, 1995: 440).

İngiltere ve Kanada'da Muhafazakâr ve Liberal Partiler, ABD'de Demokratik ve Cumhuriyetçi Partiler, son yüzyılın ortalarında İskandinavya'da oluşan Muhafazakâr Partiler, Bismark Almanya'sında Ulusal Liberal ve İlerici Partiler bu yolla oluşan partilerdir (Atasever, 2010: 21). Özellikle Batı demokrasilerinin hemen hepsinde rastlanan kadro partilerine Türkiye'de örnek ayrı bir araştırma ve tahlil konusu olan ilk kuruluş yıllarındaki CHP'yi

göstermek mümkündür. Ancak yine de Batı'da olduğu gibi bütün niteliklerin uyuştuğu iddia edilemez. Bununla birlikte, Türkiye'de günümüzdeki siyasi partilerin parti örgütlenmeleri incelendiğinde, her partide buna benzer yapıların varlığı ve bu yapıların daha uzun süre geçerliliğini koruyacağı anlaşılmaktadır (Tuncay, 2000: 46).

Kitle (yığın) partileri ise, kadro partilerinin aksine, üyelerini çoğaltmaya ve geniş bir seçmen kitlesi oluşturmaya büyük önem vermektedir. Oy kullanma hakkının yaygınlaşması, liberal ve muhafazakâr partileri kitlesel bir katılım sağlama arayışı içine girmeye zorlarsa da kitle partilerinin ilk örnekleri, örgütlerini özellikle çalışan sınıfa destek olmak adına kurmuş olan Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Büyük Britanya İşçi Partisi gibi Avrupalı sosyalist partilerdir. Bu gibi partilerin temel özellikleri, üye alımı/kabulü ve örgütlenmeye, ideolojik ve siyasi inançlardan daha fazla önem vermiş olmalarıdır (Heywood, 2006: 358).

Çok partili sistemler içinde, kitle partileri, belli bir sınıfı veya kategoriye temsil etmek ve çoğaltmak isterler. Bu nedenle de bu partiler çok disiplinli ve merkezîyetçi bir örgüte sahiptirler. Parti üyeleri daima iyi bir siyasi eğitimden geçirilmişlerdir. Bunlardan komünist ve faşist partiler iktidara geldikleri zaman, diğer siyasi partilerin varlıklarını tanımak istemezler. Kitle partilerini sosyalist, komünist, faşist partiler olarak üç sınıfta incelemek mümkündür (Akçalı, 1995: 97).

Sosyalist partiler, kitle partilerinin ilk örneğidir. Diğer kitle partilerine nazaran sosyalist partiler daha demokratiktir. Bu partiler zamanla ihtilalci aşırılıklarını ve katılıklarını kaybetmişler, parlamenter sisteme uyarak, diğer partilerle işbirliğini kabul etmişlerdir. Böylece sosyalist partiler, çok partili demokratik sistem içinde yaşayan ve iktidara geçtikleri zaman da diğer siyasi partilere yaşama hakkı tanıyan kitle partileri durumuna gelmişlerdir. Bu sınıfa giren kitle partilerine örnek olarak Alman Sosyalist Partisini ve Skandinav ülkelerindeki sosyalist partileri gösterebiliriz. Ülkemizde de 12 Eylül 1980 tarihinden önceki dönemde siyasi partilerden, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyalist enternasyonale katılmakla bu nitelikte bir parti durumuna geçme çabası içinde olduğu görülmüştür (Akçalı, 1995: 97-98).

Faşist ve Komünist partiler ise, pratiğe daha fazla ilgi duymaktadırlar. Bu partilerin elit yönetici grubu arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Amacı ise, yeni elitler ve yeni bir yönetici sınıf yaratabilmek için siyasal liderleri yetiştirmektir. Kitlelerin kendilerini yönetemeyeceğini ileri sürerek, gençlik örgütlerini katı bir hiyerarşi içinde tutarak belli bir

staj ya da kefalet sistemi ile seçkin bir üye topluluğuna ulaşmak isterler. Bu partiler devletin tüm organlarını denetim altında tutarak, yönetmekten çok yönetim organının dinamizmini sağlamak ve sadakatini ölçmektedirler (Tuncay, 2000: 47). Gerçekten de, Komünist ve Faşist partilerin, çok sayıda kayıtlı üyeye sahip olmakla birlikte, nicelikten çok niteliğe önem verdikleri, üye kabulü konusunda diğer kitle partilerinden daha titiz davrandıkları göze çarpmaktadır (Özbudun, 1977: 65).

Bugünkü anlamda, ilk komünist partisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'dir. Sovyet Komünist Partisi, Sovyet toplumunun tek yöneticisi ve tek parti rejiminin de öncüsü ve kurucusudur (Akçalı, 1995: 98). Faşist partiler ise, kötümser bir dünya görüşünden hareket ederek gelişirler. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve İtalya'daki durum buna örnek gösterilebilir (Akçalı, 1995: 101). Günümüzde bazı örnekleri bulunmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşist partiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da komünist partiler önemlerini yitirmişlerdir (Tuncay, 2000: 47).

Duverger, siyasal partilerle ilgili yeni çalışmalarında kadro partisi - kitle partisi ayrımının "önemini fazla büyütmemek" gerektiğini söyleyerek, bu iki temel kategori dışında üçüncü bir kategori sayılabilecek "**ara partiler**"e yer vermektedir. Ara partilerin de başlıca iki tipi bulunmaktadır. Bunlardan biri **dolaylı partiler**, diğeri ise **az gelişmiş ülkelerin partileridir**. Dolaylı partiler, kolektif üye temeline dayanan partilerdir. Bunlar bireysel üyelerden çok, sendikalar, kooperatifler, fikir kulüpleri gibi topluluklardan oluşmaktadırlar. Sendikalarla organik bir ilişki içinde bulunan İngiliz İşçi Partisi, bu çeşit partilerin tipik örneği sayılmaktadır. Öte yandan bazı az gelişmiş ülkelerde (özellikle Afrika ülkelerinde) kurulmuş olan partiler de, kadro partileri ile kitle partileri arasında kendilerine özgü orijinal bir yapı göstermektedirler. Duverger'e göre her iki tip ara parti de, aslında kadro partisinden çok kitle partisine yakındır (Kapani, 2000: 171-172).

3.2.İşlevlerine Göre Siyasal Partiler

Amerikan siyasal bilimcilerinden Sigmund Neumann, siyasal partileri işlevlerine göre, bireysel temsil partileri ve sosyal bütünleşme partileri olarak ikiye ayırmaktadır. Sosyal bütünleşme partileri de, demokratik bütünleşme partileri ve totaliter (toptan) bütünleşme partileri olarak iki alt kategoriye ayrılmaktadır (Teziç, 1996: 326-327).

Bireysel temsil partileri, sosyal faaliyet ve yönlendirmelerden kaçınan, münhasıran politik nitelikte faaliyete yönelmiş olan ve üyeleri üzerinde mutlak hâkimiyet kurmayan partilerdir. Bu partiler, gevşek bir ideolojik tutum içinde bulunmaktadır, çünkü seçim kaygıları ideolojiye ağır basmaktadır (Sarıbay, 2001: 12). Günümüzde bireysel temsil partisi tanımına en çok uyan kuruluşlar olarak ABD’deki Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler gösterilebilir (Kapani, 2000: 173).

Sosyal bütünleşme partileri ise, endüstri devrimi ve kentleşme sürecinde, geldikleri ortamdan kopan, yalnız kalan bireyleri, toplumla bütünleştirme amacını gütmektedirler. Bireysel temsil partilerinden farklı olarak, sosyal bütünleşme partileri, üyelerini “ideolojik ve örgütsel bir çatıda birleştirerek” onlarla sürekli ilişki kurarak, sosyal hayatları ile de ilgilenmektedirler. Sosyal bütünleşme partilerinin iki alt tipi, demokratik ve totaliter bütünleşme partileridir (Teziç, 1996: 327). **Demokratik bütünleşme partileri**, yalnızca seçimlerden seçimlere yoğun faaliyet gösteren kuruluşlar olmayıp, üyeleri üzerinde sürekli bir etkileme gösterirler. Bu tip partilerde oy desteği daha açık ve seçik olarak belirli bir sosyal sınıf tabanına dayanmaktadır. Demokratik bütünleşme partilerinin ilk örnekleri Kara Avrupa’ındaki Sosyalist partilerdir daha sonraları sağ kanattaki Katolik partiler de aynı örgütlenme ve faaliyet tekniğini benimsemişlerdir (Kapani, 2000: 173). **Toptan bütünleşme partileri** ise, tamamen kapsayıcıdır ve tüm toplum kendisini bu partiye adamıştır. Seçmenlerin tercih özgürlüğü ve partiler arasında koalisyon veya uzlaşma olanağı yoktur ve partinin tekeli gücü tartışılmaz. Prototipleri komünist ve faşist olan partilerdir (Atasever, 2010: 23).

M. Duverger’nin ve gerekse S. Neumann’ın ortaya koymuş oldukları parti tipleri günümüz gelişmiş toplumlarında artık alışılmış bulunmaktadır. Otto Kirchheimer, bir araştırmasında, gelişmiş toplumlarda parti taraftarlığının değişme gösterdiğine işaret etmektedir (Teziç, 1996: 328). Otto Kirchheimer’in “**Catch – All Party**” (kelime anlamıyla “Hepsini Yakala Partisi”) olarak adlandırdığı parti tipi, sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi oldukça yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bir parti görünümündedir. Bu tür partilerin amaçları, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar yarışını kazanabilmektir (Kapani, 2000: 175-176). Catch – All partilere en iyi örnekler

Cumhuriyetçiler ve Demokratlar şekliyle ABD’de bulunmaktadır. Alman Sosyal Demokratlar ve İngiltere’deki İşçi Partisi gibi modern anlamda yeniden ideolojileşmiş olan sosyalist partiler de bu tanıma uygun düşmektedir (Heywood, 2006: 359).

3.3.İdeolojilerine Göre Siyasal Partiler

Partiler arasında yapılan son ayrımsa partilerin ideolojik yönelimlerini temel alan ve özellikle sol-kanat ve sağ-kanat diye isimlendirilen partiler arasında yapılan ayrımdır (Heywood, 2006: 360). Bir siyasi partinin hareket biçimi, memleket ve dünya sorunlarını değerlendirme ve ifade şekli, o partinin doktrinini oluşturur. Partinin doktrininde yer alan genel ve soyut esaslar uygulanabilir şekle dönüşürse, o parti programı ortaya çıkar (Akçalı, 1995: 116).

Başlangıçta bir siyasi grubun, Fransız Devrimi sonucu toplanan ilk kurucu meclisteki oturma yerini belirtmek üzere kullanılan ve daha çok siyasi bir kapsama sahip olan “**sol**” kavramı, daha sonraları ve özellikle Marx’tan itibaren ekonomik bir kapsam kazanmıştır (Akçalı, 1995: 117). “Sol”un bir parçası olarak görülen partiler (ilerlemeci, sosyalist ve komünist partiler) sosyal reform ya da topyekün ekonomik dönüşüm şeklindeki değişimlere olan bağlılıkları ile karakterize edilmektedirler (Heywood, 2006: 360).

Sağ partiler ise, iktisadi hayatta üretim araçlarının özel mülkiyeti ve girişim özgürlüğünü kabul eden partilerdir (Akçalı, 1995: 119). “Sağ” düşünceleri (özellikle muhafazakâr ve faşist partiler) temsil ettiği düşünülen partiler, genelde mevcut sosyal düzeni savunurlar ve bu anlamda devamlılık yönünde bir eğilim taşırlar. Sağ ve sol partiler sadece reformcu/devrimci ve anayasacı/düzene karşı çıkanlar şeklinde ayrılmazlar, aynı zamanda, bütün partiler, özellikle de anayasal partiler, aslında, sağ ve sol kanatları kapsadıkları ölçüde “uç noktalara ev sahibi” haline gelme eğilimindedirler (Heywood, 2006: 361).

Sağ ve sol partilerin dışında orta görüş ise, daima hareketsiz, şüpheli ve kararsız bir özelliğe sahip olmuştur. **Orta (merkez) partiler**, daima sağ ve solla aralarındaki belli mesafeyi korumaya çalışmışlardır. Çeşitli devirlerde sağ; bazen de sol partiler zaman zaman toplumlar tarafından benimsenmiş oldukları halde, orta partiler ve düşünceler, bunların yanında renksiz ve silik kalmışlardır (Akçalı, 1995: 117).

4.Siyasal Parti Sistemleri

Siyasal parti sistemleri, geçerli bir politik sistemde siyasal partiler arasındaki etkileşim biçimini ifade etmektedir. Parti sistemleri, genellikle siyasal partilerin sayısı, istikrarı ve politik sistemin kurallarına uygun olduğu düşünülen siyasal partileri kapsayacak şekilde oluşacak genişleme kriterlerine göre ayrımlanmaktadır. Parti sistemlerinin ülkeler tarafından benimsenme kriterleri ise, çok çeşitlidir. Bunlardan en önemlileri ülkelerin sosyo – ekonomik şartları ve siyasal kültürü olarak ifade edilebilmektedir. Tek parti sistemlerinin genellikle köklü siyasal bunalım ve hızlı sosyal yapı değişmesi dönemlerinde ortaya çıktığı görülürken; iki parti ve çok parti sistemleri ise zaman içinde gelişen sosyal olaylar neticesinde oluşabilmektedir (Atasever, 2010: 24-25).

Parti çeşitlerini olduğu gibi, parti sistemlerini de çeşitli açılardan tasnif etmek mümkündür. Çağdaş siyasal bilimciler tarafından en çok kullanılan ve özellikle Duverger tarafından da savunulan tasnif, partilerin sayısını esas almaktadır. Bu görüşe göre, parti sistemleri, sistemdeki partilerin sayısı bakımından, tek-parti, iki-parti ve çok-parti sistemleri olmak üzere üçe ayrılabilir. Bunun yanında, sayısal kriterin, parti sistemlerini ayırmakta yeterli olmadığını savunan görüşler de vardır (Özbudun, 1977: 111).

4.1.Tek Parti Sistemi

Bir ülkede yönetimin tek partinin egemenliğinde bulunduğu ve başka partilerin yönetime katılmasına izin verilmediği, muhalefete yasal şekilde örgütlenme olanağı tanınmadığı sisteme tek parti sistemi denilmektedir (Kışlalı, 1999: 275). Duverger'e göre tek parti teorisi, İtalya'da ve Almanya'da yaratılmıştır. Bu ülkelerden her biri de, kendi tek partisine özgü bir teori (İtalya'da Faşist parti teorisi, Almanya'da Nasyonal Sosyalist parti teorisi) meydana getirmiştir. Genel bir kurum olarak tek partinin ilk çözümlenmesi, 1936'da yapılmıştır (Duverger, 1993: 337).

Bu parti sisteminin alt kategorilerinden **totaliter tek parti sisteminde**, Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sında olduğu gibi zorlayıcı bir ideolojiye sahip ve kendisinden başka hiçbir siyasi fikre yer vermeyen bütüncü bir sistem vardır (Yücekök, 1987: 93). Parti, bu

temel ideolojinin gereklerine uygun yeni bir toplum modeli yaratma amacındadır. Ve bu amaçla toplum hayatını tümüyle kontrol altında bulundurur, her türlü ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlere müdahale eder, bunlara yön verir (Kapani, 2000: 178).

Otoriter tek parti sistemi, monolitik ve ideolojik olmasına rağmen totaliter tipten ayrılmaktadır. Devletin misyonu tek bir partide kimlik bulmaktadır. Sistem karşıtları, devrimci ve nasyonalist veya güvenlik nedenlerinden dolayı vatan haini ilan edilmektedirler. Franco İspanya'sı, Mali, Gana, Gine ile Asya'dan Güney Vietnam ve Castro dönemi Küba örnek olarak verilebilir (Atasever, 2010: 25-26).

Pragmatik tek parti sistemi, katı bir ideolojik yönetimden çok, pragmatik politik uygulamalara dayanan bir partinin rol oynadığı sistemleri anlatmaktadır (Sarıbay, 2001: 28). Yönetim stili gibi partinin iç yapısı da totaliter tiplere kıyasla çok daha esnektir. Pragmatik tek parti sistemine örnek olarak Türkiye'de CHP'nin tek-parti dönemini ve bugün Üçüncü Dünya ülkelerinin bir kısmında yürürlükte olan rejimler gösterilebilir (Kapani, 2000: 178-179).

Hakim (üstün) parti sisteminde, hakim partinin meşru ve bağımsız rakipleri olarak onunla mücadele edebilen küçük muhalefet partileri mevcuttur. Dolayısıyla bu sistem, özü bakımından, iktidarın el değiştirmesi olayının fiiliyatta gerçekleşmediği bir plüralist sistemdir. Sistemin ayırıcı özelliği, hakim partinin, seçmen kitlesi içindeki büyük gücü nedeniyle, uzun süre boyunca parlamentoda salt çoğunluğu kazanabilmesidir. Hakim parti sisteminin başlıca örnekleri olarak, ABD'nin birçok güney federe devletlerinde Demokrat parti, Hindistan'da Kongre partisi, Japonya'da Liberal - Demokrat parti, Uruguay'da Colorado partisi, 1945-1965 döneminde Norveç İşçi partisi gösterilebilir (Özbudun, 1977: 114).

Hegemonyacı parti sisteminde ise, düzen tamamen farklıdır. Burada eşit şartlar altında bir iktidar yarışmasından söz edilememektedir. Mutlak üstünlüğe ve ülke üzerinde tam kontrole sahip olan parti dışında başka partilerin varlığına izin verilirse de bunlar gerçek anlamda muhalefet partileri değildir, daha çok “uydu partiler” durumundadırlar. Uydu partilerin hegemonyacı parti ile rekabete girişmeleri ve iktidarın herhangi bir zamanda el değiştirmesi diye bir şey fiilen mümkün olmadığı gibi, böyle bir ihtimalin düşünülmesi bile sistemin mantığına aykırı düşmektedir. Örneğin bazı Marxist rejimlerde (Polonya'da, Doğu Almanya'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nde olduğu gibi) iktidardaki Komünist Partisinin dışında bazı partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Ancak bunların fonksiyonu, çoğulcu sistemlerdeki

– veya üstün parti sistemindeki – muhalefet partilerinin fonksiyonlarından farklıdır. Buradaki “uydu partiler”, Komünist Partisinin karşısında değil, onun yanındadırlar (Kapani, 2000: 180).

4.2.İki Parti Sistemi

İki partili sistem, hükümet gücünü kazanmak için eşit şansa sahip iki “ana” parti tarafından yönetilen bir sistemdir. Klasik şekliyle, iki-partili sistem üç kriterle tanımlanabilmektedir (Heywood, 2006: 374):

- Belli sayıdaki “ikincil” partiler bulunmasına rağmen, sadece iki parti iktidarı kazanma yönünde gerçekçi bir şansa sahip olmaya yeterli seçimsel ve kanuni güce ulaşabilirler.
- Daha büyük parti tek başına yönetmeye hak kazanırken (genelde hükümete dair çoğunluk temeliyle) diğer partiler muhalefeti oluştururlar.
- İktidar bu partiler arasında sırayla tecrübe edilir; her ikisi de “seçilebilir”, muhalefet ise “kanatlardaki hükümet” olarak görev yapar.

Gerçek anlamda iki-parti sisteminin pek yaygın olduğu söylenemez. Bu sistemin tipik örnekleri İngiltere’de ve Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmektedir. Bunun yanı sıra Yeni Zelanda ile kısmen Avustralya ve Avusturya’yı da saymak mümkündür. Ancak, İngiltere’deki iki-parti sistemi ile Amerika’daki iki-parti sistemi arasında bazı önemli farklılıklar olduğu belirtilmektedir. İngiltere’de doktrin, program ve dayandıkları sosyal taban bakımından birbirinden farklı iki partinin (Muhafazakâr ve İşçi Partileri) bulunmasına karşılık, Amerika’da bu yönlerden aralarında pek farklılık göstermeyen, birbirlerine çok benzeyen iki parti (Cumhuriyetçi ve Demokrat Partiler) vardır (Kapani, 2000: 182).

Ülkemizde de, 1950-1960 yılları arasında bir iki-parti sistemi mevcut olmuştur. Bu dönemde DP ve CHP dışında TBMM’de temsil edilen küçük partiler (MP ve HP), iki büyük partiden birini, tek başına hükümet etme olanağından yoksun bırakacak güce, yani pazarlık potansiyeline sahi bulunmadıklarından, sistemin iki partili niteliğini değiştirmemişlerdir (Özbudun, 1977: 129).

İki parti sisteminin iyi işleyebilmesi, partilerin rejim üzerinde tam bir anlaşmaya varmış olmalarına, temel konularda yüksek ölçüde bir “consensus” içinde bulunmalarına bağlıdır. Bu olmadığı takdirde, partilerden birinin, diğerinin iktidara gelmesini “rejimin sonu” olarak görmesi ve bunu var gücüyle engellemeye çalışması halinde sistemin işlemesine imkan yoktur. Öte yandan, ikili mekanizmanın, partileri ister istemez katı ideolojik tutumlardan uzaklaşmaya ve ılımlı bir politika izlemeye doğru ittiği görülmektedir (Kapani, 2000: 183).

4.3.Çok Parti Sistemi

Çok parti sistemi, birden fazla siyasi partinin bir arada, özgürlük içinde ve eşit koşullarla yaşamaları anlamına gelmektedir. Bu sistem, Batı demokrasisinin bir ürünüdür. Ancak her ülkenin sosyal yapısına göre bu sistem, değişik şekilde uygulanabilmektedir (Akçalı, 1995: 105).

İtalyan politika bilimcisi Sartori'nin bu alanda yapmış olduğu ayrıma genel çizgileriyle uyararak, çok-parti sistemini; ılımlı (iki-kutuplu) ve aşırı (çok-kutuplu) olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür. Yapıları ve işleyişleri bakımından bu iki kategori arasında önemli farklar bulunmaktadır (Kapani, 2000: 184).

İlmlı çok partili sistem, iki partiden fazla sayıda partiyi barındırmakta ve koalisyon partileri devamlı birbirinin yerine geçmektedir. Bu sistemlerde genellikle, politik partilerin hepsi sistemi ve onun kurallarını desteklemektedir. Ortak politikalar, çeşitli sorunlar ve politik meselelerde pragmatik ve açık fikirli davranmaktadırlar. Bu sistemde, partiler arasındaki rekabet iki kutup arasında olduğundan bipolar yapı vardır. Fransa'da 1958'de iki partili, 1978 ve 1993'de iki parti arasında uzlaşma ile ve 1981, 1988 ve 1997'de tek parti üstünlüğüne dayalı bir ılımlı çok partili sistem yaşanmıştır. Türkiye'de 1983-99 yılları arasında ılımlı çok partili sistemin tek parti üstünlüğü ve uzlaşmalı biçimleri görülmüştür (Atasever, 2010: 27).

Aşırı çok parti sisteminin varlığı, her şeyden önce en az beş partinin olmasına bağlıdır. Fakat, bu asgari koşulun yanında diğer bazı koşulların da yerine gelmesi gerekmektedir (Sarıbay, 2001: 29-30):

1. Sistem dışı amaçlara yönelmiş partilerin (komünist, faşist, fanatik dinci) bulunması,
2. Merkezde bir partinin varlığı,
3. Partiler arasında derin ideolojik farklılık olması; temel fikir birliği düşük, bölünmeler derin ve politik rejimin meşruluğunun tartışmalı bulunması,
4. Muhalefetin sorumsuz davranışlar göstermesi,
5. Rejimde pazarlık politikasının, hatta şantajın belirleyici düzeye çıkması,
6. Parti davranışlarını belirlemede münhasıran ideolojik kaygıların ön planda olması,
7. Politik yelpazenin uçlarına doğru bir yayılmanın görülmesi.

Aşırı çok partili sistemin tipik örnekleri, geçmişte Weimar Almanya'sında, III ve IV. Cumhuriyet Fransa'sında ve günümüzde İtalya'da görülmektedir (Teziç, 1996: 335).

Son olarak **atomlaşmış parti sistemi**, büyük ölçüde aşırı çok parti sisteminin özelliklerine sahip, fakat o özellikleri zaman zaman en uç noktalara vardırın ülkelere özgü bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Asya ve özellikle Afrika ülkeleri bu kategoriye örnektir. Çok sayıda, fakat kristalize olmamış partilere sahip söz konusu ülkeler, kurumsallaşma düzeyleri de çok düşük olduğundan tek parti ile aşırı çok parti sistemleri arasında salınmakta ve iki sistem arasında bir gidip bir gelmektedirler. Buna sebep, sosyal yapılarındaki derin bölünmeler ve çatışmalardır (Sarıbay, 2001: 30).

5.Siyasal Partilerin İşlevleri

Değişik siyasal rejimlere sahip ülkeler arasındaki kültürel, ideolojik ve sosyo-ekonomik özelliklerin getirdiği uygulama farklılıklarına rağmen, siyasal partilerin temel işlevlerinde benzerlikler görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi siyasal partiler belli amaçlar doğrultusunda kurulurlar ve bu amaçlara yönelik faaliyetlerde bulunurlar. Siyasal partilerin hem bu amaçlarına yönelik hem de siyasal sistemin genel işleyişiyle ilgili faaliyetlerde bulunurken yerine getirdiği işlevler, toplumla siyasal iktidar arasında “aracı” rolü oynamasına yol açan ve sistemin sürekliliğini sağlamada etkili olan işlevlerdir (Öz, 1992: 27).

Siyasal partilerin, siyasal hayat içindeki fonksiyonları çok çeşitlidir ve partilerin birçok genel işlevi olduğu söylenebilir. Siyaset bilimcilerin de siyasal partilerin işlevlerini

sayarken benzer sıralamalar yaptıkları görülmektedir. Andrew Heywood'a göre siyasal partilerin ana işlevlerden bazıları şu şekildedir (Heywood, 2006: 361):

- Temsil
- Seçkinler sınıfı oluşturma ve yetiştirme
- Hedef belirleme
- Menfaatleri ortaya koyma ve açıklama
- Sosyalleşme ve sosyal hareketlilik
- Hükümetin organizasyonu

Esat Çam ise, siyasal partilerin fonksiyonlarını doğrudan ve yarı doğrudan, açık ve kapalı olarak ikiye ayırarak incelemektedir. Açık işlevler, partilerin tüzük ve programlarında, parti yöneticilerinin hareket ve konuşmalarında belirtilen hususları kapsamaktadır. Yarı doğrudan, kapalı işlevler ise, derinlemesine bir çözümlemeyi zorunlu kılmaktadır. Bazen, partinin açık ve kapalı işlevlerinin çakıştığı görülerek, partinin istemeden, farkına varmadan ana hareketlerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan kapalı işlevlerin sistemin devamı açısından büyük bir önem taşıdığı açıklık kazanmaktadır (Çam, 1995: 423-424).

Siyasal partiler, içinde oldukları siyasal sisteme göre çeşitli işlevler yerine getirmektedirler. Bu işlevlerden bazıları evrensel nitelikte olup bütün partiler için ortak gerçekleşen işlevler olurken; bazıları siyasal sisteme özgü olabildiği gibi, aynı sistem içerisindeki farklı siyasal partilere de özgü olabilmektedir (İlter, 1996: 100). Buradan hareketle siyasal partilerin işlevlerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

5.1.Menfaatlerin Birleştirilmesi

Siyasal partilerin, modern siyasal sistemlerde gördükleri işlevlerden biri, menfaatlerin birleştirilmesidir. Menfaatlerin birleştirilmesi, çeşitli kişi, grup ve kuruluşların siyasal sistem karşısındaki isteklerinin, genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesidir. Bu bağlamda partiler bireysel ve toplumsal tercihleri bir araya getirerek genel politikalar üretirler (Yanık, 2002: 58).

Gerçekten, toplumdaki menfaatler o kadar çok ve çeşitlidir ki, bunların siyasal kararlar haline dönüştürülmeden önce, birbirleriyle birleştirilmesi, bağdaştırılması ve belli başlı birkaç siyaset alternatifine indirgenmesi gerekmektedir. Geleneksel ve otoriter sistemlerde menfaatlerin birleştirilmesi, genellikle devlet organları tarafından ve siyasal kararların alınması sırasında gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, bu fonksiyonu siyasetin tayini fonksiyonundan ayırt etmek güç olmaktadır. Modern demokratik sistemlerde ise, menfaatlerin açıklanması ile siyasetin tayini, yani siyasal kararların alınması safhaları arasında bir ara işlem olarak, menfaatlerin birleştirilmesi fonksiyonu kolayca gözlenebilmektedir. Demokratik sistemlerde siyasal partiler, seçim yoluyla siyasal iktidarı ele geçirmek amacını güden kuruluşlar olduklarından, genellikle tek bir sosyal menfaati temsil etmekle yetinemezler; tersine, oy potansiyellerini en yüksek haddine çıkarabilmek amacıyla, çeşitli menfaat gruplarına hitap etmeye çalışırlar. Dolayısıyla parti politikasının saptanması, bu grupların menfaat ve isteklerinin parti tarafından birleştirilip bağdaştırılmasını gerektirmektedir (Özbudun, 1977: 93).

Partilerin menfaatlerin birleştirilmesi fonksiyonunu yerine getiriş tarzları, parti sistemlerine ve siyasal kültürün niteliğine de yakından bağlıdır. Genellikle birleştirme yeteneğinin en yüksek olduğu parti sistemi, iki-parti sistemidir. Bu sistemde her iki partinin de çeşitli grup ve menfaatleri içlerinde barındırmaları, bunlara pragmatik ve pazarlıkçı bir koalisyon niteliği kazandırmaktadır (Özbudun, 1977: 94). Ancak belirtilmesi gerekir ki, siyasi kültürün parçalanmış olduğu bir toplumda, siyasi partilerin uzlaşmaz görünen menfaatleri birleştirebilmeleri çok güç olacaktır. Bu da siyasi iktidarın önemli kararlar alabilme ve bunları uygulayabilme yeteneğini kaybetmesine neden olabilir (Yanık, 2002: 59).

5.2.Siyasal Devşirme

Siyasal devşirme fonksiyonu, siyasal sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimi süreci olarak tanımlanmaktadır (Özbudun, 1977: 98). Bütün modern siyasal sistemlerde – demokratik veya totaliter olsun – politik kadrolar ve liderler genellikle partiler içinden çıkmaktadır. Marxist rejimlerde iktidarın yolu mutlaka parti basamaklarından geçmektedir. Çoğulcu demokrasilerde de parlamento üyeleri, bakanlar, başbakanlar, devlet başkanları büyük çoğunlukla “parti adamları” olmaktadır (Kapani, 2000: 167). Bu fonksiyonları açısından siyasal partilere, politik kadroların “devşirildiği” ve yetiştirildiği

“ocaklar” olarak bakılmaktadır. Partiler, bir tür “politika okulu” olma özelliğini taşımaktadırlar. Geleceğin politik kadrolarının oluşmasında, parti kademelerinde elde edilen bilgilerin, deneyimlerin ve birikimlerin payı büyüktür (Teziç, 1996: 324).

Günümüzde kişinin partiler dışında seçimlere katılması ve kazanması giderek azalmıştır. Bu yolla meclislere milletvekili olarak girenler ise, ya etkisiz kalmak ya da mecliste grubu olan partilerle organik veya geçici ilişkiler kurmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda, siyasal yaşama katılmanın genel yolunun partilerden geçtiği, aday olmak isteyen kişi için gerekli olanın bir partiye başvurmak olduğu görülmektedir. Ancak, her partiye başvuran da aday gösterilmediğinden, partiler burada aday tayini, aday seçiciliği görevini yerine getirmektedirler (Çam, 1995: 424).

5.3.Siyasal Sosyalleşme

Siyasal partilerin işlevlerinden biri de, siyasal sistemdeki rollerin öğrenilmesi, siyasal kültürün benimsenmesi ve idame ettirilmesi süreci olarak tanımlanan “siyasal sosyalleşme”dir (Özbudun, 1977: 108). Kampanya ve seçim rekabetiyle olduğu kadar içsel hesaplaşma ve tartışma yoluyla da partiler, siyasi eğitimin ve sosyalleşmenin önemli bir aracıdır. Partilerin siyasi gündemi oluşturmak için üzerinde durmayı tercih ettikleri konular, dile getirdikleri değerler ve tutumlar daha büyük parti kültürünün parçası haline gelmektedir (Heywood, 2006: 366).

Siyasal partiler, hemen bütün rejimlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görmektedirler. Hatta günümüzde partiler, siyasal katılmanın başlıca kanalları haline gelmişlerdir. Toplumdaki istekler, beklentiler ve onların gerçekleştirilmesi yolundaki etkileme faaliyetleri çoğunlukla bu kanallardan geçmektedir. Öte yandan partiler, halk arasında destek sağlama çabaları yanında, kitleleri eğitme ve bilinçlendirme yolunda da çabalar harcamaktadır. İşte bu çerçevede, siyasal partilerin seçmenleri harekete geçirme (mobilizasyon), daha aktif davranışa yöneltme, seçimlerde sandık başına gitmeye teşvik bakımından da ön planda rol oynadıkları görülmektedir. Partilerin siyasal sosyalleşme olarak ifade edilen bu rolleri, onları toplum içinde siyasal kültürün yayılması veya değiştirilmesi yönlerinden etkin olan belli başlı kuruluşlar haline getirmektedir (Kapani, 2000: 166).

5.4.İktidarı Kullanma, Eleştirme ve Denetleme

Partilerin başka işlevlerinden biri, seçimlerden sonra, çoğunluğu elde edenin iktidarı kullanmasıdır. Çok partili demokratik hayatın değişmez ilkelerinden biri budur. Azınlıkta kalanlar ise, muhalefet olarak iktidarı denetlemek görevini yüklenmektedirler. Günümüz liberal toplumları, iktidar-muhalefet dengesine dayanmaktadır. Muhalefetin iktidarı denetlemek, temel hak ve hürriyetlere getirilebilecek kayıtlamalara karşı ağırlığını koymak gibi görevleri vardır. Aslında, iktidar sorumluluğu ve muhalefet görevi, liberal toplumlarda madalyonun iki yüzü gibidir. Çünkü, bugünün muhalefetine geleceğin iktidarı olarak gözü ile bakılmaktadır (Teziç, 1996: 324).

Eleştirme ve denetleme demokrasinin özüdür; bu nedenle de iktidarın her sistemde var olduğu, ama muhalefetin yalnızca demokraside söz konusu olduğu dile getirilmektedir. Elbette antidemokratik rejimlerde de muhalefet vardır; ancak bunlar sistemin düşmanı olarak görülmekte ve baskı altına alınmaktadır. Oysa demokrasilerde esas olarak muhalefetin de hak ve hukuku bulunmaktadır (Yanık, 2002: 60).

5.5.İletişim ve Etkileşim Sağlama

Siyasal partiler yönetilenlerle yönetenler arasında bir iletişim kanalıdır. Bu kanal yoluyla yönetilenler taleplerini, düşüncelerini yukarılara doğru iletirken, yani siyasi sisteme taşırken; parti yönetimleri de seçmen tabakalarını bilgilendirir, eğitir ve yönlendirirler. Demokratik sistemde, yarışmacı siyasetin olduğu yerlerde aşağıdan yukarı bilgi ve talep akışı gayet yoğunken, antidemokratik sistemde kanalın aşağıdan yukarıya işleyişi ya tamamen tıkanmakta ya da iyice sınırlanmaktadır (Yayla, 2002: 223). Gerek iktidar partileri, gerek muhalefetteki siyasi güçler, sisteme haberleri götürme işlevini yerine getirmektedirler. İktidar partileri, kamuoyu vasıtaları, baskı grupları, ülke çapındaki bölgesel örgütleri yoluyla gerekli haberleri toplamaktadır. Muhalefet partileri de aynı kaynakları kullanmak suretiyle iktidara yöneltilen öneriler, eleştiriler yoluyla iletişim ve etkileşim sağlama işlevini yerine getirmektedirler (Çam, 1995: 429).

Bu işlevlerinin dışında siyasi partilerin kamuoyunu oluşturma, meşrulaştırma, siyasi katılımı artırma, seçim masraflarını yüklenme gibi işlevleri de vardır (Yanık, 2002: 61).

II. TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERİN GELİŞİMİ

Türkiye'de batılılaşma, bir devlet politikası olarak Tanzimatla birlikte bütün ağırlığıyla ortaya çıktığı için, siyasal partilerin oluşumuna imkan sağlayan gelişmeler de XIX. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelmiştir (Altıntaş, 2003: 5). Türkiye'de siyasal partilerin 100 yıl önce II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıktığı söylenebilir. II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye'de daha önce hiç olmadığı kadar toplumu, aydınları siyasallaştırmış ve hareketlendirmiştir. 1908 yılı Türk siyasal sisteminde çok partili ve oldukça serbest olan siyasal yaşamın ilk başladığı tarih olması bakımından önem taşımaktadır (Uzun, 2010a: 9).

Batı'da seçim derneklerinin gelişerek parti olmalarına karşılık, Türkiye'de -Osmanlı döneminden başlayarak- ihtilalci derneklerin meclislerde parti haline geldikleri görülmektedir. İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyetle kurulan Mebusan Meclisi'nde ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti- daha sonra Halk Fırkası- de ilk Büyük Millet Meclisi'nde partileşmişlerdir. Bunun yanı sıra Batı'da geniş yığınları örgütleyen partiler, ilk kez burjuva sınıfına karşı işçi sınıfınca kurulduğu halde; Türkiye'de tam anlamıyla kitle partileri, çok partili rejime geçilmesi ile beraber, burjuva partileri arasında ortaya çıkmıştır. Bu, Türkiye'nin henüz sanayileşmesini tamamlamadan, Batı'nın demokratik siyasal kurumlarını almasından ileri gelen bir olgudur. Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşuna değin (1962), Cumhuriyet döneminde kurulan partilerin bir özelliği de, başka bir partinin içindeki hizbin gelişmesiyle doğmuş olmalarıdır (Tanilli, 2007: 210-211).

Bu tarihsel gelişim ve onun özgüllüğü, bugün Türkiye'deki siyasal partiler rejiminin ve onu düzenleyen hukukun içeriğini belirlemektedir. Siyasal Partiler Kanunu da bu gelişmenin bir ürünüdür ve bu gelişmenin belirlediği değerleri, ilkeleri ve kurumları dile getirmektedir (Tanilli, 2007: 211).

1. Türkiye'de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Etkenler

Türkiye'de partilerin işlevsel eksen etrafında toplanan çatışmalara değil, yerel eksen etrafında toplanan çatışmalara cevaben doğduğu söylenebilmektedir. Gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet döneminde yerel eksen etrafında toplanan çatışmalar, yönetici elitin temsil ettiği merkez ile yönetilenlerin oluşturduğu kenar arasında vuku bulmuş, partiler de bu çatışmadan

vücut bulmuşlardır. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı'da merkezi simgeleyen Saray, Tanzimat bürokrasisi ile İttihat ve Terakki Fırkası; Cumhuriyet döneminde ise sivil-asker bürokrasisine dayanan Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur (Sarıbay, 2001: 34).

Merkeze karşı yerel elitlerin ve köylü sınıfından müteşekkil kenar güçler de belirli partilerde temsil olanağını bulmuşlardır. Örneğin Demokrat parti bu nitelikte bir muhalefet odağı olarak doğmuştur. Bunun yanında yönetici-elit içindeki çatışmalar da merkeze karşı muhalif başka partilerin doğmasına yol açmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkası; Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi (Sarıbay, 2001: 34). Osmanlı'da politik cemiyetlerin doğuşu da yine merkeze karşı azınlıkları temsil eden kenar arasındaki çatışmalardan veya yönetici elit içindeki bölünmelerden dolayı olmuştur. Örneğin; Osmanlı'da XIX. yüzyılda, örgütlü ilk politik faaliyette bulunan Etniki Eteryay Cemiyeti'dir ki, bu cemiyet Yunan bağımsızlık hareketini destekleyen ve milliyetçi kenar azınlığı temsil eden bir harekettir (Sarıbay, 2001: 34-35).

Görüldüğü gibi Türkiye'de siyasal partilerin doğuşunu hazırlayan etkenler, yöresel ve elit içi çatışmaları kapsamak üzere kenarın merkeze direnmesiyle ekonomik çıkar ve ideolojik değer çatışmalarına yol açan işlevsel bölünmelerden ibarettir (Sarıbay, 2001: 35).

2. Türkiye'de Siyasal Partiler

2.1. Osmanlı Dönemi'nde Siyasal Partiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk siyasal nitelikli dernekler, daha çok Fransız Devrimi'nin etkisi altında imparatorluktan koparak bağımsız devlet kurmak isteyen azınlıklar tarafından örgütlenmiştir. Doğal olarak bu dernekler, gizlilik içinde örgütlenmişler ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Koçak, 2002: 19).

Türklerin kurduğu siyasi dernekler I. Meşrutiyetten önce ortaya çıkmış ve anayasal bir yönetim için mücadele vermişlerdir. Tanzimatla birlikte güçlenen merkezi feodal yönetimin mutlak iktidarını sınırlamaya yönelik bu gizli derneklerin ilki "Fedailer Cemiyeti"dir (Perinçek, 1985: 32-33). Hangi amaçla kurulduğu hala tartışma konusu olan bu derneğin kurucuları, toplumda beliren hoşnutsuzlukları da tahrik ederek bu durumdan sorumlu

tuttukları padişaha karşı bir darbe veya suikast düzenlemeyi planlamışlar ve ihbar üzerine yakalanarak “Kuleli” kışlasına kapatılmışlardır. Bu olay tarihe Kuleli Vak’ası” olarak geçmiştir (Koçak, 2002: 19).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir siyasal parti olarak nitelenebilecek ilk siyasal oluşum, 1865 yılında kurulan “Genç Osmanlılar” örgütüydü. Örgütün amacı, mutlakiyet rejimini yıkarak yerine meşruti bir yönetim kurmaktı (Kongar, 1976: 134).

1878 yılında, padişah Abdülhamit’i tahttan indirmek için, “Üsküdar Cemiyeti” kurulmuştur. 1889’da ise İstanbul’da “Osmanlı İttihat ve Terakki” adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet kısa sürede büyümüş ve gelişmiştir. Paris, Cenevre ve Kahire’de şubeler açmıştır (Ateş, 2007: 114). Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti de 1876 Anayasası’nın dernek kurma özgürlüğü tanımaması nedeniyle, tıpkı öncekiler gibi gizli olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Ülkenin her köşesinde gizli dernekler kurulmuştur. 1906 yılında Selanik’te, Paris’te kurulan İttihat ve Terakki’ye verilen yeni bir hamlenin ifadesi olarak “Osmanlı Hürriyet Derneği” kurulmuştur. Bu derneğin amacı, subaylar arasında taraftar toplamak ve istibdat idaresini yıkarak 1876 Anayasası’nı yeniden yürürlüğe koymak olmuştur (Koçak, 2002: 20). Ayrıca 1904 yılında Cenevre’de kurulan Osmanlı İttihat ve İnkılap Cemiyeti ile İstanbul’da kurulan Selamat-i Umumiye Cemiyeti ve 1906 yılında Şam’da kurulan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti de bu dönemde kurulan diğer cemiyetlerdendir (Ateş, 2007: 114).

Osmanlı siyasal rejiminde 1908 (1324) yılına değin açık bir çoğulculuk yoktur. Bu tarihte ise Osmanlı tarihinde ilk kez “Hürriyet’in İlanı” adıyla, meşrutiyetçi bir rejimin açılış töreni vardır. Bu aynı zamanda çok partili rejimin de başlangıcı olmuştur. “İkinci Meşrutiyet” olarak anılan dönem (1908-1918) Türkiye’nin demokratik gelişmelerinde ileri ve yürekli atılımlarla doludur. Bu dönem İkinci Abdülhamit’le özdeşleşmiş bir istibdat rejimini yıkmış, Jön Türkleri ülkedeki tüm özgürlük savaşçılarıyla birleştirmiş, iş başına getirmiştir. Kanun-i Esasi’de yapılan ilk değişiklikler (1325-1909 düzenlemesi) kamu özgürlükleri yelpazesini genişletmiş, üstlerindeki baskıları kaldırmış, toplanma ve dernek kurma hürriyetlerini tanımıştır (Tunaya, 1984: 3).

1909’dan sonra siyasal partilerin kurulması ile partiler arasında şiddetli mücadeleler kendisini göstermiş, her türlü görüş ve düşüncenin parti kurduğu bu dönem içerisinde,

Osmanlı siyasi hayatına damgasını vuran parti İttihat ve Terakki Partisi olmuştur (Kuş, 2010: 37-38). Türk siyasal hayatında yaşadığı dönemden sonra da etkisini sürdüren İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk olarak 1889'da İstanbul'da kurulmuştur. Cemiyetin Paris Şubesi aynı yıl, Cenevre ve Kahire Şubeleri 1897'de, Selanik Şubesi ise 1908'de açılmıştır (Kiriş, 2010: 66). Jön Türk hareketi içerisinde yer alanların tümü Abdülhamit'e karşı Paris'te 1902 yılında bir kongre yapmışlardır. Bu kongre, Osmanlı toplumunda iyice beliren ikileşmenin- batıcı bürokratlar ile onlara karşı olan İslamcı- doğucu halk cephesine dayanılarak fırkalaşma eğiliminin çekirdeğini ortaya çıkarmıştır. 1902 kongresinde hedef, Abdülhamit'i devirmek ve sonra nasıl hareket edileceğini kararlaştırmaktı. Her iki hususta Genç Türkler arasında metod farkı vardı ve farklı görüşe sahip olan Genç Türkler iki gruba ayrılmıştır (Türe, 2010: 41). İttihat ve Terakki, 1902'de Paris'te toplanan kongrede iki ana gruba ayrılan Jön Türkler'in bir kolu olup ideolojilerini Auguste Comte pozitivizminden almıştır. Ahmet Rıza Bey bu kanadın önderi konumundadır. Diğer kanat ise Prens Sabahattin'in önderlik ettiği Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti olmuştur. Bu iki grubun mücadelesi 1980'li yıllara kadar Türk siyasal hayatında iktidar ve muhalefetin ana akımlarını oluşturmuş, ayrıca parti sistemindeki kutuplaşmanın hakim görünümü olarak etkisini sürdürmüştür (Kiriş, 2010: 66-67).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Kasım ve Aralık 1908 aylarında başlanan milletvekili seçimlerine İttihat ve Terakki yanı sıra yeni kurulmuş olan Ahrar Fırkası da katılmıştır. Osmanlı Ahrar Fırkası (Fırka-i Ahrar), 14 Eylül 1908'de Prens Sabahattin'in Paris'teki çevresinde yer alan liberal Osmanlı aydınları tarafından kurulmuştur (Kaluç, 2010: 82). Ahrar Fırkası'nın programında yer alan "tevs-i mezuniyet" ilkesi nedeniyle, bu partinin Prens Sabahattin Bey tarafından kurulduğu sanılır. Ancak kurucuların birçoğu geçmişte Prens Sabahattin ile çalışmış kişiler olduğu halde, Prens bizzat kuruluş çalışmaları içinde yer almamıştır (İslamoğlu, 2004: 91-92).

31 Mart Olayları İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonraki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti gerekse muhalefetin tutumu bu sürece gelinmesini kolaylaştırmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti eski rejimin tüm alışkanlıklarını sergilemeye devam etmiş, iktidarda görünmemekle birlikte sürekli olarak iktidara ve toplum hayatına- zaman zaman hukuku dışı yollarla- müdahale etmiştir. Sadrazamın yetkisi dahilinde olan bir atamanın bile kendilerine danışılmadan yapılmasını Cemiyet aleyhine yapılan bir eylem olarak değerlendirebilecek derecede ileri gidebilmişlerdir. Bu şekilde hem perde arkasında kalmayı tercih etmiş, hem de doğrudan sorumluluk almamışlardır. Muhalefet ile

İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki en büyük sorun bu perde arkasındaki iktidar oyunu olmuştur (Kaluç, 2010: 94-95). Osmanlı Ahrar Fırkası Eylül 1908 – Nisan 1908 süresi içinde altı ay kadar siyasal yaşamını sürdürmüş, 31 Mart Olayı'nın sonucunda kaybolup gitmiştir (İslamoğlu, 2004: 95). Gerek Divan-ı Harb'in kararları ve gerekse oluşan kötü hava Ahrar'ın baskılara dayanamayarak dağılmasına ve ortadan sessiz sedasız kaybolmasına yol açmıştır. Fırka Mecliste tamamen dağıldığı gibi dışarıda da tamamen dağılmıştır. Ancak Ahrar Fırkası her şeye rağmen Türk siyasal hayatında bir çizginin ilk temsilcisi olmuştur (Kaluç, 2010: 105).

1908-1911 döneminde İttihat ve Terakki' nin güçlü konumu karşısında Ahrar Fırkası dışında her biri küçük örgütlerden oluşan Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası bulunmaktadır (Kiriş, 2010: 68). Fedakaran-ı Millet Cemiyeti adı şantaj ve komplo hareketlerine karışmış, hayır cemiyeti ile siyasal parti arası bir topluluktur. Cemiyet ilk çalışmalarını istibdat rejiminden kaçmış olanlar (firariler) ile sürgünler (menfiler) ve mahkûmların korunması için iane toplama faaliyeti ve padişahın para yardımı istemekle oluşturmuştur. Ancak hükümet cemiyeti silah dağıtma, fedai atama, şantaj, elçiliklerden para koparmaya çalışma gibi eylemlerle suçlamıştır ve cemiyet bu olaydan sonra bir süre faaliyetini sürdürmüş, 31 Mart Vakası sonucunda siyasal sahneden silinmiştir (Tunaya, 1984: 132, 135). Gizli ve ihtilalci eğilime sahip olan İttihad-ı Muhammedi Fırkası ise örgüt olarak dinci (klerikal) türdendir, İslamcıdır. Fırka meşrutiyetçi rejimlerin yapısal unsuru olan çok partili hayatı benimsemiş ve bunu kamuoyuna ilan etmiştir. İttihad-ı Muhammedi Fırkası da 31 Mart Olayı'ndan sonra siyasal varlığına son vermiştir (İslamoğlu, 2004: 96-97). Paris'te faaliyet gösteren Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla bir takım görüşmelerde bulunmuştur. Ancak İttihat ve Terakki Fırkası ile yıldızı hiç barışmamıştır. Zaten kısa bir süre içinde siyasal hayattan sessizce çekilmiştir (Yücel, 2006: 8). 21 Şubat 1910'da Meclisi Mebusan içinde kurulan Ahali Fırkası, İttihat ve Terakki'den kopanların ilk oluşturdukları parti olmuştur. Muhafazakâr, sosyal yönü zayıf olan bu parti millet hakimiyeti, tam eşitlik, basın özgürlüğü, din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü savunmuştur. Vergilerde indirim yapılması ve memurların işlerini layıkıyla yapmalarını istemiştir. Fırka, 1911 yılında diğer muhalefet partilerinin yolunu takiben Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır (Kuş, 2010: 44-45). 1910 yılının sonunda kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın en önemli özelliği, tarihimizin bu adı taşıyan ilk partisi olması ve parlamento dışında kurulması olmuştur. Fırka hiçbir genel ve ara seçime katılmamıştır. 1911'deki Mebusan feshinden sonra Hürriyet ve

İtilaf cephesine katılması istenmiştir, ancak Osmanlı Sosyalist Fırkası hükümetçe kapatılmadığı gibi Hürriyet ve İtilaf'a da katılmamıştır. Fırka'nın Paris Şubesi ise 1913 yılında Paris'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na kurucu olarak katılmıştır (Tunaya, 1984: 249, 255).

İttihat ve Terakki karşıtı muhalefetin tek çatı altında bir araya geldiği bir parti olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1911 yılında kurulmuştur. Fırka, meclis içindeki muhalefet partilerini bir araya getirmiş, İttihatçı milliyetçiliğine karşı olan Rum, Bulgar, Arnavut, Arap, Ermeni milletvekillerini çatısı altında toplamış, anayasa çalışmalarında ortaya çıkan hizb-i müstakil denen bağımsız milletvekillerini de kazanmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçiliğini, sıkıyönetimin uzatılmasını, diktatörce tutumları, oligarşik yönetimi ve şiddet kullanımını eleştirmiştir. Asker, memur ve eşrafa dayanan İttihatçılara karşı, köylüye ve küçük esnafa seslenmeye çalışmıştır (Kiriş, 2010: 68-69). Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında kapatılma kararı bulunmamakla birlikte, muhalefet hareketinin sönmesi sonucunda fırka önemini kaybetmiştir. Mütareke döneminde tekrar canlandırılmaya çalışıldıysa da, yine başarılı olamamıştır (Yücel, 2006: 9).

Mütareke Dönemi (1918-1922), Maurice Duverger'nin daha önce belirtilen açıklamasına uygun şekilde, Türkiye'de partilerin parlamento dışı doğmalarının kural haline geldiği bir dönem de olmuştur. Gerçekten de bu dönemde partilerin 15'i parlamento dışında kurulmuş, çok çeşitli ideolojileri ve politikaları savunmuşlardır. Bu partiler arasında, Osmanlıcılık ile milliyetçiliği bağdaştıran bir yönetimi öngören Radikal Avam Fırkası; liberal ekonomiyi savunmakla beraber saltanatçı ve hilafetçi bir parti olan Ahali İktisat Fırkası; en kısa ömürlü (1 ay) parti olan Selameti Osmaniye Fırkası; işçilerin çalışma koşullarının düzeltilmesi başta olmak üzere sosyal haklarını savunan Sosyal Demokrat Fırkası; adem-i merkezîyetçi yönetimi ve girişimciliği önemseyen, mandacılığa da karşı çıkan Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası; saltanatın korunmasından yana olmakla beraber harp zenginlerinin mallarına ve paralarına el konması ve çalışanların haklarının korunması gerektiğini savunan Osmanlı Mesai Fırkası; eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı üretim ve dağıtım araçlarının millileştirilmesi ve bunun için aynı amacı güdenlerle uluslararası işbirliği yapılması gerektiğini savunan Türkiye Sosyalist Fırkası; Milli Mücadeleyi desteklemiş, adem-i merkezîyetçi bir yönetimden yana olan Milli Ahrar Fırkası; işçi haklarından yana olan Amele Fırkası; bilimsel sosyalizm ilkelerine bağlı olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası; ziraatla uğraşanların haklarını savunan bir parti olan Türkiye Zürra Fırkası; Türkçülük

ideolojisine bağılı olan Milli Türk Fırkası; yine işçi haklarını korumayı amaçlayan Müstakil Sosyalist Fırkası; Türkiye Sosyalist Fırkası'dan ayrılan bir grubun kurduğu Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası ve kendisini milliyete ve dine saygılı olarak tanımlayan Müstakil Amele Fırkası bulunmaktadır (Sarıbay, 2001: 40-42).

Özetlemek gerekirse; “siyasi fırkalar”, İkinci Meşrutiyet'in ilanından, yani 1908'den sonra kurulup faaliyete geçebilmiştir. Sonra, gerek imparatorluk ve gerekse Cumhuriyet dönemlerinde siyasal partilere “siyasi cemiyetler” öncülük etmiştir. İmparatorluk döneminin en önemli partisi İttihat ve Terakki Fırkası böyle bir cemiyetten doğduğu gibi, Cumhuriyet döneminin ilk siyasal partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi de “Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti”nden doğmuştur (Koçak, 2002: 25). Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti 23 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası adını almıştır. Halk Fırkası 10 Kasım 1924 tarihinde ise Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır (Yanık, 2002: 24).

2.2.Cumhuriyet Dönemi'nde Siyasal Partiler

Siyasal partiler açısından Cumhuriyet dönemi iki bölümde incelenebilir. Birincisi, 1945 yılına kadar geçen dönemdir. Bu dönemde bazı kısa süren denemeler dışında Türkiye'de tek parti egemendir. İkincisi ise, 1945 yılı ile başlayan çok partili dönemdir (Koçak, 2002: 25).

2.2.1.Tek Parti Dönemi

Cumhuriyet'in kurulması aşamasında Mecliste birinci ve ikinci grup adında iki siyasi eğilim varsa da, 1923'den 1945 yılına kadar olan tek parti döneminin başat siyasal gücü Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. 1924 yılında kabul edilen yeni Anayasada siyasi partilerle ilgili herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Ancak, ne Anayasada ne de mevzuatta çok partili yaşama engel bir hüküm mevcut değildi. Ayrıca 1909 Cemiyetler Kanunu 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış ve 1924 Anayasası'nın 70. maddesi ile dernek kurma hakkı ilke olarak benimsenmiştir. Bununla beraber bu dönemde CHP kısa süreli denemeler haricinde tek parti olarak iktidarı elinde bulundurmuştur (Özcan ve Yanık, 2011: 28-29).

Çok partili yaşama geçme denemelerinin ilki “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”dır. Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşuna ön ayak olan kadroların hepsi Birinci Meclis döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın yakın çalışma arkadaşlarıdır. Fırkanın oluşmasına yol açan siyasal olay ise, 20 Ekim’de Menteşe (Muğla) milletvekili Hoca Esat Efendi’nin Lozan Antlaşması uyarınca Yunanistan’dan mübadele sonucu Türkiye’ye yerleştirilmeye başlanan mültecilerin durumları ve sayılarına ilişkin bir soru önergesinin görüşülmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Birinci Ordu Müfettişi Kazım Karabekir Paşa’nın görevinden istifa etmesi ve Meclise katılması bir muhalefet partisinin kurulacağı yolundaki beklentilerin güç kazanmasını sağlamış ve 16 Kasım 1924’de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cemiyetler Kanunu uyarınca siyasal bir parti olarak tescil olunmak üzere Dâhiliye Vekâletine resmen başvurmuş, ertesi gün partinin programı ve bildirgesi açıklanmıştır (Uzun, 2010c: 117-118).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası dine saygılı olduğunu açıklamış, dini inanışların serbestliğinden ve özgürlüğünden bahisle programını hazırlamıştır. O zamanlar kaldırılan hilafet, Cumhuriyetten rahatsız olan geniş bir kitle taraftarı toplamıştır. Dolayısıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da rejim aleyhtarı bir görev üstlenmiş konuma girmiştir. Laik Cumhuriyete yönelik ayaklanmalar başlamıştır. Şubat 1925 yılında Anadolu’da Şeyh Said isyanı çıkmıştır (Ateş, 2007: 120). Şeyh Said İsyanı’nın patlak vermesinden sonra istifaya zorlanan Fethi Okyar’ın yerine İsmet İnönü başbakanlığa getirilmiş ve yeni hükümeti kurmuştur. 4 Mart 1925’de İnönü hükümeti tarafından Şeyh Said İsyanı neden gösterilerek Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmış, iki tane de İstiklal Mahkemesi kurulmuştur (Uzun, 2010c: 119). İsyanı katılanlara gerekli cezalar verilmiş ve hükümet isyancılarla ilgili görerek 3 Haziran 1925’de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapatmıştır. Böylece ilk muhalefet partisi kurulduktan kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Ateş, 2007: 120).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması, tek parti dönemindeki ikinci önemli muhalefet denemesidir (Kirman, 2006: 38). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, etkilerini Türkiye’de de göstermiştir. Zaten kıt kaynaklarla yeni bir ulus-devlet olarak kalkınmaya uğraşan Türkiye, buhran karşısında zorlanmış ve bu halk arasında CHP yönetimine memnuniyetsizliği beslemiştir. Mustafa Kemal, söz konusu memnuniyetsizliğin devrimlere karşı yıkıcı bir tepkiye dönüşmesini önlemek amacıyla güdümlü bir muhalefet partisi oluşturmaya girişmiştir (Sarıbay, 2001: 49). Bunun için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve o ana kadar bakanlık ve başbakanlık yapmış olan Ali Fethi Bey arasında yapılan karşılıklı

yazışma ve görüşmelerden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 yılında kurulmuştur (Kirman, 2006: 38).

Partiye hayat veren en önemli sebep, yukarıda da belirtildiği gibi, CHP yönetimine karşı beliren hoşnutsuzluğu kontrol altına almak, bu açıdan devrimlerin benimsenme dercesine bakmak olmuştur. Parti, danışıklı kurulmuştur ancak gelişmesi çığ gibi ve mevcut yönetimi endişelendirici düzeyde olmuştur. Fethi Bey'in meşhur Ege gezisinde, hükümet ve devrimler aleyhine büyük gösteriler yapılmıştır. Bu umulmayan yöndeki gelişmeler karşısında Fethi Bey'in İçişleri Bakanlığı'na verdiği bir dilekçeyle Serbest Cumhuriyet Fırkası, 17 Aralık 1930'da fesih kararı almıştır (Sarıbay, 2001: 50).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini feshetmek zorunda bırakılmasından sonra, tekrar tek partili siyasal yaşama dönülmüştür. Muhalefet hareketlerinin ortadan kaldırılmasından sonra birtakım yeni parti kurma girişimlerinden de söz edilebilmektedir. Bu partilerden biri olan Ahali Cumhuriyet Fırkası, 26 Eylül 1930'da Adana'da Abdülkadir Kemali Bey tarafından kurulmuştur. Ancak üç aylık ömrü olan ve birkaç güney ili dışında örgütü bulunmayan parti, belediye seçimlerinde de herhangi bir başarı gösterememiştir ve 21 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. Bunun dışında Abdülkadir Bey, 1924 yılında elverişsiz koşullar nedeniyle kuramadığı Müdafaa-i Umumiye Fırkası'nı 1930 yılında yeni ismiyle kurmayı başarmış, ancak çok partili sisteme geçiş denemesinin başarısız olması üzerine parti, kurulduğu yıl kapatılmıştır (Uzun, 2010c: 124). 29 Eylül 1937'de Edirne'de Mimar Mühendis Kazım Bey'in başkanlığında kuruluş için başvuruda bulunulan Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi'ne, "komünist" eğilimli olması gerekçesiyle izin verilmemiştir (Yücel, 2006: 28). 1930'da Dr. Hasan Rıza, II. Meşrutiyette kurduğu "Sosyal Demokrat Fırkası"nı canlandırmaya girişmiş ise de bir sonuç alamamıştır. Sosyalist eğilimli bir gazeteci olan Arif Oruç'un 1931 Haziran'ında kurmak istediği "Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Partisi"ne hükümet kuruluş izni vermemiştir. Bunun yanında "Hürriyet ve İtilaf Fırkası"nı kurma teşebbüsü hazırlık safhasından ileri gitmemiş; bunun yanında Ege bölgesinde bir "Çiftçi Fırkası" kurulması girişimi de sonuçsuz kalmıştır (Uzun, 2010c: 125).

2.2.2.Çok Partili Dönem

II. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin düzenlediği, ülkemizin de katıldığı San Fransisco Konferansı toplanmış ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulmasıyla dünyada bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi rüzgarı esmiştir. Türkiye bu dönemde batı demokrasi cephesi ile işbirliği yapmak ve kuruluşları içinde yer almak ve demokratik sisteme entegre olmak gereğini duymuştur. Bütün bu gelişmeler neticesinde, Duverger'in köklü rejim değişikliklerinde tek parti eliyle gerçekleştirilmesi gereken geçiş dönemini bitiren Türkiye, esen çoğulcu demokrasi rüzgarının da etkisiyle, eski tek parti dönemi baskıcı ilkelerini gevşetmeye başlamıştır (Yanık, 2002: 24).

Bu süreçte, 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla, ülkemizde ilk kez çok partili siyasi yaşama geçilmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 30). Kurucuları arasında Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan bulunmaktadır (Yücel, 2006: 28). Siyasi yaşamda pek tecrübesi olmayan kişiler tarafından kurulan bu oluşumda, partinin memleket meseleleri üzerine geniş bir programı olmamış, kurucularının kişisel görüşlerinin dışına çıkamamıştır. Kurucularının ilgisizliği ve kanıksamazlığı nedeniyle parti halktan ilgi görmemiştir. Parti liderlerinin kuzu ziyafetleri muhalif özelliğinden daha çok dikkat çekmiş; hatta bu durum partiye "kuzu partisi" lakabının takılmasına neden olmuştur. Parti sadece ikinci bir partinin de siyasi yaşamda yer alabileceğini göstererek muhalefetin başlangıcı olmuştur (Akdoğan, 2008: 52-53).

CHP iktidarına toplumdan gelen baskılar, ilk önce CHP'nin kendi içinde yankı bulmuştur. CHP'li dört milletvekili (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan) politik tarihimize "Dörtlü Takrir" diye geçen önergeyi CHP grup başkan vekilliğine sunmuşlardır. Bu önergede çok partili hayata geçirilmesini önleyecek nitelikte yasaların ve CHP tüzük hükümlerinin değiştirilmesi istenmiştir. Dört milletvekillerinin istekleri, CHP grubu tarafından oy birliğiyle reddedilmiştir (Sarıbay, 2001: 52).

Bunun üzerine, özellikle Menderes ve Köprülü, Vatan Gazetesi'nde yazdıkları yazılarla açıktan muhalefet yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine parti divanı, Menderes ve Köprülü'yü CHP'den ihraç etmiştir. Arkadaşlarına parti tüzüğüne aykırı davranıldığını basın

beyanatıyla iddia eden Koraltan da aynı muameleye maruz kalmıştır. Bayar da CHP'den istifa edince muhalefetin yeni bir parti çatısı altında örgütlenmesi gündeme gelmiş ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kurulmuştur (Sarıbay, 2001: 52-53). Demokrat Parti, CHP karşısında ilk güçlü muhalefet olmuştur. CHP' den kopan milletvekillerince kurulan DP, tıpkı CHP gibi, bir sınıflar koalisyonuna dayanmaktaydı. Bu haliyle DP, Duverger'nin parlamentodan doğan partiler tiplemesine uygun biçimde oluşmuştur. CHP'den farklı olarak, gerek asker-sivil aydın zümre, gerekse yoksul kitleler tarafından çok daha fazla tutulmuştur. Bu hareket tek parti yönetiminin bir baskı aracı haline gelmiş olan devlet bürokrasisini hedef almış, toplum içindeki bütün sınıflara iktisadi kalkınma vaad ederek kısa zamanda geniş yığınların desteğini sağlamıştır (Koçak, 2002: 28-29).

Demokrat Parti, demokratik ve serbest koşullarda yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerini beklenmedik bir şekilde büyük bir zaferle neticelendirmiştir. Türk toplumu, tarihinde ilk defa serbest iradesiyle iktidar değiştirmiştir, kendi yöneticilerini seçmiştir. Böylece tek partili rejimden çok partili rejime geçiş süreci tamamlanmış, iktidar barışçı bir şekilde el değiştirmiştir. “Kansız İhtilal” ya da “genel oy devrimi” diye de adlandırılan bu büyük dönüşüm, tek partililikten çok partililiğe geçiş tarihinin o ana kadar kaydettiği ilk barışçıl ve başarılı örnek olmuştur (Yanık, 2002: 25-26).

Demokrat Parti iktidarı döneminde siyaset, seçkinler uğraşı olmaktan çıkıp geniş halk kitlelerine ulaşmış; böylelikle Türk siyasi kültürüne olumlu etkide bulunulurken, bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşaması ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğması sağlanmıştır. Tarım reformu, barajlar ve hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının sonucu olarak siyasi yapının katı kalıpları yıkılmış ve Türkiye, tarihinin en önemli değişimini yaşamıştır (Yücel, 2006: 29).

2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra mecliste daha da güçlenen DP'nin, kapatılan MP yerine kurulan, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermesi nedeniyle Kırşehir'i ilçe yapması, resmi ilan kurumunu basın üzerinde baskı aracı olarak kullanması, üniversite ve Silahlı Kuvvetleri karşısına alması gibi nedenlerle kendisine olan muhalefeti arttırmıştır. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran DP tarafından, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile seyahat ve basın özgürlüklerini düzenleyen özel yasalar ve Seçim Kanununda yapılan değişiklikler iktidar-muhalefet çatışmasına neden olmuş, arkasından yapılan 1957 genel seçimleri ise bu sürtüşmeyi derinleştirmiştir. 1959 yılının ikinci yarısında “siyasi partilerle bir kısım basının

yıkıcı faaliyetlerini” incelemek üzere yargı, yürütme ve yasama yetkileriyle donatılmış bir Meclis Tahkikat Komisyonu kurulması sert bir direnişle karşılaşmıştır (Koçak, 2002: 31-32).

Demokrat Parti, 1960 yılında yapılan bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmış, parti genel başkanı ve Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. Demokrat Parti 29 Eylül 1960 tarihinde Asiyce Hukuk Mahkemesi’nce kapatılmıştır (Yücel, 2006: 29).

Yine bu dönemde kurulan bazı siyasi partiler, seçimlerde başarılı olamamışlar ve kapanmışlardır. 14 Mayıs 1946 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi, 1946 seçimlerine katılmış, fakat milletvekilliği kazanamamıştır ve 1953 yılında da kapatılmıştır. 1946 yılında Türkiye Sosyalist Partisi dışında kurulan partiler arasında ise Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi, İdealist Parti, Türk Muhafazakar Partisi bulunmaktadır (Yücel, 2006: 29-32).

Millet Partisi, DP’yi CHP’nin uzantısı olarak gören muhalif bir grubun istifa etmesi üzerine 20 Temmuz 1948 yılında Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında kurulmuştur (Akdoğan, 2008: 61). Parti, liberal milliyetçi bir partiydi ve DP’nin muvazaalı parti olmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Atatürk ve devrimlerine karşı olduğu gerekçesiyle de Millet Partisi 27 Ocak 1954 yılında Ankara Asliye Ceza Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Ancak, partinin eski yöneticileri, aynı yıl Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurmuştur ve bu parti Türkiye Köylü Partisi’yle 16 Ekim 1958 yılında birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır (Ateş, 2007: 122). 1948 yılında kurulan diğer partiler arasında, Türkiye Yükselme Partisi, Öz Demokratlar Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi yer almaktadır (Yücel, 2006: 32-33).

1950’li yıllarda kurulan diğer muhalefet partileri arasında; Müstakiller Birliği, İlerleme ve Koruma Partisi, Liberal Köylü Partisi, Çalışma Partisi, Demokrat İşçi Partisi, Bağımsızlar Siyasi Derneği, Güden Partisi, İslam Demokrat Partisi, Türkiye Köylü Partisi,

Radikal Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Vatan Partisi, Hürriyet Partisi, Birlik Partisi, Ufak Parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Hür Türkiye Adalet Partisi, Halk Kurtuluş Partisi bulunmaktadır (Yücel, 2006: 33-37).

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçimlerde DP mecliste daha da güçlenmiş, bu güce dayanarak Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy verdiği için Kırşehir'i ilçe yapmış, basın üzerinde baskı kurmaya çalışmış, üniversite ve Silahlı Kuvvetleri karşısına almış, böylece kendisine karşı muhalefeti arttırmıştır (Yanık, 2002: 26). İspat hakkı, tartışmalarının yarattığı bölünme, sonunda DP'nin içinden yeni bir partinin çıkmasına neden olmuştur. 20 Aralık 1955 tarihinde kurulan Hürriyet Partisi, 1957 seçimlerinde sadece 4 milletvekilliği elde edebilmiş ve 24 Kasım 1958'de yapılan büyük kongresinde, CHP ile bütünleşmek kararı almıştır (Sunay, 2010: 181). Daha sonra 1959 yılında siyasal partilerle bir kısım basının yıkıcı faaliyetlerini incelemek üzere yasama, yürütme ve yargı yetkisiyle donatılmış Meclis Tahkikat Komisyonunun kurulması büyük tepkilere neden olmuştur. Sonunda 27 Mayıs 1960 tarihinde beklenen olmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin yönetimine el koymuştur. Milli Birlik Komitesi'nin 28 Mayıs 1960'da aldığı kararla, siyasal partilerin il ve ilçe merkezleri dışında herhangi bir isim altında teşkilat kurmaları yasaklanmıştır (Yanık, 2002: 26).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin olumsuz sonuçlarından birisi olan çok partili yaşamın kesintiye uğraması fazla sürmemiştir. 12 Ocak 1961 günü hükümet aracılığı ile siyasi partilere, faaliyete geçmeleri için izin verilmiş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuyla kabul edilen 1961 Anayasası ile yeniden anayasal çok partili yaşama geçilmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 32). Siyasi partiler ilk kez 1961 Anayasası ile "siyasi hayatın temel unsurları" olarak yerlerini almışlardır (Koçak, 2002: 33).

Bu dönemde çok geçmeden yeni partiler kurulmuş, Cumhuriyet Halk Partisi ve bazı eski partiler yeniden faaliyete geçmiştir. Eski Demokrat Parti'nin boşluğunu doldurmak için Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kurulmuştur (Yanık, 2002: 26-27). Adalet Partisi 11 Şubat 1961 tarihinde resmen kurulmuştur. 27 Mayıs darbesinin ardından kurulan Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin hem program hem de felsefesi üzerine inşa edilmiş bir parti olmuş ve 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde tek başına iktidara gelmiştir. Adalet Partisi iktidar olduğu ilk altı yılda ekonomide oldukça iyi gelişmeler gözlenmiş fakat daha sonra da siyasetin belirleyici aktörü olmasına rağmen on yıllık Demokrat Parti dönemindeki kadar başarı

gösterememiştir (Kurt, 2010: 230-232). Yeni Türkiye Partisi ise eski demokratların, DP’li kitleye dayanan partiler kurmak, onlara sahip çıkmak harekete geçmesi ve aynı zamanda MBK’nin bu alanda özellikle DP içindeki eski muhalifleri, yeni partiler kurmaları konusunda destekleyici girişimlerde bulunmasının sonucu olarak ortaya çıkmış ve 13 Şubat 1961 tarihinde YTP siyasi yaşamına başlamıştır. Ancak etkinliği gittikçe kaybolan YTP, 18 Mart 1973’te yaptığı olağanüstü kongre sonunda fesih kararı alarak AP çatısı altında birleşmekten başka çare bulamamış ve AP Genel Merkezinde yapılan “Güç birliği” töreni ile AP’ye katılmıştır (Çolak, 2010: 208-215).

Türkiye’de sosyalist solun en önemli partilerinden biri olan Türkiye İşçi Partisi, 13 Şubat 1961’de on iki sendikacı tarafından kurulmuştur. Sosyalist fikirlerin toplumsallaşmasında, sosyalist hareket ile işçi hareketi arasındaki bağın güçlendirilmesinde hiçbir sosyalist parti TİP kadar etkili olamamıştır (Atılğan, 2010: 339). Parti içindeki çalkantıların yanı sıra 12 Mart 1971 müdahalesinin yarattığı olumsuz etkilerin de katkısıyla Cumhuriyet Başsavcılığının açtığı dava sonucunda Anayasa Mahkemesi, 20 Temmuz 1971 tarihinde TİP’i kapatma kararı almıştır. 14 Ekim 1973 genel seçimlerinden sonra politik yelpazenin sol kanadında TİP’in mirası etrafında örgütlenme faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu faaliyetler sonucu kurulan sosyalist partiler arasında; Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Parti bulunmaktadır (Sarıbay, 2001: 59).

Türk milliyetçiliğini temel ideoloji olarak seçen Milliyetçi Hareket Partisi’nin Türk siyasal hayatında yer almaya başladığı tarih, 9 Şubat 1969’dur. Milliyetçi Hareket Partisi’nin kuruluşuna kadar, milliyetçi hareket, dağınık örgütlenme biçimini korumuştur. MHP’nin kurulması, milliyetçi gençlik örgütlerini ve aydın kesimini kendi yapısı içinde birleştirmesi açısından, ideolojik olduğu kadar örgütsel anlamda da bir dönüm noktasını oluşturmaktadır (Uzun, 2010b: 277-278).

Çok partili hayatın ilk dinsel ideolojiye sahip partisi olan Milli Nizam Partisi, 26 Ocak 1970 yılında kurulmuştur. Milli Nizam Partisi yıllar boyu sağ partiler tarafından oy deposu olarak kullanılmış dindar kesimin, , eğitimli seçkinleri aracılığıyla siyasi arenada ilk bağımsız yer alışıdır (Poyraz, 2010: 314-315). 12 Mart 1971 Muhtırası’ndan sonra şeriat yanlısı olduğu belirtilen parti hakkında soruşturma açılmış ve MNP, 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatılmıştır (Yücel, 2006: 44).

1960 Darbesi'nden sonra kurulan diğer partileri ise; Mutedil Liberal Parti, Memleketçi Serbest Parti, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Cumhuriyet Partisi, Musavat Partisi, Millete Hizmet Partisi, Cumhuriyetçi Parti, Güven Partisi, Muhafazakar Parti, Düstur Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, Hür Sosyalist Parti, Devrim Partisi, Yeni Demokrat Parti, 946'lılar Milli Mücadele Partisi, Radikal Parti, Millet Partisi, Selamet Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Yeni Köylü Partisi, Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi, Demokratik Birlik Partisi, Türkiye İleri Ülkü Partisi, Büyük Anadolu Partisi, Demokratlar Partisi, Demokratik Parti, Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milli Selamet Partisi, Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi, Büyük Kuvvet Partisi, Türkiye Kardeşlik Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Demokrat Parti, Sosyalist Devrim Partisi, Nizam Partisi, Sosyalist Hareket Partisi, Türkiye Sosyal Adalet Partisi, Türkiye İşçi Köylü Partisi, Sosyalist Vatan Partisi, Hürriyetçi Millet Partisi ve Hür Demokratlar Partisi şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Yücel, 2006: 37-49).

1965 yılında Anayasa gereğince Siyasal Partilerle ilgili özel bir kanun niteliğinde olan 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiştir. Yaklaşık 20 yıl süren bu dönemim özelliği dört noktada toplanabilir; demokratikleşme, istikrarsızlık, kutuplaşma ve sivilleşme. Bundan dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri 1971 yılında bir kere daha inisiyatifi ele alarak yaklaşık 2 yıl süren "12 Mart Rejimi" denen ara döneme geçilmiştir. 14 Ekim 1973'e kadar süren bu ara dönemde ordu destekli hükümetler görev yapmış, parlamento ve siyasi partiler feshedilmemiş olmakla birlikte, ülke yarı askeri bir rejimle yönetilmiştir. Ancak yapılan değişiklikler ve alınan önlemler etkili olamamış ve sorunlar artarak 12 Eylül 1980'e kadar devam etmiştir (Yanık, 2002: 27).

Yasama organının düzenli çalışmaması, kanun çıkaramaması, Cumhurbaşkanı seçememesi ve gün geçtikçe büyük boyutlara ulaşan ve önlenemeyen anarşi ve terör olayları, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin bahanesi olmuştur. Böylece ülkemizde bir kez daha çok partili yaşam askıya alınmış ve yaklaşık iki yıl süren ara dönemde, Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) 16 Ekim 1981 yılında çıkardığı 2533 sayılı Kanun'la, bütün siyasi partiler kapatılmış, siyasi faaliyetler yasaklanmış ve siyasi partiler ve üyeleri gözetim ve denetim altına alınmışlardır. 27 Mayıs ara rejiminde siyasi partilerin faaliyetleri zayıflatılırken, bu dönemde siyasi partiler tamamen kapatılarak "çağdaş demokrasinin vazgeçilemez unsuru"ndan vazgeçilmiştir. Dönemin asker kökenli yöneticilerinde siyasi

partilere olan güvensizlik, daha sonra çıkarılan Anayasanın siyasi partilerle ilgili hükümlerine ve SPK'na yansımıştır (Özcan ve Yanık, 2011: 33-34).

Milli Güvenlik Konseyi'nin gözetim ve denetiminde Danışma Meclisi'nce hazırlanan yeni Anayasa 7 Kasım 1982'de halkoyuyla kabul edilmiş ve 9 Kasım 1982'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Anayasanın kabulünden sonra, 22 Nisan 1983 tarihinde 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiş ve Milli Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisan 1983 tarih ve 74 sayılı kararıyla siyasi parti faaliyetlerinde bulunmayı yasaklayan Milli Güvenlik Konseyi kararının yürürlükten kaldırıldığını açıklaması üzerine yeniden çok partili yaşama geçilmiştir (Yanık, 2002: 27-28).

16 Mayıs 1983 günü, yeni dönemin ilk siyasi partisi olarak Milliyetçi Demokrasi Partisi kurulmuş, bunu 20 Mayıs 1983 tarihinde Anavatan Partisi izlemiştir (Koçak, 2002: 36). Milliyetçi Demokrasi Partisi, 12 Eylül yönetiminin açıktan desteklediği bir parti olmuştur. 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlere doğru giden süreçte en zayıf partilerden biri görünümü veren MDP, “güçlü devlet” kavramı üzerinde durmuş, diğer partileri sık sık komünist olmakla, aşırı uçları barındırmakla, 12 Eylül'e ihanet etmekle suçlamıştır. 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde MDP ağır bir darbe almış ve seçimlerden sonra birçok parlamenter parti üyeliklerinden istifa etmiştir. Faaliyette bulunduğu 3 yıla yakın süre yapay ve icazetli bir parti görünümü veren MDP, millete rağmen siyaset yapmanın mümkün olmadığını kanıtlayan bir siyasal teşekkül olarak tarihe geçmiştir (Yücel, 2006: 54-56). 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulan Anavatan Partisi'nin iktidarı döneminde uyguladığı sosyal ve ekonomik politikanın geniş halk kesimlerinde yarattığı gelir düşüşü ve ekonomik sıkıntının da etkisiyle toplumsal desteği zayıflamıştır. Önce 1991 seçimlerinde muhalefete düşmüş, ardından koalisyonlarda yer almıştır. Oy oranlarındaki düşüş sonunda meclise ve hatta seçimlere girişine imkan vermeyecek düzeye gelince kendisini feshederek Demokrat Parti ile birleşmiştir (Mutlusu, 2010: 387).

Bu dönemde Milliyetçi Demokrasi Partisi, Anavatan Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi (DYP), Sosyal Demokrasi Partisi, Refah Partisi (RP), Muhafazakar Parti, Yeni Doğu Partisi, Yüce Görev Partisi, Bizim Parti, Huzur Partisi, Yeni Düzen Partisi, Fazilet Partisi (FP), Bayrak Partisi ve Islahatçı Demokrasi Partisi gibi birçok yeni parti kurulmuş fakat bunların bir kısmı MGK'ca veto edilmiş, kapatılmış veya seçime sokulmamıştır. Kurulan partilerden sadece Milliyetçi Demokrasi Partisi, Anavatan Partisi ve

Halkçı Parti'ye seçimlere katılma izni verilmiş ve 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimler neticesinde beklenmedik bir şekilde Anavatan Partisi, çoğunluğu sağlayarak iktidarı ele geçirmiştir. Seçimlerden önce örgütlenmelerini tamamlayan RP, Sosyal Demokrasi Partisi ve DYP MGK'nın vetosu nedeniyle seçimlere katılamamıştır (Özcan ve Yanık, 2011: 34-35).

1980 sonrası Türk siyasal yaşamında Yeşiller Partisi, Medeniyet ve Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi, Cumhuriyetçi Demokrat Gençlik Partisi, Yeni Doğu Partisi, Halk Partisi, Diriliş Partisi, Demokrat Merkez Parti, Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Halkın Emek Partisi, Demokratik Mücadele Partisi, Sosyalist Birlik Partisi, Büyük Anadolu Partisi, Yeşil Türkiye Partisi, Demokratik Hareket Partisi, İşçi Partisi, Birlik ve Barış Partisi, Özgürlük ve Eşitlik Partisi, Sosyalist Türkiye Partisi, Yeniden Doğu Partisi, Bütünleşme Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Millet Partisi, Sosyalist Devrim Partisi, Türkiye İşçi Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Büyük Birlik Partisi, Demokratik Katılım Partisi, Demokrasi Partisi, Büyük Değişim Partisi, Sosyalist İktidar Partisi, Yeni Ufuk Partisi, Yeni Parti, Türkiye İçin Yeniden Birlik Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Anayol Partisi, Halkın Demokrasi Partisi, Birleşik Sosyalist Parti, Demokratik Hedef Partisi, Liberal Parti, Solda Katılım Partisi, Birliğe Çağrı Partisi, Genç Demokrat Parti, Milli İrade Partisi, Anavatan İçin Bütünleşme Partisi, Söz Milletindir Partisi, Solda Birlik ve Bütünleşme Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, Yükselen Ülkü Partisi, Öz Adalet Partisi, İkinci Değişim Partisi, Demokratik Sosyalist Parti, Demokrasi ve Değişim Partisi, Büyük Adalet Partisi, Türkiye Adalet Partisi, Devrimci İşçi Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Demokrasi ve Barış Partisi, Emek Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Türkiye Sultan Partisi, Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi, Sosyalist İşçi Partisi, Demokratik Barış Hareketi, Emeğin Partisi, Barış Partisi, Demokratik Kitle Partisi, Demokrat Türkiye Partisi, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, Fazilet Partisi, Değişen Türkiye Partisi, Demokratik Halk Partisi, Türkiyem Partisi, Ulusal Birlik Partisi, Aydınlık Türkiye Partisi, Kurtuluş Huzur Partisi, Demokrat Halk Partisi, Komünist Parti, Varlığımız Partisi, Lider Türkiye Partisi, Sosyalist Birlik Hareketi, Gönül Birliği Yeşiller Partisi, Radikal Değişim Projesi, Eşitlik Partisi, Saadet Partisi, Ulusal Muhtariyet Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Bağımsız Türkiye Partisi, Türkiye Komünist Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Toplumcu Demokratik Parti, Hak ve Özgürlükler Partisi, Yurt Partisi, Çözüm Partisi, Avrasya Partisi, Sosyaldemokrat Halk Partisi, Genç Parti, Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Bağımsız Cumhuriyet Partisi, Yeni Yüzler Partisi, Sosyalist Demokrasi Partisi, Son Çağrı Partisi, Sağduyu Partisi, Özgür Toplum Partisi, Cumhuriyetçi Demokrat Türkiye Partisi, Emekçi Hareket Partisi, Türkiye Partisi, Milli

Demokrat Halkın Partisi, Bizim Parti, Halkın Yükselişİ Partisi, Hürriyet ve Değişim Partisi, Halkın Kurtuluş Partisi adıyla pek çok parti kurulmuş ancak bunlardan çok azı yaşamlarını sürdürebilmişlerdir (Yücel, 2006: 90-169).

Bugün için ülkemizde kayıtlı yetmişden fazla parti vardır. Ancak bunlardan sadece Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), MHP, CHP ve Ak Parti (AKP) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup olarak temsil edilmektedir (W/Trthaber: 2013).

İKİNCİ BÖLÜM

ADAYLIK KAVRAMI VE ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ

I.ADAYLIK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Bir partinin adayları o partinin niteliklerini (demografik, coğrafi ve ideolojik) seçmenlerin gözünde, örgütlenmesinin veya programının yapacağından daha iyi tanımlamasına yardımcı olabilir. Parlamento adayları seçimlerde ve potansiyel olarak ulusal hükümette bir siyasi partiyi temsil eden yüz ve seslerdir. Hangi adayların parti etiketini taşıyacağını seçme yetkisi verilmiş olan bireyler partinin kamu önündeki görünüşü ve politik istikametinin biçimlendirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Partinin adayları partinin düşünceleri kadar önemlidir (Bilir, 2008: 6).

1.Tanım Olarak Adaylık ve Koşulları

Parlamento üyesi olmaya istekli ve seçilebilmek için Anayasa ve kanunların öngördüğü koşullara sahip olup, seçmenin oyuna sunulan kimselere aday denmektedir. Bir kimsenin parlamento üyeliğine seçilebilmesi için, ilk önce seçilebilme yeterliliğine sahip olması, sonra da adaylığının teklif edilmesi gerekmektedir (Teziç, 1996: 259).

1.1.Seçilme Yeterliliği

Kişi hak ve hürriyetlerinin en geniş biçimde yer aldığı ve korunduğu demokratik rejimlerde, toplumsal bir takım gerçekler, seçilme hürriyetinden yararlanmanın yani aday olabilme hürriyetinin sınırlı bir nitelik taşımamasını gerektirmiştir. Bunun nedeni ise, parlamento üyeliğinin, toplum için hayati öneme sahip bir görev olduğu, yani toplumu yönetmeye talip olmanın büyük bir olgunluk ve dürüstlüğü gerektirmesidir. Aynı zamanda bu kişilerin yönetim işini başarı ile yürütebilecek ortalama seviyenin üzerinde bir bilgi ve yeteneğe sahip olması en çok arzu edilecek şeydir. Ancak bunlar sağlanamasa bile, yine de yönetim görevini yürütecek kişilerin milletvekili sıfatı ile bağdaşacak yapıda olabilmesi için birtakım şartlarla, seçilme hürriyetinin sınırlandırılması gereklidir (Bilir, 2001: 31-32). Seçilme yeterliliğini

meydana getiren bu koşulları, her toplumda değişiklikler göstermesine rağmen, olumlu ve olumsuz koşullar olmak üzere iki kısımda toplamak mümkündür (Araslı, 1972: 42).

1.1.1.Olumlu Koşullar

Olumlu koşulların başında **vatandaşlık** gelmektedir. Tüm devletler, yasama meclisi üyesi olabilme hakkını sadece vatandaşlarına tanımaktadır. Vatandaşlık evrensel bir şarttır. Bazı ülkeler, bu konuda daha da ileri gitmekte ve sadece kişinin o ülke vatandaşı olmasını yeterli görmemektedir. Bu ülkeler vatandaşlığın doğumla kazanılması ya da belli bir süreden beri vatandaş olunması gibi daha özel şartlar aranmaktadır. Örneğin, Senegal ve Kostarika'da 10 yıl, ABD'de Temsilciler Meclisi üyesi olabilmek için 7 yıl, Senato üyesi olabilmek için 9 yıldan beri ABD vatandaşı olmak gerekmektedir. 1982 Anayasası milletvekili seçilebilmek için bu gibi özel şartlar aranmamaktadır. Sadece Türk vatandaşı olmak yeterlidir (Bilir, 2001: 32).

İkinci olarak, parlamento üyesi olacakların, olgunluğun belirtisi olarak belli bir **yaşta** olmaları gerekmektedir. Gerçi bazı ülkelerde, istisnai olarak, seçmenlik ve seçilebilme yaşı aynıdır. Örneğin, Norveç ve Danimarka'da 20, Kanada'da 18'dir. Fakat genelde, seçilebilme yaşı seçmen yaşından daha yüksektir. Örneğin, seçilebilme yaşı İngiltere, Federal Almanya ve İspanya'da 21, Fransa'da 23, Belçika, İtalya, Yunanistan, ABD ve Hollanda'da 25, Türkiye'de ise 25'dir (Teziç, 1996: 260).

Bir milletvekilinin, görevini yerine getirebilmesi için sahip olması gereken niteliklerden en önde geleni, şüphesiz **okuma-yazma bilmesidir**. Bir seçmen okuma-yazma bilmese de, siyasi olayları izleyebilir ve siyasi tercihini yapabilir. Ama aynı şeyi bir milletvekili için söylemek mümkün değildir. Çünkü milletvekili gerektiğinde araştırma yapacak, okuyacak, yazılı önerilerde bulunacak, kısaca görevinin her safhasında, okuma-yazma gereğini duyacaktır. Bu durum okuryazarlığın bir seçilme yeterliği koşulu olarak ele alınmasına yol açmıştır (Araslı, 1972: 43). 1982 Anayasası, 1924 ve 1961 Anayasaları'ndan farklı olarak milletvekili seçilebilmek için en az ilkokul mezunu olmayı öngörmüştür (Bilir, 2001: 36).

Kişilerin bir yere bağlılığını ifade eden ve “bir kişinin hayat faaliyetleri ve ilişkilerinin merkezi olan yer” olarak tanımlanan **ikametgah**, bazı ülkelerde seçilme yeterliliğinin bir şartı olarak kabul edilmektedir. Örneğin, ABD’de senatörlerin seçilebilmeleri için, temsil etmek üzere seçildikleri eyalette oturmuş olmaları gerekmektedir. Yine Temsilciler Meclisi’ne seçilebilmek için de, onları Kongreye gönderen eyalette oturmakta olmaları gerekmektedir. 1982 Anayasası, çoğu ülkede olduğu gibi milletvekili seçilebilmek için ikametgâh şartını aramamıştır (Bilir, 2001: 37-38).

Nihayet, milletvekili seçilebilmek için **askerlik hizmetini yapmış olmak** gerekmektedir. Bu duruma göre, fiilen askerlik hizmetini yapamayacak olan özürülüler, yani askerlik hizmetinden “muaf” tutulmuş olanlar, seçilebilmelerine karşılık, tecilli olanların seçimlerde aday olmaları mümkün değildir (Teziç, 1996: 260).

1.1.2.Olumsuz Koşullar

Genellikle bütün ülkeler, **kısıtlı olmayı**, siyasi haklardan yararlanma konusunda bir engel olarak görmüşlerdir. Örneğin, İngiltere’de kısıtlılık bir seçilme engeli olarak sayılmıştır. Ancak hangi durumların kısıtlılık kapsamına girdiği belirtilmemiştir. Almanya’da ise, kısıtlılığı gerektiren durumlar seçim kanununda sayılmıştır. Kısıtlanma, kanunun belirttiği sebeplerden birinin varlığı halinde bir kimsenin fiil ehliyetinin mahkeme kararıyla sınırlandırılması veya tamamen kaldırılması demektir. Kısıtlılık halleri Medeni Kanunun 355-358. maddelerinde belirtilmiştir. Akıl hastalığı, akıl zayıflığı, israf, ayyaşlık, suihal, suidare, hapis zorunlu kısıtlılık sebebi iken; ihtiyarlık, maluliyet ve tecrübesizlik ilgilinin arzusuna bağlı kısıtlılık sebepleridir (Bilir, 2001: 38).

Genel çıkarlar hakkında karar veren, gerektiğinde toplumun uyacağı hukuk kurallarını ortaya koyan milletvekillerinin elbette herkesten önce hukuk kurallarına uygun bir yaşantıya sahip olması arzu edilmektedir. Bundan dolayı toplumlar, **bazı suçlardan dolayı hüküm giymiş** ve özellikle **kamu hizmetlerinden yasaklı** kimselerin milletvekili seçilmelerini engellemişlerdir. Kamu hizmetlerinden yasaklılık genellikle ceza mahkumiyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan bir haldir ve bu durumu yaratacak mahkumiyetlerin cinsi ve süresi, toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Kamu hizmetlerinden yasaklılık hali, belli bir süre ile sınırlı (geçici) olabileceği gibi, sürekli nitelikte de bulunabilir (Araslı, 1972: 47).

Kamu hizmetlerinden yasaklılık yanında yine taksirli suçlar hariç olmak üzere toplam bir yıldan fazla hapis cezası ile herhangi bir suçtan hüküm giymiş olanlar; ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olmak; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilme hakkından yoksundurlar (Teziç, 1996: 260).

Başkaca ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de görevlerinin özelliği nedeni ile, seçmenler üzerinde nüfuzlarını kullanarak baskı yapmak sureti ile oy toplamayı önlemek için, bazı kimselerin aday olmaları yasaklanmıştır (Teziç, 1996: 260). Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, yüksek öğretim kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, silahlı kuvvetler mensupları görevlerinden ayrılmadıkça milletvekili aday olamazlar (Bilir, 2001: 62-63).

1.2.Adayın Önerilmesine İlişkin Koşullar

Adayın önerilmesine ilişkin şartları, adaylık önerisinde bulunma hakkı, önerinin geçerliliği ve önerilerin incelenerek yayını olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür (Bilir, 2001: 67).

Toplumların hukuk kurallarına bakıldığı zaman, adaylık için öneride bulunmak hakkından yararlandırılanların genellikle aday olmak isteyen kişiler, seçmen grupları ve siyasi partiler olduğu görülmektedir (Araslı, 1972: 49). Aday olmak isteyen kişi adeta bir siyasi girişimci rolü oynamaktadır. Kendi adaylığını kendi ileri sürmekte ve seçilebilmek için, kendi çaba ve kaynaklarını kullanmaktadır. Milletvekili adaylarının herhangi bir parti etiketi taşımaksızın kendi şahısları için seçmenlerden oy istemeleri mümkündür. Ancak günümüzde seçmenlerin bağımsız adaylardan çok siyasi parti adaylarını tercih ettiği de bir gerçektir. Milletvekili adaylığının seçmenler veya seçmen grupları tarafından önerilmesi halinde, ilgili kişinin buna yazılı olarak muvafakat etmesi gerekmektedir. Adaylığın seçmenler tarafından

önerilmesinde, belli bir sayıda imzaya da ulaşmak gerekmektedir. Bu sayı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin, İngiltere’de aday teklif etmek için iki imza, adaylığın kabulü için de sekiz imza yeterli olmaktadır. İtalya’da ise aday teklifi için beşyüz seçmenin imzası aranmaktadır. Partili bir aday olmak için ise, herşeyden önce belli bir süreden beri parti üyesi olmanın yanında, parti görüş ve programını benimsemiş olmak ve parti yöneticilerinin desteğini almak gerekmektedir. Bu destek için de, siyasi parti için yıllarca çalışmak, genellikle yerel düzeyde veya ülke düzeyinde seçimle gelene işlerde tecrübe sahibi olmak gereklidir (Bilir, 2007: 119-122).

Bir kimsenin seçmenler, bir siyasi parti veya kendisi tarafından aday olarak önerilmesinin hukuki sonuç doğurabilmesi için hemen bütün devletlerde, bu önerinin bir takım koşullara uygun olarak yapılması istenmektedir. Bu koşulları yetkiye ilişkin koşullar, süreye ilişkin koşullar, şekle ve kapsama ilişkin koşullar olmak üzere üç genel grupta toplamak mümkündür. Bütün toplumlarda adaylık önerilerinin sunulacağı, bu önerileri almaya, incelemeye yetkili birtakım kamu makamları gösterilmiştir. Adaylık önerisi bu makamlara sunulmadığı takdirde hukuki bir sonuç doğurmaz, yani önerilen kimse aday sıfatını kazanamaz. Örneğin, İngiltere için bu makam, iller ve illeri içine alan seçim bölgelerinde “Sheriff” adı verilen görevliler; ilçe seçim çevrelerinde ise “Belediye Başkanı” veya “Şehir Bölge Meclisi Başkanı”dır. Adaylık önerilerinin seçimden önce ve tespit edilen süreler içinde yapılması da, bu önerilerin geçerlik kazanması için gerekli bir koşul olarak hukuk sistemlerinde yer almaktadır. Bunun nedeni, adayların topluma tanıtılması için gerekli bir süre bırakmak isteği kadar; bütün adayların seçimden belirli bir süre önce bilinerek ilan edilmesinde, seçim işlerinin düzenli yürütülmesi bakımından yararlı olacağına yatmaktadır (Araslı, 1972: 51).

Adaylık önerisinin geçerli olabilmesi için önerinin şekli ve kapsamı konusunda da birtakım koşulların öne sürüldüğü görülmektedir. Çeşitli ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında bu koşulların şunlar olduğu söylenebilmektedir (Araslı, 1972: 52-54):

-Hemen hemen bütün toplumlarda, adaylık önerilerinin yazılı şekilde yapılması istenmektedir. Bu, tarafların sonradan çıkacak birtakım anlaşmazlıklarda, durumu kanıtlayan bir belgeye sahip olmaları bakımından yarar sağlamaktadır.

-Adaylık önerilerinin, önerilen kişinin adını, ikametgâhını, mesleğini belirtecek yani onun kimliği hakkında bilgi verecek şekilde bulunması gereklidir.

-Adaylık önerilerinin, öneride bulunan kimse tarafından imzalanması da, öneriye ilişkin şekil koşullarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

-Hemen bütün ülkelerde seçim kanunları, kişilerin siyasi partiler veya seçmenler tarafından aday gösterilmeleri halinde, adaylık önerisini taşıyan belgeye, adaylığı önerilen kişinin yazılı muvafakatının da eklenmiş olmasını şart koşmaktadırlar. Bu ülkeler arasında İngiltere, Almanya da yer almaktadır.

-Bazı toplumlarda adaylık önerisinin geçerlilik kazanabilmesi, adayın kanunda belirtilen bir meblağı, adaylık önerisi ile birlikte, öneriyi kabul eden makama yatırmasına da bağlanmıştır. Bu koşulun amacının, hemen herkesin yeteneklerine ve seçmen tarafından beğenilip beğenilmeyeceğine bakmaksızın adaylığını koyarak, seçmenleri gelişi güzel meşgul etmesini önlemek olduğu ileri sürülmektedir.

Genel olarak adaylık sıfatı, adaylık önerilerini kabule yetkili makamların, bu önerilerin geçerli olup olmadıklarını araştırması ve geçerli olduğuna karar verdiği önerilerde gösterilenlerin aday olarak topluma açıklanması ile kazanılmaktadır (Araslı, 1972: 54).

2.Adaylık Türleri

Seçilme yeterliliğine sahip olanların aday olarak önerilmeleri, kendileri, seçmenler ya da siyasi partiler tarafından yapılabilmektedir. Bu açıdan, bağımsız adaylık ve parti adaylığı olmak üzere iki tür adaylık söz konusudur (Sarıbay, 2001: 100).

2.1.Bağımsız Adaylık

Bağımsız adaylık, aday olmak isteyen kişilerin kendi istekleri ya da belli sayıdaki seçmenlerin yazılı önerileri ile olabilmektedir. Günümüzde siyasal hayattaki partilerin egemenliği, bağımsız adaylık kavramını ikinci plana itmiştir. Ülkemizde bağımsız adaylık, kişinin seçim kuruluna başvurması ile olmaktadır. Ayrıca herkesin başvurmasını engellemek amacıyla bağımsız adayların teminat yatırması öngörülmüştür (Altıparmak, 2008: 363).

Türkiye’de bağımsız milletvekili adaylığı için yapılacak başvuru, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa göre (m. 21), adayın milletvekili seçilmek istediği çevrenin il seçim kurulu başkanlığına yazılı bir şekilde yapılır. Ancak, bağımsız adaylık için başvuranlar,

ayrıca en yüksek derecedeki Devlet memurunun brüt aylığı kadar parayı ilgili mal sandığına emaneten, yani depozito olarak yatırmak zorundadırlar. Bu kuralın ratio legis'i herkesin adaylığını koyarak seçmenleri gelişi güzel meşgul etmesini önlemektir. Fakat, seçim sonucunda bağımsız adayın aldığı oy miktarı, o seçim çevresinin geçerli oy sayısının seçilecek milletvekili sayısına bölünmesinden çıkan rakamın üçte birinden fazla ise, bu seçim depozitosu geri verilir. Aksi halde, emanete yatırdıkları para hazineye gelir olarak kaydedilir. Fransa ve İngiltere'de uygulanan tek isimli çevre usulünde, ister bağımsız ister partili olsunlar, adayların seçime katılabilmeleri için, depozito yatırmaları zorunludur (Teziç, 1996: 262).

2.2.Siyasi Parti Adaylığı

Parti adaylığı, bir parti etiketi altında seçimlere katılan ve seçim faaliyetlerini o partinin desteğiyle sürdüren kişilerin durumuyla ilgilidir. Partiler aday olacak kişiler için tüzüklerinde belirli koşullar veya kıstaslar (şüphesiz hukuka aykırı olmamak koşuluyla) öngörebilirler (Sarıbay, 2001: 101).

Partili bir aday olmak için herşeyden önce, belli bir süreden beri parti üyesi olmanın yanında, parti görüş ve programını benimsemiş olmak ve parti yöneticilerinin desteğini almak gerekmektedir. Bu destek içinde, siyasi parti için yıllarca çalışmak, genellikle yerel düzeyde veya ülke düzeyinde seçimle gelinen işlerde tecrübe sahibi olmak gerekmektedir. Ancak, bu özellikleri taşıdıktan sonra da, diğer adaylarla rekabet ederek, kendisinin en uygun aday olduğuna parti yöneticilerini ikna etmek gereklidir (Bilir, 2001: 71).

2.3.Bağımsız Adayların ve Parti Adaylarının Başarı Olanakları

Genellikle seçmenlerin, siyasi partilerin adaylarına oy vermelerinde, adayların kişisel yeteneklerinden çok, seçmenlerin partiye olan bağlılıkları rol oynamaktadır. Bağımsız adaylar ise, kişisel yetenekleri ile oy almaktadırlar ve seçmenlerin parti bağlarını gevşetebildikleri ölçüde başarılı olmaktadır (Araslı, 1972: 56). Bağımsız adaylıkta kişi adeta bir siyasi girişimci rolü oynamaktadır. Kendi adaylığını kendi ileri sürmekte ve seçilebilmek için, kendi çaba ve kaynaklarını kullanmaktadır (Bilir, 2007: 119).

Milletvekili adaylarının herhangi bir parti etiketi taşımaksızın kendi şahısları için seçmenlerden oy istemeleri mümkündür. Ancak günümüzde seçmenlerin bağımsız adaylardan çok siyasi parti adaylarını tercih ettiği de bir gerçektir. Dolayısıyla siyasi partiler bu konuda merkezi bir role sahiptir. Çünkü herşeyden önce, siyasi parti adaylığında fikirler öne çıkmakta, adayın kişiliği ise ikinci planda kalmaktadır. Bağımsız adaylıkta ise, seçilebilmek büyük ölçüde kişisel yeteneklere bağlıdır. Bağımsız adayların, seçimin bütün mali yükünü tek başlarına karşılayacak olmaları, siyasi parti adaylığında bu yükün parti tarafından karşılandığı düşünülürse, siyasi parti adaylığının milletvekili seçilebilme konusunda daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca, partili adayların seçmenlerce daha kolay tanınması ve partiler aracılığıyla kamusal politikaları etkileme imkânı, seçmenleri bağımsız adaylardan çok, partili adaylara oy vermeye yöneltmektedir (Bilir, 2007: 120).

Adayların başarı olanakları, büyük ölçüde onların kişisel niteliklerine bağlıdır. Örneğin, bağımsız olarak adaylığını koyan kişiler içerisinde, başarıları ile şöhret yapmış olanların, seçim bölgesine büyük hizmetleri dokunanların, seçmen oylarının üzerinde din, aile bağları veya ekonomik nedenlerle etkili olabilenlerin, parti adayları ile hemen hemen eşit koşullar altında oy toplama yarışına girebildikleri görülebilmektedir. Bunların yanında, seçim kampanyasının giderlerini, gereği gibi karşılayarak kendisini seçmenlere en az parti adayları kadar tanıtabilen bağımsız adayların da başarı olanaklarının arttığı söylenebilmektedir (Araslı, 1972: 60).

II.ADAYLARIN BELİRLENMESİNDE ROL OYNAYAN ETKENLER

Partiler kendi etiketleri altında aday olacakları önerirlerken doğal olarak birçok etkeni göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu etkenleri mantıki bir sıralamaya tabi tutmak mümkün değildir. Ancak bu etkenler o günün siyasi konjonktürüne bağlı olabileceği gibi, partinin yapısına ve ideolojisine de bağlı olabilmektedir. Bazı partiler popüler kişileri, bazı partiler uzman ya da mesleğinde saygın kişileri, bazıları da nüfuzlu (özellikle servet sahibi) kişileri aday önerebilmektedir. Günümüzde hem Türkiye’de hem başka ülkelerde rağbet edilen aday tipleri arasında popüler kişilerin, özellikle sanatçıların ve sporcuların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu tip adayların gösterilmesinde parti ideolojisinin bir etkisi görülmemektedir. Bazı partiler, aday belirlemede seçim coğrafyasına göre hareket edebilmektedirler. Yani seçim bölgesinin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri dikkate alınarak aday belirleme söz

konusu olabilmektedir. Bunların yanı sıra, bazı partilerin yapısı da aday belirlemede önemli bir etken olabilmektedir. Bir partide merkezi iktidarın işleyişi, yerel örgütleri ve kadroları, kararların alınmasında genel olarak çok önemsiz mahiyette ise, şüphesiz bu aday belirlemede de kendini göstermektedir (Sarıbay, 2001: 101-102).

Demografik ve coğrafi bakımdan küçük seçim çevrelerinde, seçmen için, adayların kişiliklerinin de büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Bu bakımdan partiler, böyle bölgelerdeki adaylarının güçlü kişiler olmasına gayret etmek zorundadırlar. Halbuki büyük seçim bölgeleri için bu konu üzerinde bu kadar büyük bir dikkatle durmak gerekmemektedir. Çünkü seçmen için önemli olan partidir, partinin genel politikasıdır. Seçim çevresinin etnik ve sosyo-ekonomik bölünüşü de adayların tespiti sırasında üzerinde durulan noktalardan birisidir. Çünkü adayların, sınıflar ve etnik gruplar üzerinde olumsuz etki yaratacak kişiler olmaması gerekmektedir (Araslı, 1972: 65-66).

Seçim sistemleri doğrudan seçmenlerin davranışları ve seçim sonuçları üzerinde etkili olmakta ve bu şekilde partiler sistemini oluşturmaktadır. Ayrıca seçim sistemleri ülkedeki güç dağılımını belirlemekte ve ülkenin siyasi istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Seçim sistemleri bir ülke siyasetinin pek çok özelliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir, aday belirleme bunlardan sadece bir tanesidir. Seçim sistemleri ve aday belirleme yöntemleri, belki çok belirgin nedenlere dayalı olmasa da, birbiri ile bağlantılı ve birbiri üzerinde etkilidir. Seçim sistemi, partilerin aday belirleme konusunda ellerindeki seçenekleri kısıtlamakta ve şekillendirmektedir. Seçim sistemi ne kadar karmaşık olursa, partilerin aday belirleme yöntemleri üzerinde o kadar fazla kısıtlama söz konusu olmaktadır. Seçimlerin yapısının, yani seçimlerin ulusal ya da yerel listelerden yapılmasının, parlamenter adayların belirlenme yöntemi üzerinde önemli bir belirleyici etken olduğuna dair genel bir düşünce vardır. Adayların parlamento ya da yerel listeler yerine ulusal listelerden seçilmeleri durumunda, aday belirleme yönteminin de merkezi olacağı kabul edilmektedir (Bilir, 2007: 190-191).

Parti adaylarının tespiti sırasında, parti içi etkileşim diye adlandırılan, merkez yönetici kadrosu ile seçim çevresindeki yöneticiler, üyeler ve taraftarlar arasındaki çekişmeler, tartışmalar da etkili olabilmektedir. Çoğu kez parti genel merkezinin görüşleri ile bölgesel yöneticilerin görüşleri ve çıkarları karşı karşıya gelmekte; adayın bu çatışmaları bağdaştırıcı nitelikte olmasına gayret edilmektedir. Ancak yine de adayın kim olacağını, sözünü geçirebilen taraf tayin etmektedir. Sözünü geçiren taraf da genellikle lider kadrosudur. Lider

kadrosunun bu üstünlüğü yalnız aday tespiti konusunda değil, parti içi bütün kararlarda kendisini göstermektedir. Bu, büyük ölçüde demokratik örgütler içerisindeki oligarşik eğilimlere bağlanabilir (Araslı, 1972: 67).

Geniş katılımlı aday belirleme yöntemlerinin hukuk kurallarıyla düzenlenmesi, partilerdeki oligarşik eğilimleri önleme bakımından gerekli olabilir. Özellikle, partili üye ve delegelerin bu sürece katılımının sağlanması önemlidir. Bu düzenlemede, belirli seçim çevrelerinde veya parti listelerinde parti merkezlerini hakim konuma getirmeyen belirli yetkiler verilebilir. Bu bağlamda, hukuki düzenlemelerin partilere tercih imkanı verecek şekilde oluşturulması ve onları tek bir yöntemle zorunlu kılmaması da gerekir. Tercih dayalı yöntemlerin hukuk kurallarıyla düzenlenmesi durumunda, tercih edilen yöntemin kanuni düzenlemeler çerçevesinde yapılması zorunlu tutulabilir. Ayrıca, hukuki düzenleme, hem partileri hem de üyelerini bu süreçte etkili kılacak çok aşamalı bir yöntemi de öngörebilir. Yani, aday belirlemenin tek aşamada gerçekleşen bir süreç değil birden çok aşamayı içeren bir süreç olarak da düzenlenmesi mümkündür (Bilir, 2007: 209).

III.SİYASAL PARTİLERDE ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ

Parti içi demokrasi açısından Siyasal Partiler Hukukunun en önemli konularından birisi, siyasi partilerin seçimlerde gösterecekleri adayları tespit yöntemidir. Nasıl ki partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsuru ise, aday tespit yönteminin demokratik olması da, parti içi demokrasinin vazgeçilmez ilkesidir (Özcan ve Yanık, 2011: 105).

Aday göstermede temel sorun bu işlemin niteliğindedir. Bazılarına göre bu işlem tıpkı seçimler gibi kamusal nitelik taşımaktadır. Bu nedenle adayları geniş bir taraftarlar ya da üyeler külesine seçtirmek gerekmektedir. Diğer bir kısım yazarlar ise aday belirleme işleminin esas olarak partinin bir iç işi olduğunu belirtmektedirler. Buna göre de aday belirleme yöntemini partiler kendi içinde saptamalıdır (Yanık, 2002: 142-143).

Aday belirleme yöntemleri her partinin tüzüğünde belirtilmiştir. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ilk şeklinde, aday tespitinin, bütün kayıtlı parti üyelerinin katılacakları ön seçim esasına göre yapılması gerektiğini ifade etmiş ve bu konuda partilere bir tercih hakkı vermemiştir. Ancak, Siyasi Partiler Kanununda, 28.3.1986 tarih ve 3270 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, partilerin tercihine dayalı bir yöntem benimsenmiştir. SPK' nın 37.

maddesinin birinci fıkrasına göre, “Siyasi partiler, milletvekili genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini, serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan biri veya birkaçı ile yapabilirler”. Yani bir siyasi parti, aday tespitini kendi tüzüğünde öngördüğü usul ile yağabileceği gibi, bütün parti üyelerinin katılacağı ön seçim yoluyla da gerçekleştirebilir. Bu yollardan birini tercih partilere bırakılmıştır (Bilir, 2001: 72).

Siyasi partilerin adaylarını tespit konusundaki yetkileri, adayın kimliğini ve listedeki yerini tespit etmek şeklinde iki cepheli olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak adayların listedeki sıraları, tek isim usulünün kabul edildiği seçim sistemlerinde bir önem taşımamaktadır. Çünkü burada tespit edilecek aday zaten tek kişidir. Bunun yanında çoğunluk usulünün kabul edildiği seçim sistemlerinde de adayların listedeki sıraları bir önem taşımayacaktır. Çünkü, partinin kazandığı milletvekillerinin listedeki adaylar arasında dağıtımını diye bir sorun yoktur. Gerekli çoğunluğu sağlayan partinin listesinde yer alan bütün adaylar, milletvekili olacaklardır. Fakat nisbi temsil usulünün kabul edildiği seçim sistemlerinde, adayların listedeki sıraları büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeninin partinin kazandığı milletvekillerinin, listedeki sıraya göre adaylara dağıtılması olduğu açıktır (Araslı, 1972: 69).

1.Adayın Kişi Olarak Tespit Edilmesi

Adayların belirlenmesini parti içi bir sorun olarak kabul eden, adayların parti organlarınca belirlenmesi sistemlerinde; adaylar parti liderleri tarafından, parti örgütü tarafından ve bütün parti üyelerinin katıldıkları parti içi bir önseçimle seçilmelerine göre üç grupta toplanmaktadır (Sarıbay, 2001: 102).

1.1.Adayların Parti Liderleri Tarafından Tespit Edilmesi

Adaylığın parti içi bir süreç olarak kabul edilmesinden kaynaklanan bir sistemdir. Partilerin kurulmasından itibaren gündemde olan bir aday belirleme sistemidir. Bu sistemde parti başkanı veya beraberindeki sınırlı sayıda ve partinin üst düzey kimseleri tek yetkili kişilerdir. Bu usul, 19. yy gelinceye kadar Amerika’da uygulanmış bir sistemdir. Caucus adı verilen bu sistem, parti adaylarının tespitinde yöneticilerden ibaret çok sınırlı bir kadroya söz

hakkı tanınması bakımından, parti içerisinde üyelerle yöneticiler arasında büyük bir yetki farklılaşmasına yol açan, demokratik kurallardan uzak, oligarşik bir uygulama olarak nitelendirilebilmektedir (Gülsoy, 2006: 130).

1.2.Adayların Parti Örgütünce Tespit Edilmesi

Bu usulde, parti üyeleri ve yöneticiler ya bizzat veya seçtikleri delegeler aracılığıyla adayların tespit işlemine katılmaktadırlar (Araslı, 1972: 70). Bu sistem İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, İrlanda ve Belçika gibi ülkelerde uygulanmaktadır; ancak bu uygulamalar farklılıklar göstermektedir (Altıparmak, 2008: 366).

1.2.1.Adayların Delegeler Tarafından Tespit Edilmesi

Bu sistemin özü, parti tabanı ile parti yöneticileri arasında bir denge oluşturma esasına dayanmaktadır. Sistemin hayli değişik uygulama biçimleri olabilmektedir. Bunlar, parti üyelerinin seçtiği delegelerden oluşan kongrelerde adayların belirlenerek, ayrıca parti merkez organlarının onayına sunulması (İngiltere’de Muhafazakar ve İşçi Partilerinde olduğu gibi); adayların belli bir yüzdesinin, seçim çevrelerindeki delegeler tarafından, belli bir yüzdesinin de parti merkez organlarınca belirlenmesi (Türkiye’de 1960 öncesi CHP); ya da seçim çevrelerinde delegelerin belirleyeceği aday adaylarının parti merkez organlarınca gösterilmesi biçimlerinde olabilmektedir (Teziç, 1996: 265-266).

1.2.2.Adayların Parti Üyelerinin Bütünü Tarafından Belirlenmesi

Parti adaylarının tespitinde yetkinin, önderlerden üyeler tarafından seçilmiş delegelere geçmesi ile başlayan parti içi demokratlaşma süreci, partiye kayıtlı bütün üyelere bu konuda söz hakkının tanınması ile gelişimine devam etmiştir. Burada artık parti üyeleri arasında, adayların tespiti konusunda, yetki bakımından bir eşitlikten de söz edilememektedir. Bu sistemde bazı partilerin, aday tespitine katılacak üyelerinde belli bir süreden beri partiye kayıtlı bulunmak veya üye aidatı ödemiş olmak gibi koşullar aradığı; bazı partilerde ise, yalnız parti üyesi olmanın aday tespitine katılmak için yeterli sayıldığı görülmektedir. Parti içi demokrasi bakımından en ileri aşama sayılabilecek bu usul, düzgün üye kayıt defteri tutmayan

partilerce, kimlerin aday tespitine katılacağına sağlıklı bir şekilde bilinmeyeceği; çok üyesi olan partilerce de, bu üyeleri bir araya getirerek, karara varmanın güçlüğü bakımından eleştirilebilmektedir (Araslı, 1972: 71).

1.2.3.Adayların Yönetici ve Üyelerin İşbirliği ile Belirlenmesi

Adayların parti üyeleri veya delegeler tarafından seçildiği sistemlerde de parti içi oligarşik eğilimlerin bir sonucu olarak parti yöneticilerinin, delege ve üyelerin kararlarını büyük ölçüde etkilemek olanağına sahip olduğu bilinmektedir. Ancak bazı partilerde tüzük ve yönetmeliklerle yöneticilere, örgütün kararlarını veto etmek yetkisinin verilmesi veya örgütün, yöneticilerin tesbit ettiği isimler arasından parti adaylarını seçmek zorunda bırakılmaları; bu oligarşik eğilimlerin, hukuki kurallar aracılığıyla somutlaşma olanağını bulmasını sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak ortaya caucus, convention ve üyelerce tespit usullerinin karışımı bir takım karma usuller çıkmaktadır. Aday tespitinde oligarşik usullere bir dönüş niteliğindeki bu uygulama, seçmenler açısından da son sözü büyük ölçüde yöneticilerin söylediği kararları onaylamaktan başka bir anlam taşımamaktadır (Araslı, 1972: 71-72).

Bu sistemde aday belirleme yetkisi parti seçim çevresi örgütleriyle merkez organları arasında bir şekilde bölüştürülmesi ile olur. Buna göre adayların merkez örgütüne önceden incelenmesi veya önerilmesi ya da genel merkezin belirlediği adaylar arasında seçim yapmak hakkının delegelere ya da parti üyelerine bırakılması ya da tam tersi olarak parti içi tabanın seçtiği birkaç adayından birinin seçme hakkının merkeze tanınması gibi olabilmektedir. Bu karma sistem, genellikle delegeler aracılığıyla en çok uygulanan ve iki kutup arasında (parti içi taban ve üst yönetim arasındaki) orta noktayı bulmaya yarayan bir metottur (Altıparmak, 2008: 368).

1.3.Adayların Parti Taraftarlarınca Belirlenmesi

Adayların bütün parti üyeleri tarafından belirlenmesi bir tür parti içi ön seçimdir. Ön seçim ise, bir partinin seçimlerdeki adaylarını belirlemeye yarayan seçim öncesi oylamadır. Bu seçim yalnız bir partiye ilişkin olduğundan, asıl seçimden ayırmak için buna ön seçim adı verilmektedir (Bilir, 2001: 74). Ön seçim kurumu Belçika kökenlidir. ABD’de de

uygulanmaktadır. Belçika’da siyasi partiler kitle partileri olduğundan dolayı, bu ülkede uygulanan ön seçimde seçmenler, parti üyeleridir. ABD siyasi partileri ise kadro partileri olduğu için bu ülkede uygulanan ön seçimde seçmenler, parti sempatizan ve taraftarları olmaktadır (Ekizceleroğlu, 2008:115-116).

Amerika’da adaylar, önceleri parti liderlerinin meydana getirdiği komiteler (caucus) tarafından seçilmişlerdir. Daha sonraları bu sistemin yerini, adayların parti delegelerince seçimini içeren “konvansiyon” (convention) yöntemi almıştır. Ancak söz konusu delegeler, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi parti üyelerince değil, partili seçmen veya taraftarlarca seçilmektedirler. Amerika’da ön seçim sistemi, 20 yüzyıl başlarından itibaren yayılmaya başlamıştır. Bu sistemin benimsenmesinde, bir yandan oligarşik ve yiyici parti makinelerine karşı beslenen güvensizlik, öte yandan da Amerikan siyasal kültürünün ilginç bir özelliğini meydana getiren doğrudan doğruya demokrasi inancı rol oynamıştır. Aday seçimi işinin doğrudan doğruya halka bırakılmasıyla, parti makinelerinin temelinden sarsılabileceğine, en yetenekli adayların ortaya çıkarılabileceğine inanılmıştır (Özbudun, 1977: 101).

Ön seçimlerin kapalı ve açık olmak üzere iki çeşidi vardır. Kapalı ön seçimler, bütün parti üyelerine açıktır ancak diğer seçmenlere kapalıdır. Kapalı ön seçimlerde, aday belirlemeye katılacak kişiler, hangi partiye taraftar olduğunu açıklamak zorundadırlar. Örneğin, Cumhuriyetçi Parti adayının seçimine sadece Cumhuriyetçi seçmenler, Demokrat adayın seçimine sadece Demokrat seçmenler katılabilir. Aday belirlenmesine katılacak olanlar, hangi partiye taraftar olduklarını iki yolla açıklayabilmektedirler. En yaygın usul kayıt usulüdür (enrollment system). Kayıt, seçmenin seçmen kütüğüne yazılması sırasında yapılmaktadır. Buna göre seçmen, ön seçimine katılmak istediği partiyi bildirmekte ve bunu, gelecek kütüğe yazılma işlemine kadar değiştirememektedir. Kayıt, oy sandığının girişinde de yapılabilmektedir. Seçmene istediği partinin pusulası verilmektedir. Seçmen bir sonraki ön seçimde partiyi değiştirmek isterse, bundan bir süre önce (bu süre devletlere göre altı ayla on gün arasında değişmektedir) mahkmeden bir belge alması gerekmektedir. Diğer usul ise, challenge denilen, bir partiye bağlılık testidir. Buna göre seçmen, seçim sandığının girişinde bir partinin oy pusulasını istemektedir. Bu pusula seçmene verilmeden önce, kendisinden son seçimlerde parti adaylarını desteklediğini, gelecek seçimlerde de destekleyeceğini bildirmesi istenmektedir. Kapalı ön seçimler seçmenlerin parti tercihlerini açığa vurmalarını gerektirdiğinden, burada adaylar salt seçmenler tarafından değil, taraftarlar tarafından seçilmektedirler (Duverger, 1993: 465-466).

Açık ön seçimler, bir seçim bölgesindeki bütün seçmenlerin, hatta diğer partilerin üyesi olanların veya herhangi bir partiye üye olmayanların da katılabildiği seçimlerdir. Açık ön seçimde, seçmen taraftar olduğu partiyi açıklamak zorunda değildir. Seçmen partilerden hangisini tercih ettiğini açıklamaksızın, dilediği partinin aday belirleme sürecine katılabilmektedir. Oy verme yerinde seçmene bütün partilerin ön seçim listeleri verilmektedir. Seçmen de bunlardan birini tercih ederek oyunu kullanmaktadır. Hatta açık ön seçimlerde bir oy pusulasını doldurup postalamak ya da telefon ya da internet üzerinden oy kullanmak da yeterli olabilmektedir (Bilir, 2007: 167-168). Örneğin, bu sistemin en iyi uygulandığı Washington Federe Devleti'nde oy pusulaları partilere veya gösterilen adaya göre belirlenmemektedir. Seçmenin önüne gelen kağıtta adayların (yerel veya ulusal) görevlerine göre bir gruplama mevcuttur (Altıparmak, 2008: 370-371).

2.Parti Adaylarının Liste Sıralarının Belirlenmesi

Parti adaylarının seçimi kadar adayların seçimdeki liste sıralarının da belirlenmesi konusu adayın belirlenmesi kadar önemlidir. Parti adaylarının listedeki sıralarının ya siyasi partiler tarafından tespit edildiği ya da bu konuda seçmenlere de bir takım yetkiler tanındığı görülmektedir (Araslı, 1972: 79).

2.1.Liste Sırasının Parti Tarafından (Parti Organlarınca) Belirlenmesi

Partiler çoğu zaman adayı belirlerken listedeki sırasını da tespit ederler. Bu sebeple siyasi partilerin adayların kim olduğunun tespiti için kullanılan metotların aynısı burada da geçerlidir. Yani adayın liste sırasının tespitini; ya partinin yüksek yönetim kadrosu veya parti üye ve delegeleri yahut delegelerle birlikte yöneticiler yapmaktadırlar (Altıparmak, 2008: 371).

Bazı siyasi sistemlerde seçmenin oyunu verirken, parti tarafından hazırlanan bu listede herhangi bir değişiklik yapmak hakkı yoktur. Seçmen yalnız parti konusunda seçim hakkını kullanacak ve onun tespit ettiği adayları da onaylayacaktır. Bloke Liste adı verilen bu usulde, partinin kazandığı milletvekillikleri, baştan başlamak üzere listede yer alan adaylar arasında dağıtılacaktır. Bu durumda, nisbi temsilin uygulandığı siyasi sistemlerde, listenin ilk

sıralarında yer alan adayların, şanslı durumda bulunacakları açıkça görülmektedir (Araslı, 1972: 79).

2.2.Liste Sırasının Seçmen Tarafından Belirlenmesi

Bu sistem seçmenlere, siyasi partilerin tespit ettikleri adayların sıraları üzerinde değişiklik yapmak ve yeni bir sıralamaya gitmek hakkı tanımaktadır. Bunları tercih oyu usulü ve isim çizme usulü olarak ikiye ayırmak mümkündür (Altıparmak, 2008: 371).

Tercih oyu usulünde partiler, adaylarını, uygun gördükleri şekilde sıralamaktadırlar. Seçmenler ise, her adayın adının karşısında bulunan yere özel bir işaret koymak suretiyle tercihlerini belirtecek ve böylece adayları kendi beğenilerine göre sıraya dizmiş olacaklardır. Tercih oyu usulünde seçmen, partinin aday listesini hiçbir tercih işareti yapmaksızın oy sandığına atarsa, seçmene tanınan tercih oyu sayısı ne kadar ise, listenin başından itibaren o kadar aday için tercih oyu kullanılmış demektir. Bu usulde partinin kazandığı milletvekilliklerinin adaylar arasındaki dağılımına gelince; oy sandığından çıkan her parti listesi, partiye verilmiş bir oy kabul edilmekte ve milletvekilliklerinin partiler arasındaki dağılımında bu oy miktarı esas alınmaktadır. Bundan sonra adaylar, almış oldukları tercih oyları bakımından en büyükten küçüğe doğru sıralanmakta ve baştan itibaren, partinin kazandığı yer sayısı kadar aday, milletvekili seçilmiş olmaktadır (Araslı, 1972: 80).

Tercih oyu yönteminin bir başka şekli olan isim çizme usulünde, seçmenlere beğendikleri aday ya da adayları seçmek yerine, beğenmedikleri birkaç adayın ismini çizmek hakkı verilmektedir. Oy pusulasında adı çizilmiş olan adaylar, eksik oy alacakları için partiye verilmiş oylara göre tespit edilecek milletvekilliklerinin dağıtımında şanssız duruma gireceklerdir. Bunun için geniş bir kitlenin istemediği kimse seçilme hakkını kaybedecektir (Altıparmak, 2008: 372).

3.Bağımsız Adayların Tespit Edilmesi

Bağımsız adayların tespiti, siyasi parti adaylarında olduğu gibi bir takım uzun işlemlerin yerine getirilmesini gerektirmemektedir. Çünkü burada önemli olan, aday olacak kişinin iradesi, istemidir. Kişi, kazanma olanaklarını da inceleyerek, aday olma istemini

gerekli hukuk kuralları çerçevesinde ilgili makamlara bildirmekle adaylığını açıklamış olmaktadır. Burada aday olmaya karar veren de, aday olma isteminde bulunan da, kişinin kendisidir. Ancak bu durum, seçmen gruplarınca aday gösterilme halinde değişmekte; bir kimseyi beğenen seçmenlerin, onun da rızası ile ilgili makamlara başvurması sonucunda, o kimsenin adaylık sıfatını kazanması mümkün olabilmektedir (Araslı, 1972: 83).

IV.ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN DÜNYADAKİ BAZI ÜLKELERDEN ÖRNEKLER

Demokratik ülkelerde aday belirleme süreçleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı incelemelere göre, aday belirleme yöntemleri ülkeler arasında ve hatta aynı ülke içinde yer alan partiler arasında farklılık göstermektedir (Bilir, 2007: 261).

1.Amerika Birleşik Devletleri'nde Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi

Aday belirleme süreci konusunda en uç noktada ABD bulunmaktadır. ABD aday belirleme sürecini tüm partili seçmenlere veya taraftarlara açan tek belli başlı batı demokrasisidir (Bilir, 2007: 261). Adayların tespitinde, çoğunlukla doğrudan doğruya yoklama (direct primary) sistemi uygulanmaktadır. Bu tarihi gelişimin bir sonucudur. Yoklama sistemi, halkın aday gösterme işlemine büyük ölçüde katılmasını sağlamaktadır (Keleş vd., 1962: 9).

Amerikan ön seçim (primary) sisteminde aday göstermeye seçimler gibi kamusal bir nitelik verilmektedir. Üstelik, Amerikan partileri kayıtlı ve aidat ödeyen bir üyelik sistemine sahip olmadığından ötürü, zaten adayların parti üyelerince seçilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Amerikan terminolojisi, bir partinin adayını belirlemesi işlemiyle, vatandaşların çeşitli partilerce gösterilen adaylar arasında seçme yapmasını birbirinden açıkça ayırmaktadır. Bu noktada önseçim esas itibariyle, bir partinin asıl seçimlerdeki adaylarını belirlemeye yarayan, seçim öncesi bir oylamadır ve bu sistem 20. yüzyıl başlarından itibaren yayılmaya başlamıştır (Gülsoy, 2006: 132-133).

Önseçimlerin kapalı ve açık olmak üzere iki çeşidi vardır. Kapalı önseçimde aday tespitine katılacak kişi, hangi partiye mensup olduğunu açıklamak zorundadır. Bu açıklama

ilgili kişinin ya önseçimden belli bir süre önce istediği partinin seçmen listesine adını yazdırması, ya da o partinin adaylarını geçmiş seçimlerde desteklediğine ve gelecek seçimlerde de destekleyeceğine dair bir beyanda bulunması suretiyle olmaktadır. Açık önseçimde ise seçmen, taraftarı bulunduğu partiyi açıklamak zorunda değildir. Oy verme yerinde kendisine bütün partilerin önseçim listeleri verilmekte ve seçmen, kapalı oy hücrelerinde bunlardan istediğini koparmak veya işaretlemek suretiyle oyunu kullanmaktadır (Özbudun, 1977: 101-102).

Amerika’da adaylar, önceleri parti liderlerinin meydana getirdikleri komiteler (causus) tarafından seçilmişlerdir. Daha sonraları ise, bu sistemin yerini, adayların parti delegelerince seçimini içeren konvansiyon (convention) yöntemi almıştır. Bu sistemde, Avrupa ülkelerinden farklı olarak, delegeler parti üyelerince değil, partili seçmen veya taraftarlarca seçilmektedir. Gerek konvansiyon sistemi, gerek bugünkü önseçim sistemi, kamu makamlarının gözetimi altında işlemektedir. Önseçim sisteminin benimsenmesinde, bir yandan oligarşik ve yiyici parti makinelerine karşı beslenen güvensizlik, diğer yandan da Amerikan siyasal kültürünün bir özelliği olan doğrudan demokrasi inancı rol oynamıştır. Bundan dolayı, bugün hakim olan önseçim sistemi olup, gerek federe devletler çerçevesindeki aday seçimlerinde, gerek partilerin Başkan ve Başkan vekili adaylarını tespit eden Ulusal Konvansiyon delegelerinin seçiminde uygulanmaktadır. Konvansiyon sistemi ise, çok az sayıda federe devlette varlığını sürdürmektedir (Gülsoy, 2006: 133).

2.İngiltere’de Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi

İngiltere’de aday, seçime girebilmek için 500 sterlin tutarında bir harç ödemek zorundadır. Oyların en az %5’ini alana, parası geri verilmektedir. Sınırı aşamayanlar sayesinde her genel seçimde hazinenin neredeyse yüzbinlerce sterlin kazandığı belirtilmektedir. Bunun yanısıra büyük partilerin aday olma dıkça, seçim kazanmak çok güç olmaktadır.2001’de yalnızca 28 kişi, 2005’te yalnızca 30 kişi, 2010’da da yalnızca 28 kişi üç büyük parti dışından gelmiştir. Partilerin adayları genellikle seçim çevresi parti örgütü tarafından belirlenmektedir. Ancak kimi partiler değişik kurallar getirebilmektedirler (Eroğul, 2012: 66-67).

İngiliz Muhafazakar Partisi'nde adayların belirlenmesinde, partinin Genel Sekreteri, partinin Daimi Danışma Kurulu, Seçim Komitesi, Bölgesel Örgütün Yönetim Kurulu, Kongre Üyeleri ile birlikte söz sahibidirler. Aday belirleme yetkisi, kuramsal olarak bölgesel örgütün Yönetim Kuruluna verilmiştir. Ancak bu kurul, adayları Daimi Danışma Kurulu tarafından hazırlanmış listeden, Seçim Komitesince ayrılmış kişiler arasından seçmek zorundadır. Adayların belirlenmesi sırasında bölgesel örgütlerle, merkez yöneticileri arasında bir etkileşim mevcuttur ve bölgesel örgütler, adaylarının Danışma Kurulunun hazırlayacağı listede mutlaka yer alması için çalışmaktadırlar (Araslı, 1972: 72-73).

İngiliz İşçi Partisi'nde ise, parti adayı olarak gösterilmek üzere partiye, partinin bölge veya merkez kademesindeki yönetim kurullarının veya partiye üye olan kuruluşların isim önermek hakları vardır. Ancak önerilecek kişilerin bu makamlara, parti ilkelerine ve programına uyacaklarını ve adaylığa muvafakat ettiklerini, önceden hazırlanmış formları doldurmak suretiyle bildirmeleri gerekmektedir. Bu kişiler arasından kimlerin parti adayı olarak önerileceği ise, Merkez Yönetim Kurulu, Bölgesel Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu, Partinin Genel Sevk ve İdare Kurulu ve Seçim Kurulu'nun işbirliği ile tayin edilmektedir. Kuramsal olarak parti adaylarının belirlenmesinde yetki, bölgesel örgüt üyelerinden ibaret olan ve parti merkez büro temsilcisinin gözetiminde toplanan Seçim Kurulundur. Ancak Seçim Kurulu, adayları tespit ederken seçim hakkını Genel Sevk ve İdare Kurulunun düzenlediği liste ile sınırlı bir şekilde kullanmak zorundadır. Adı bu listede bulunmayan kimseleri aday seçemez. Bu liste ise, parti adayı olmak isteyen kimselerle yapılan görüşmeler sonunda Seçim Kurulu, Merkez Yönetim Kurulu ve bölgesel Yönetim Kurulu'nun uygun gördüğü kimseler arasından, Danışma Kurulu tarafından yapılan ayrıma dayanılarak Genel Sevk ve İdare Kurulunca hazırlanmaktadır (Araslı, 1972: 73-74).

3.Federal Almanya'da Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi

Almanya'da seçme ve (1976'dan beri) seçilme yaşı on sekizdir. Önseçim yoktur. Adayları partiler belirlemektedir. Milletvekili sayısının yarısı kadar seçim çevresi bulunmaktadır. Her seçim çevresinde seçmenler iki oy kullanmaktadırlar. Oylardan biri, o seçim çevresini temsil edecek milletvekili adayı içindir. Öteki ise, eyalet düzeyindeki parti dizelgesi içindir. Başka bir deyişle, Almanya'da tek bir oylamada işleyen karma bir seçim dizgesi söz konusudur. Seçmenlerin birinci oyu, İngiltere'deki dar bölge çoğunluk dizgesine

göre sonuç verir. O çevrede görelî olarak en çok oyu alan aday, seçilir. Seçmenlerin ikinci oyu ile ise, her eyaletin bir seçim çevresi oluşturduğu bir görelî temsil yöntemi işletilmektedir (Eroğul, 2012: 257-258).

Almanya'da Bundestag üyelerinin yarısı orantılı temsille, diğer yarısı tek-isim usulüyle seçilmektedir. Orantılı temsille seçilecek üyeler için eyalet (Land) parti örgütleri, tek-isim usulüyle seçilecekler için de seçim çevresi parti örgütleri aday göstermektedir. Eyalet düzeyinde adaylar, usulüne uygun olarak kurulmuş parti organlarıncı gizli oyla seçilmektedirler. Seçim çevrelerinde seçilecek adaylar bakımından ise, Alman Seçim ve Siyasal Partiler kanunları, ya bütün kayıtlı parti üyelerinin katılacakları bir önseçimle, ya da bu üyelerin kendi aralarından seçecekleri delegeler tarafından seçilme gibi iki yol öngörmüş, bunlardan birinin tercihini partilerin kendilerine bırakmıştır. Gerek Hristiyan Demokratlar, gerek Sosyal Demokratlar, parti tüzükleriyle, adayların delegeler tarafından seçilmesini kabul etmişlerdir. Her iki partide de merkez organları, ne eyalet ne de seçim çevresi örgütlerince seçilecek adaylar bakımından bir müdahale yetkisine sahiptir. Görölmektedir ki, Almanya'da da aday seçimi, yöresel örgütlerin yetkisi içinde bir işlemdir. Üst kademelerin etkisi, ancak eyalet düzeyinde ve orantılı temsille seçilecek milletvekilleri adayları bakımından söz konusu olabilmektedir (Özbudun, 1977: 105-106).

4.Fransa'da Siyasal Partilerde Adayların Belirlenmesi

Fransa'da adayların seçimi, parti içi bir olgudur. Adayların belirlenmesinde ulusal parti yönetimlerinin etkinliği söz konusudur (Altıparmak, 2008: 360). Fransa'da milletvekili seçimleri, tek dereceli, tek isimli-iki turlu çoğunluk seçim esasına göre yapılmaktadır. Fransız seçim sisteminde birinci turda seçilebilmek için, adayın geçerli oyların salt çoğunluğunu ve seçmen kütüğüne kayıtlı seçmen sayısının en az dörtte birinin oyunu alması gerekmektedir. Bu sağlanamadığı taktirde, ilk turu izleyen Pazar günü ikinci tur seçimler yapılmaktadır. İlk turda kullanılan oyların % 12, 5'ini alan adaylar ikinci tura katılabilmektedirler. Eğer ilk turda bu orana ulaşılamazsa, ikinci tur en fazla oy alan iki aday arasında yapılmaktadır. İkinci turda seçilebilmek için basit çoğunluk yeterli olmaktadır (Bilir, 2007: 268-269).

Her aday, yedeği ile birlikte seçilmektedir. İki oylama arasında yedek değiştirmek yasaktır. Adaylık için başvuru süresi dolduktan sonra asıl aday ölürse, yedek onun yerini

almakta ve kendisine yeni bir yedek seçilmektedir. Milletvekilinin koltuğu boşalırsa, yedeği onun yerine milletvekili olmaktadır. Ancak yedeğinin doldurduğu koltuk da boşalırsa, üç ay içinde ara seçim yapılmaktadır. Onun da koşulu, genel seçimlere, en az bir yıllık bir zaman kalmış olmasıdır, yoksa ara seçim yapılmamaktadır (Eroğul, 2012: 210).

Fransa'da aday belirleme yöntemini düzenleyen kanunlar bulunmamaktadır. Aday belirleme parti içi bir işlem olarak kabul edilmekte ve partilerin tüzüklerinde konu ile ilgili şartlar belirlenmektedir. Fransa'da hukuki düzenlemeler partilere aday belirleme yetkisi tanımamıştır. Ancak, fiili olarak siyasi partiler aday belirlemede önemli yetkilere sahiptirler. Fransa'da adaylar parti adına değil kendi adlarına adaylık başvurusunda bulunmaktadır ve ülkede merkezi aday belirleme yöntemleri geçerli olmaktadır. Adayların belirlenmesi partilerin kendi içlerinde yapılmaktadır. Örneğin, Fransa'da merkezîyetçi yapıda bir parti olan Komünist Partisi'nde aday belirleme yetkisi, parti merkez organlarındadır. Cumhuriyet İçin Birlik Partisi'nde (RPR) aday belirleme süreci, bu alanda karar verme yetkisinin büyük kısmın elinde tutan ulusal örgütün elindedir. Bu partide, bölge örgütlerinin teklifleri alındıktan sonra ulusal düzeydeki parti örgütü adayları belirlemektedir. Parti üyelerinin aday belirleme sürecine katılımı yok denecek kadar sınırlıdır (Bilir, 2007: 269-271).

5.Diğer Ülkelerden Aday Belirlenmesine Yönelik Örnekler

Diğer Batı ülkelerinde de adaylık konusunda yetkili organ, genellikle partilerin yöresel örgütleridir. Örneğin, Norveç'te milletvekili adayları, bölgesel ünitelerden seçilen delegelerle, o seçim bölgesindeki partinin Yönetim Kurulunun işbirliği sonucunda tespit edilmekte ve nihai karar, Parti Bölgesel Yönetim Kurulu tarafından verilmektedir (Araslı, 1972: 76).

Avusturya'da merkezi aday belirleme yöntemleri geçerlidir. Parti yöneticileri hangi adayların listede yer alacağına karar vermektedir. Üyelerin bu süreçte herhangi bir rolü yoktur. Avusturya'da en merkezi aday belirleme sürecini Avusturya Sosyal Demokrat Partisi (SPÖ) uygulamaktadır. Buna karşılık Avusturya Halk Partisi (ÖVP) merkezi aday belirleme sürecini değil merkezi olmayan aday belirleme sürecini uygulamaktadır. Bu partide adaylar bölgesel düzeyde belirlenmektedir. Avusturya Özgürlük Partisi'nde (FPÖ) ise, merkez parti yönetimi adayların listesini hazırlamaktadır (Bilir, 2007: 265).

İsveç'te Sosyalist olmayan partiler, aday tespitinde genellikle, bütün kayıtlı üyelerinin görüşlerini mektupla alma yoluna gitmektedirler. İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nde ise, aday seçimini yapan delege kurulunun dörtte biri istediği taktirde, listenin mektup yoluyla o çevredeki bütün kayıtlı parti üyelerinin oyuna sunulması zorunlu tutulmaktadır. Fakat adaylar ister üyelerin delegeleri tarafından, ister kütesinin tamamı tarafından seçilsin, her iki durumda da merkezin müdahale yetkisi yoktur (Özbudun, 1977: 106).

Belçika siyasi partilerinin meclis adaylarını belirlemeleri kamu hukuku kurallarıyla değil, parti teşkilatlarının kabul ettiği kurallarca yapılmaktadır. Bu kurallar partilerin bölgesel ve çoğunlukla da ulusal tüzüklerinde yer alır. Bunların çoğu parti içi oylama yöntemini öngörmektedir. Her ne kadar aday belirleme süreci bölgeden bölgeye ve partide partiye değişse de, bu süreç şu şekilde işlemektedir: Tüm partiler adaylık için yeterlilik kriterleri belirlemektedir. Bazı partilerde bu kriterler çok yüksek, bazılarında ise çoğu kişinin ulaşabileceği düzeyde olmaktadır. Bölgesel veya ulusal teşkilatlarca onaylandığı süreç, kişisel istisnalar da kabul edilebilmektedir. Belirli bir süreden daha fazla parti üyeliği yapmış herkes oy hakkına sahiptir. Bazı partiler sadece seçim dönemindeki parti üyeliğini yeterli bulurken, diğerleri daha uzun süreli üyelikleri kabul edebilmektedirler. Belçika Flaman Liberal Partisi'nde (VLD) tüm üyeler kendilerini aday olarak gösterebilmektedirler. Belçika Hristiyan Halk Partisi (CVP) ulusal tüzüğü parti içi oylama yönteminin kullanılmasını öngörmektedir, ama uygulamayı seçim teşkilatlarına bırakmaktadır. PSC'nin (Fransızca Konuşanların Sosyal Demokrat Partisi) ulusal tüzüğü parti içi seçimlerin, Belçika'da çoğu kez yapılan erken seçimler haricinde, her genel seçimden önce uygulanmasını öngörmektedir. Fransızca Konuşanların Sosyalist Partisi'nin (PS) ulusal tüzüğü aday belirlemeyle ilgili herhangi bir kural öngörmemektedir. Bu yüzden bölge partileri istedikleri yöntemi kullanmakta özgürlerdir. Flaman Sosyalist Partisi'nin (SP) ulusal tüzüğüne göre, aday belirlemeye ilişkin bir kural yoktur. PS'de olduğu gibi, çoğu bölge parti tüzüğü parti içi oylama yönteminin kullanılmasını öngörmekte ve parti liderleri aday belirlemede bölge parti sıralamalarına karışmamaktadırlar (Bilir, 2007: 266-268).

Portekiz'de siyasi partiler adaylarını hukuk kurallarınca belirlenmiş aday belirleme yöntemlerine göre değil, partiler tarafından öngörülen yöntemlere göre belirlemektedirler. Portekiz'de adaylar parti liderleri ve merkezi komiteler tarafından belirlenmektedir. Başlangıçta, Portekiz'de de aday listelerinin içeriği parti liderleri ve merkez komitelerince

belirlenmekteydi. Günümüzde, partiler arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, genellikle yerel örgütler aday belirlenmesi sürecine müdahale etmektedirler. Sosyalist Parti'de, parti merkezi kazanan bütün adayların %30'una kadarını belirleme yetkisine resmi olarak sahiptir. Yerel örgütler tüm sürece önemli oranda iştirak edebilmekle birlikte, liderliğin otoritesinin tehlikeye düştüğü durumlarda, bu özerkliğin kendi sınırları mevcut olmuştur. Komünist ve sosyal demokrat partilerde, yerel örgütler aday belirleme sürecinde çok az rol oynamakta veya hiç rolleri bulunmamaktadır (Bilir, 2007: 272).

İspanya'da ise merkezi aday belirleme yöntemleri geçerlidir. Parti üyelerinin aday belirlenmesinde rolü yoktur. İspanya'da siyasi partiler adaylarını hukuku kurallarınca belirlenmiş aday belirleme yöntemlerine göre değil, partiler tarafından öngörülen yöntemlere göre belirlemektedirler. Başlangıçta, İspanya'da aday listelerinin içeriği parti liderleri ve merkez komitelerince belirlenmekteydi. İspanya'da uzun diktatörlük döneminin ardından yerel veya bölgesel parti örgütleri neredeyse hiç bulunmamaktaydı. Kurulan siyasi parti örgütlenmelerinde de zayıf bir yapılanma görülmekteydi. Dolayısıyla başlangıçtaki aday belirleme sürecinin yapısı bu nedenlerden kaynaklanmaktaydı. O zamandan bu yana, partiler arasında farklılıklar bulunabilmekle birlikte, genellikle yerel örgütler aday belirleme sürecine müdahale etmektedir. Öte yandan merkezi parti örgütleri tüm süreçte yine de kilit rol oynamaktadır (Bilir, 2007: 273).

Finlandiya'da parlamento seçimlerinde adaylar, partiler tarafından veya oy kullanmaya yetkili kişilerin oluşturdukları seçmen birlikleri tarafından da aday gösterilebilmektedirler. Adayların belirlenmesinde partiler kendi kurallarını koyabilmektedirler. Japonya'da aday belirleme yetkisi yine partilere bırakılmıştır. Japon siyasi partileri iç hiziplerin bir koalisyonudur ve parti politikaları hizip liderleri tarafından belirlenmektedir. Parti üyelerinin aday belirlemede oynadıkları rol son derece sınırlıdır. İrlanda Parlamentosu (Dail Eireann) seçimlerinde adayların belirlenmesi konusunda hukuki düzenlemeler söz konusu değildir. Partiler parlamento adaylarını istedikleri gibi belirlemede serbesttirler. İtalya'da parlamento üyelerinin dörtte üçü tek turlu çoğunluk sistemiyle, geri kalanı ise nisbi temsil sistemiyle seçilmektedir. İtalya'da merkezi olmayan aday belirleme yöntemleri (yerelleşmiş aday belirleme yöntemleri) geçerli olmaktadır. İtalyan seçmenleri tercihli oy kullanabilmelerine rağmen, parti üyelerinin adayların belirlenmesindeki rolü oldukça düşüktür. Hollanda'da ise, partiler aday belirleme yöntemini seçme ve bu süreci denetleme konusunda özgürdürler. Hollanda'da partilerin parlamentoya yönelik adaylarını nasıl belirlediği konusuna müdahale

edilmemektedir. Yani siyasi partiler, adayların belirlenmesini yöntemini uygun gördükleri şekilde düzenlemekte özgürdürler. Aday belirleme yöntemleri ile ilgili özel kanuni düzenlemeler mevcut değildir. Son olarak Norveç'te aday belirleme süreçleri büyük ölçüde merkezi olmayan bir yöntemle ve kapalı liste sistemi halinde gerçekleşmektedir. Elemede kullanılan yöntemler de büyük ölçüde partiler arasında benzerlik göstermektedir. En üst düzey parti liderlerinin yönlendirdiği oligarşik bir seçim süreci şeklinde gerçekleşmemektedir. Bunun yerine nihai karar seçim bölgesi parti örgütlerinin kongresine ait olmaktadır (Bilir, 2007: 285-294).

Özel bir siyasal partiler kanununa sahip olmayan ülke sayısı, olanlardan çok daha fazladır. Bu tip ülkelerde siyasal partilere ilişkin düzenlemeler, genellikle partilere devlet yardımını düzenleyen yasalar, seçim yasaları, parlamento iç tüzükleri, genellikle de dernekler yasalarında yer almaktadır. Bunlardan, özellikle seçim yasalarında, partilere aday tespiti hususunda yetki ve ayrıcalıklar tanınmaktadır (Gülsoy, 2006: 135).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİ ADAYLARININ BELİRLENMESİ

I.SİYASİ PARTİLER KANUNUNA GÖRE ADAY BELİRLEMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Parti içi demokrasiyi doğrudan ilgilendiren karar alma mekanizmasıyla ilgili en önemli ilkelerden birisi de aday belirleme yöntemleridir. Schattschneider aday gösterme mekanizmalarının partiler açısından önemine değinerek; “aday gösterme usulünün mahiyeti, partinin mahiyetini belirler; aday gösterme yetkisi kimdeyse, partinin sahibi de odur” demekte; bu durumu parti içi iktidar dağılımını gözlemleyecek en uygun ortam görmektedir. Aday belirleme yöntemleri her partinin tüzük hükümlerinde belirtilmiştir. Aday belirleme yöntemlerinin demokrasi esaslarına aykırı olmaması gerekmektedir. Dolayısıyla bu konunun anayasal güvence altına alınması demokrasimiz açısından son derece önem arz etmektedir. Buna paralel olarak gerek siyasi partiler kanunu, gerekse seçim kanunlarında demokratik yöntemlerin düzenlenmesi öncelikle aday belirleme yöntemlerine bağlıdır (Tuncay, 2000: 205-206).

Çağımız demokrasilerinde, vatandaşın devlet yönetimine katılması, yöneticilerin seçilmesi ve denetlenmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir. Demokratik rejimlerde, hemen her vatandaş hiç değilse hayatının bir devresinde yöneticiler arasına girmeyi isteyebilir. Ancak her toplumda hukuk kuralları seçme ve seçilme hakkını bazı koşullara bağlamıştır. Türk hukuk sisteminde de milletvekili adaylarının belirlenme usulleri Siyasi Partiler Kanununda düzenlenmiştir (Aydın, 2007: 85).

Parti adaylarının tespiti Siyasal Partiler Kanunu’na göre Yedinci Bölümde yer alan 37. madde ile düzenlenmiştir. Türkiye’de 22.4.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu, adayların belirlenmesinde partinin o seçim çevresindeki bütün kayıtlı üyelerinin katılacağı bir ön seçim yöntemini zorunlu kılmıştır. 28.3.1986 tarihli ve 3270 sayılı Kanun ise, bu konuda partilere daha geniş bir hareket serbestliği vermiştir (İlgar, 2002: 121). Buna göre;

“Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tesbitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler.

Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının yüzde beşini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim ya da aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kuruluna bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya birkaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır” (Siyasal Partiler Kanunu, Ek fıkra: 4381-31.7.1988).

Türkiye’de bir siyasetçinin milletvekili ya da belediye başkanı olması için ilk önce kendi partisi içindeki rekabetten başarı ile çıkıp aday olması, yani parti içi seçimi kazanması gerekir. Daha sonra da diğer partilerin adaylarıyla rekabet edip partiler arası seçimleri kazanması gerekir. Parti içi seçimlerde adayın, parti teşkilatında yer alan grupların desteğine ihtiyacı vardır. İlk yükümlülükler dizisi delege desteğini sağlama sırasında yapılan pazarlıklarda ve verilen vaadlerde oluşur. Partiler arası seçimlerde ise, desteği alınması gerekenler geniş seçmen kitleleridir. Türkiye’deki uygulamada merkez yoklaması ile aday belirleme, aday yoklaması veya ön seçim yöntemlerinden birisinin ya da birkaçının birlikte uygulandığı görülmektedir (İlgar, 2002: 123).

1. Merkez Yoklaması

Merkez yoklaması yöntemi, aday adaylarının, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamalarının, doğrudan parti merkezi tarafından yapılmasıdır. Siyasi partilerimizin büyük çoğunluğunun tüzüklerinde düzenlenmiş olan merkez yoklaması yöntemi, 1983’den sonra en çok uygulanan aday belirleme yöntemidir. Merkez yoklaması yönteminde temel belirleyici yetki, parti genel merkezindedir. Demokratik olmayan merkez yoklaması yöntemi, sonuçları açısından parti içi demokrasiye olumsuz etkilerde bulunmaktadır (Özcan ve Yanık, 2011: 111).

Merkez yoklaması ile aday belirleme Siyasi Partiler Kanununun 40. maddesinde düzenlenmiştir. Türkiye’de ister kadro partisi olsun isterse kitle partisi olsun aday belirleme yöntemlerinden merkez yoklaması, öncelikle parti liderinin tasarrufundadır. Tek seçici o olmasına rağmen parti divanı ve partilerin üst kurulları (GİK-MYK,PM) toplanarak parti liderinin dikte ettirdiği isimler üzerinde mutabakat sağlanmaktadır. Parti genel başkanına asla karşı çıkılmamaktadır. Çünkü, bu üst kurullarda görev yapan tüm partililerin adaylık beklentisi vardır. Hangi ilden aday olunacağına genel başkan karar vermektedir (Tuncay, 2000: 218).

Merkez yoklamasına ortam hazırlayan birinci husus, liderin ve üst yönetimlerin oligarşik eğilimleridir. İkinci husus ise; adayların bazılarının genel merkeze yüklü bağışlar yapmasıdır. Böylece kişisel ve ailesel çıkar ilişkilerine dayanan aday belirleme yöntemleri açığa çıkmaktadır. Merkez yoklaması, parti tabanınca son derece antidemokratik olarak değerlendirildiğinden; sonuçlar açısından da parti içi demokrasiye olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Milli iradeyi asla temsil edemeyecek olan bu yöntem oligarşik bir yapı doğurmaktadır (İlgar, 2002: 124).

2.Aday Yoklaması

Siyasi Partiler Kanununun 37/1 maddesi aday yoklaması (teşkilat yoklaması) ile milletvekili adaylarının belirlenmesini düzenlemiştir. Yine siyasi partilerin tüzüklerinde bu yönteme yer verilmiş, ancak her partinin bu yoklamaya katılacak seçici kurullarının oranı ve nitelikleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Aday yoklamasıyla aday belirleme, ön seçim ile aday belirlemeye göre daha sınırlı bir kitle ile yapıldığından, partinin genel eğilimini ve talebini tam olarak yansıtamamaktadır. Bununla beraber, merkez yoklamasına göre daha demokratik bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Teşkilatların kısmen iradesini yansıtmaktadır (Tuncay, 2000: 215).

Bu genel açıklamalardan sonra, bazı partilerin aday yoklamasında kimlerin bulunarak, adayı belirlediğine değinmek gerekmektedir. Yani, hangi parti, kimlerle aday yoklamasına gitmektedir. Parlamento içinde veya dışında bulunan bazı siyasi partilerin aday yoklaması, tüzüklerinde şu şekilde ele alınmıştır (Tuncay, 2000: 216-217):

Doğru Yol Partisi (DYP-Tüzük/1990, md.78/b): Seçim çevresinde oturan ve üyelikleri devam eden, Eski Bakan, Milletvekilleri, İlçe ve İl Başkanları, Belediye Başkanları; Çevrenin Partili Bakan ve Milletvekilleri; Parti Yönetim ve Disiplin Kurulu Başkanı ve Üyeleri; Belde Başkanı ve Yönetim Kurulu Üyeleri; Partili İl Genel ve Belediye Meclisi Üyeleri; Partili Köy ve Mahalle Muhtarları; Köy, Mahalle ve Beldelerin İlçe Kongresi Delegeleri; İlçelerin İl Kongresi Delegeleri; İllerin Büyük Kongre Delegeleri; Aday Tespit Delegeleri, aday yoklamasına katılarak karar mekanizması içinde yer alırlar.

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP-Tüzük/1988, md.82): Aday yoklaması İl Başkanı, İl Yönetim Kurulu asil üyeleri, İl Disiplin Kurulu Başkanı ile o il çevresindeki İlçe Başkanlarından oluşan kurul tarafından gizli oy açık tasnif esasına göre yapılır. Karar mekanizması yine sınırlı kişilerle yürütülmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP-Tüzük/1993, md.62): Adayların belirlenmesinde ana yöntem ön seçim sistemi olduğu, bunun yanında aday yoklaması ve merkez yoklaması yöntemlerinin de uygulanabileceği belirtilmekte; bu hususlarla ilgili “Aday Belirleme Yönetmeliği” düzenleneceği öngörülmektedir.

Türkiye’de merkez yoklamasının yoğun olarak uygulandığı 1983 yılından sonra, aday yoklaması ile aday belirleme nisbeten tercih edilmiştir. Tek kişinin ve sınırlı bir üst kurulun yerine; parti örgütlerinin ve ağırlıklı partililerin görüşleri alınmaktadır. Adaya ve partiye sahip çıkılmakta, seçimlerde olumlu propagandada bulunarak birinci parti olmak amaçlanmaktadır. Aday yoklaması yapan partiler, parti dışından, o beldede sevilen, sayılan ya da bilgi düzeyi yüksek adayları arayarak, partilerinden milletvekili adayı olması için teklifte bulunmaktadırlar. Burada teşkilatlar partinin kazanması için aday seçimi üzerinde önemli rol oynamakta, genel merkezlerine yardımcı olmaktadır (Ilgar, 2002: 126-127).

3.Ön Seçim

Parti adaylarının belirlenmesi hususunda yetkinin, önderlerden üyeler tarafından seçilmiş delegelere geçmesi ile başlayan parti içi demokrasi süreci, partinin bütün üyelerinin bu hakkı kullanması ile birlikte gelişimine devam etmiştir (Aydın, 2007: 92).

Ön seçim sistemi, ilk olarak ABD’de ortaya çıkmıştır ve günümüzde az sayıda ülkede uygulanmaktadır. Bu sistemin temel özelliği, aday belirleme yetkisinin partili seçmenlere bırakılmasıdır. Ön seçim sistemi, ABD’de yirminci yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşmıştır. Bu sistemin benimsenmesinde, oligarşik parti yapılarına karşı beslenen güvensizlik ve doğrudan doğruya demokrasiye olan inanç, önemli rol oynamıştır (Özcan ve Yanık, 2011: 109).

Türkiye’de siyasi hayatımızda, gerek partilerimizin gerekse rejimimizin geleceği açısından ön seçimin önemi büyüktür. Milli iradeyi parlamentoya en sağlıklı yansıtabilecek yöntem hiç kuşkusuz ön seçim ile aday belirleme yöntemidir. Ayrıca, siyasi partiye kayıtlı olan üyelerin tamamının katılımıyla halkın temsilcilerinin belirlenmesi, partili üye ve delegelerin ve taban adaylarının da kararlara katılma isteğidir. Partili üye ve delege seçtiği temsilcinin kendisine yakın olmasını, kendisine karşı sorumluluk duymasını istemektedir. Aday adayını yakından tanıdığı için onun dürüstlüğünü, kabiliyetini, bilgi düzeyini ölçmekte; kurduğu iletişim ve diyalog ile adayının parlamentoda ya da yerel yönetimlerde daha büyük hizmetler verebileceğine inanmaktadır (Tuncay, 2000: 212).

4.Kontenjan Adaylığı

Kontenjan adaylığını düzenleyen Siyasal Partiler Kanunu’nun 38. maddesi 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı kanunun 21. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, “kontenjan adaylığı” kurumu parti tüzüklerinde hala yer almaya devam etmektedir (Yanık, 2007: 192).

Aslında kontenjan adaylığı, tarihsel gelişimi içinde adayların parti merkezlerince belirlendiği dönemlerin bir kalıntısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, partilerin yerel örgütleri tarafından yeterince tamamlanmamış, dolayısıyla önseçimde kazanma şansı az olan; ancak çeşitli alanlardaki uzmanlık, bilgi ve tecrübeleriyle parlamentoda yararlı olabilecek değerli kişilerin seçilmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle çok küçük bir oranda da olsa aday belirlemede bu yönteme yer verilmesi yararlı sonuçlar doğurabilecektir (Yanık, 2007: 192).

Aday belirleme yöntemlerinin anayasal ilkeler haline getirilerek, milli iradeyi sınırlayan ve sık sık değişen seçim kanunlarından kaçınılması, çağdaş bir siyasi partiler yasası ile ön denetiminin yasalarımızda öngörülen mercilerce yapılması kaçınılmazdır. Örneğin, ABD’de ister dolaylı isterse dolaysız aday gösterme yöntemi olsun, adayların seçim işlemleri kamu makamlarının gözetimi altında yapılmaktadır (Tuncay, 2000: 222).

II.SİYASAL PARTİLERİMİZDE ADAY BELİRLEME UYGULAMALARI

Başlangıçtan bu yana Türkiye’deki siyasi partilerin, seçim kanunlarına ve siyasi ortamın koşullarına bağlı olarak değişen aday belirleme yöntemlerini; Türkiye Cumhuriyeti’nden önceki ve Türkiye Cumhuriyeti’ndeki siyasi partilerde olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Bu iki dönem içerisinde kullanılan yöntemlere bakıldığında, aday belirlemeye ilişkin yetkilerin, merkezden üyelere doğru genişleyen bir gelişim gösterdiği söylenebilmektedir (Araslı, 1972: 148).

1.Cumhuriyet’ten Önceki Dönemde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Osmanlı döneminde yürürlükte olan mevzuatların hiçbirisi, siyasi partilerin adaylarını tespitine ilişkin hükümler taşımamakta hatta siyasi partilerden söz etmemektedirler. I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde geçerli olan düzenlemelere göre, milletvekili seçilebilmek için aday olma zorunluluğu da bulunmamaktadır (Bilir, 2007: 295). 1877 seçimlerinde uygulanmış olan 28 Ekim 1876 tarihli Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihap ve Tayinine dair Talimat-ı Muvakkate’de adayların belirlenmesi için özel bir yöntem belirlenmemiştir. Söz konusu Talimatın 4. maddesine göre, “Mebuslarını seçecek olan İdare Meclisi üyeleri, her biri vilayet dahilinde olan ve durumu 3. maddeye uygun olan müslim ve gayri müslim kişilerden istenen sınıf ve sayıya eşit her kimleri uygun görürlerse onlara oy vereceklerdir” (Tuncer, 2003: 156).

1908’de çıkarılmış olan İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı’na göre, mebus seçilebilmek için aday olma zorunluluğu yoktur. Kanunun 45. maddesinde, “Müntehib-i Sanilerin (İkinci Seçmenler) ister aday olanlardan, isterse aday olmayıp, dirayet ve hamiyetine güvendiği ve mebus olmak için gerekli niteliklere sahip olan diğer kişileri seçebileceği” belirtilmektedir (Tuncer, 2003: 156). 1.TBMM döneminde de milletvekili adaylarının belirlenmesi için herhangi bir yöntem bulunmamaktadır. 1920 seçimleri için yayınlanan 19

Mart 1920 tarihli Anadolu ve Rumeli Müdafı Hukuk Cemiyeti Namına İntihab Hakkında Tebliğin 6. Maddesine göre, “Meclis üyeliğine her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilebileceği gibi, isteyen kişi bağımsız adaylığını koyabilmekte” dir (Bilir, 2007: 295).

1908-1923 yılları arasında yapılan seçimlerde, partilerin adaylarını nasıl tespit ettiklerini öğrenmek oldukça zordur. Bu konuda yalnız 1913 kongresinde değiştirilen tüzüğüne dayanmak suretiyle İttihat ve Terakki Fırkası hakkında sınırlı bilgiye ulaşmak mümkündür. İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1913 Kongresinde değiştirilen tüzüğünde, 7. maddede, milletvekili adaylarını tespit yetkisini Meclis-i Umumi adı verilen organa vermiş fakat bu yetkinin kullanılması sırasında il merkezleriyle istişare edilmesini şart koşturmuş. Meclis-i Umumi adı verilen bu organın ise, tabii üyeler adı verilen, kongrede tayin edilmiş Katib-i Umumi, Reis-i Umumi ve 9 kişilik Merkez-i Umumi üyeleri ile, reis tarafından seçilmiş Kalem-i Umumi üyelerini ve kabinede bulunan fırkaya mensup azaları, seçilmiş üyeler adı verilen ve yine kongrede tespit edilmiş 20 kişiden ibaret Meclis-i Umumi üyelerini kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu hükümlerden de, adı geçen örgütte milletvekillerinin, parti üst kademe yöneticileri tarafından tespit edildiği yani oligarşik bir uygulamanın hakim olduğu sonucuna varılabilmektedir (Araslı, 1972: 148-149).

2.Cumhuriyet'ten Sonraki Dönemde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

2.1.Tek Partili Dönem (1942-1946)

Bu dönemde yürürlükte olan kanunlarda siyasi parti adaylarının belirlenmesine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Hatta bu dönem kanunları halen siyasi partilerden söz etmemektedir. 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu'nun 43'üncü maddesinde, adayların Teftiş Heyeti Başkanlığına; siyasi parti tarafından bildirilmesi veya o seçim çevresinden 300 kişinin yazılı bir belge ile başvurmaları ya da adaylığını isteyen ve seçim ehliyetini haiz olan vatandaşın bizzat dilekçe ile başvurması gerektiği belirtilmektedir. Bu dönemde siyasi partiler kendi öngördükleri yöntemlerle adaylarını belirlemişlerdir. Dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP), aday belirleme yöntemi, parti tüzüğüyle belirlenmiştir (Bilir, 2007: 296).

2.1.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 13-19 Mayıs 1931'de toplanan 3. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen tüzüğüne göre, mebus adayları partinin Başkanlık Divanı'na belirlenmektedir. Başkanlık Divanı adayları belirlerken, Grup Yönetim Kurulu ile Genel Yönetim Kurulu'nun görüşlerine başvurabilmektedir. CHP tüzüğünde bu hususun yer aldığı 20. maddeye göre; Genel Başkanlık Divanı Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilmesini yönetir, partinin milletvekili adaylarını kararlaştırır. Divan, adaylar ile seçim işleri hakkında Grup Yönetim Kurulu'nun ve Genel İdare Kurulu'nun görüşüne başvurabilir. Adaylar Genel Başkan tarafından açıklanır (Tuncer, 2003: 157).

2.2.Çok Partili Dönem

Çok partili dönemin başlangıcında çıkarılan Milletvekilleri Seçimi Kanunlarında, aday belirleme yöntemlerine ilişkin hükümlere yer verilmemiş, bu husus partilerin tüzük ve yönetmeliklerine bırakılmıştır. Aday belirleme yöntemleri, 1960 sonrasında çıkarılan Seçim ve Siyasal Partiler Kanunlarında yer almış, ayrıntılara ilişkin düzenlemeler ise siyasi partilerin tüzüklerine bırakılmıştır (Tuncer, 2003: 157).

2.2.1.1946-1961 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Bu dönemin ilk seçim kanunu, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'dur. Bu Kanun'da siyasi partilerin, teşkilatı olan seçim çevrelerinde aday gösterebilecekleri belirtilmekte, bu hükmün yer aldığı 33. madde, 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu'nun 43. maddesinde belirtilmiş olan hükümleri aynen içermektedir. 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Mebus Seçimi Kanunu'nun 35. maddesinin 2. fıkrasında "Siyasi partilerin genel merkezlerindeki yetkili organları, bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için, o çevrenin seçebileceği milletvekili sayısını geçmemek üzere aday gösterebilirler". Bu iki kanunda da siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerine ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. 1946-1961 arasındaki dönemde milletvekili adaylarının belirlenmesi, partilerin tüzük ve yönetmeliklerinde yer almıştır (Bilir, 2007: 296-297).

2.2.1.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 17 Kasım- 4 Aralık 1947 tarihleri arasındaki 7. Olağan Kurultayı'nda yenilenen tüzüğün 148'inci maddesinde; adayların yüzde 70'inin illerde, yüzde 30'unun da merkezde Parti Divanınca belirlenmesi esası kabul edilmiştir. Adayların belirlenmesinde bu kural uygulanmıştır (Tuncer, 2010: 101).

1951 yılında toplanan 8. Olağan Kurultay'da kabul edilen yeni tüzükte, merkez yoklaması usulü kaldırılmış, adayların tamamının ön seçimle belirlenmesi kabul edilmiştir. Bu hususu düzenleyen "Aday Belirlenmesinde Ön Seçim/ Seçimlerde Parti Adaylığı" başlıklı 54. maddeye göre; parti milletvekili adayları, ilgili ildeki partililer arasından teşkil olunan (oluşturulan) yoklama kurulları tarafından seçilir. Bu yoklama kurullarının nasıl teşekkül edeceği (oluşacağı) ve ne tarzda toplanıp seçim yapacağı Genel İdare Kurulu'nca hazırlanıp Kurultay tarafından kararlaştırılacak yönetmelikle belirlenir. Mahalli (yerel) seçimlerde parti adaylarının ne suretle tespit edileceği yönetmelikle belirlenir (Tuncer, 2003: 159-160).

2.2.1.2.Demokrat Parti'de Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

1946-1947 yılları arasında Demokrat Parti Tüzüğü aday tespit yetkisini Genel İdare Kurulu'na vermiş; 1946 yılında yapılan erken seçimlerde DP henüz büyük kongresini toplayamadığından ve bu nedenle Genel İdare Kurulu'nu belirleyemediğinden adaylar parti kurucuları tarafından seçilmiştir. 20.06.1949'da yapılan parti kongresinde tüzük değişikliğine gidilmiş, Genel İdare Kurulu'na adayların yüzde 20'sini belirleme yetkisi verilmiştir. Adayların yüzde 80'i ise teşkilatlarca belirlenecektir. Ayrıca partiye kayıt tarihinden itibaren altı ay geçmemiş olan parti üyelerinin milletvekili adayı olamayacakları düzenlenmiştir (Köybaşı, 2006: 84).

2.2.1.3.Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan tarafından

kurulan bu parti; yalnız 1950 seçimlerine katılmış ve 27 Ocak 1954'te kapatılmıştır. Bu partide aday belirleme yetkisinin, Parti Genel Yönetim Kurulu ile, illerde toplanacak yoklama kurulları arasında paylaştırıldığı görülmektedir. 1948 tarihli tüzüğün 21. maddesi, parti adaylarının 1/4'ünün Parti Genel Yönetim Kurulu tarafından, 3/4'ünün ise İl ve İlçe Yönetim Kurulu üye ve başkanlarını kapsayacak yoklama kurulları tarafından, seçim çevrelerinde tespit edileceğini ortaya koymaktadır (Araslı, 1972: 162).

2.2.1.4.Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

10 Şubat 1954'te kapatılan Millet Partisi'nin kurucuları tarafından, Millet Partisi program ve tüzüğüne bağlı kalınmak suretiyle kurulan bu partiye, Millet Partisi'nin bir devamı nazarı ile bakılabilmektedir. 1954 ve 1957 seçimlerinde seçim mücadelesine katılan bu partide, aday belirlenmesinde yetkinin, merkez ve il örgütlerince paylaşıldığı görülmektedir. Merkezde aday tespiti yetkisini kullanan organ, Umumi İdare Heyeti, parti genel kongresince seçilen ve kongreden sonra parti içerisinde en yetkili olan organdır. Tüzüğün 34. maddesinden, bu organın kendisine verilen aday tespit yetkisini, illerde gösterilecek adayların 1/4'ü için kullanabileceği anlaşılmaktadır. Parti adaylarının 3/4'ü ise, her seçim bölgesinde, Ocak ve Bucak Başkanları ile İl ve İlçe Yönetim Kurulu üyelerinden meydana gelecek yoklama kurullarında seçilmektedir (Araslı, 1972: 162-163).

2.2.2.1961-1965 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Aday belirleme yöntemleri, 1960 sonrasında çıkarılan kanunlarda yer almıştır. Aday belirleme yöntemleri ilk olarak 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yer almıştır. 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 15. maddesiyle milletvekili adaylarını belirleme yöntemi ilk kez bir kanun hükmü haline getirilmiştir. Bu maddeye göre, "Siyasi partiler aday listelerini ve adaylarının listedeki sıralarını kendi tüzükleri gereğince, seçim çevrelerinde demokratik usuller dairesinde yapacakları yoklamalarla, oy verme gününden önceki otuz beşinci gün tespit ederler. Siyasi partilerin merkezlerindeki yetkili organları tarafından aday tespit edilebilmesi ve bu adayların listedeki sıralarının tayini, tüzüklerinde bu yetkinin bulunmasına veya genel kongrelerince bu hususta karar verilmiş olmasına bağlıdır. Ancak, bu suretle tespit edilecek merkez adaylarının sayısı,

hiçbir suretle, o siyasi partilerin seçime katıldığı illerde göstereceği adaylar toplamının yüzde 10'unu geçemez". Bu düzenleme ile aday belirleme yetkisi, genel merkezden alt basamaklara, başka bir ifadeyle yukarıdan aşağıya doğru yayılmıştır. Ayrıca kanun koyucu bu düzenleme ile konuyu yalnız parti içi bir sorun olarak düşünme eğiliminden uzaklaşmıştır (Bilir, 2007: 297-298).

2.2.2.1.Adalet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Adayların ön inceleme ve kabulünde Genel İdare Kurulu yetkili olup, "Merkez Adayları" ile boş kalan yerler için aday göstermek yetkisi de bu kurula aittir. Merkez adayları dışındaki parti adayları, il ve ilçelerde toplanan yoklama kurulları tarafından tespit edildiği belirtilmektedir. İlçelerde kurulan yoklama kurullarına; İlçe Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri, Partili İlçe Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi Üyeleri, İlçeden Seçilmiş Partili İl Genel Meclisi Üyeleri, Kongrelerini yapmış olan Kadın ve Gençlik Kolları Başkan ve Yönetim Kurulu Üyeleri, İlçeye Bağlı Köy ve Mahallelerin Partili Muhtarları, İlçeye Bağlı Köy ve Mahallelerden en son milletvekili seçimlerinde partinin aldığı oy sayısına göre tespit edilecek delegeler dahil olmaktadır (Köybaşı, 2006: 86).

Merkez ilçelerde kurulacak yoklama kurullarında ise, bu sıfatları taşıyan kimselerin yanında, İle ait Temsilciler Meclisi Üyeleri, İl Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri, ana kademe kongresinden önce kongresini yapmış olmak şartı ile İl Kadın ve Gençlik Kolları Başkan ve Yönetim Kurulu Üyeleri, İl Haysiyet Divanı Başkan ve Üyeleri yer almaktadır (Köybaşı, 2006: 86).

2.2.2.2.Türkiye İşçi Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

13 Şubat 1961 tarihinde kurulan bu parti, gerek parti adaylığını bir takım koşullara bağlaması, gerekse aday belirleme konusundaki değişik uygulaması ile diğer partilerden ayrılmaktadır. T.İ.P. de bir kimsenin aday seçilmek için ön seçime katılabilmesi, parti üyesi olmasına veya parti üyesi değilse, Merkez Yürütme Kurulunun onayını almasına bağlanmıştır. Parti adaylarının belirlenmesi konusuna gelince, buradan da yetkilerin merkez organı ile parti örgütü arasında bölüştürüldüğü görülmektedir (Araslı, 1972: 168).

2.2.2.3. Millet Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

13 Haziran 1962 yılında, Osman Bölükbaşı tarafından kurulan bu partide, 1965 tarihli tüzüğün 15. maddesi ile, seçimlerde aday belirleme yetkisi, merkez organları ve parti örgütü arasında dağıtılmıştır. Millet Partisi tüzük ve yönetmelikleri, seçim kanunlarında ortaya konulan oranlar içerisinde merkez adaylarını tespit etmek ve herhangi bir şekilde listelerde meydana gelen boşluklar için aday göstermek yetkisini Parti Genel İdare Kurulu'na bırakmıştır. Genel İdare Kurulu adı verilen organ, parti büyük kongresi tarafından seçilen 29 üyeden meydana gelmektedir (Araslı, 1972: 169-170).

2.2.3.1965-1983 Dönemi Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Adayların belirlenmesi, 1965'den sonra Siyasi Partiler Kanunu'na konu olmuştur. Bu dönem, 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun kabul edildiği 13 Temmuz 1965 tarihinde başlamaktadır. Aday belirleme yöntemi olarak ön seçim, ilk kez 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 29. maddesi ile Siyasi Partiler Hukukumuzun mevzuatına girmiştir. Bu düzenleme, aday listelerinin hazırlanmasını oligarşik heyetlere bırakmak yerine kayıtlı parti üyelerinin katılımına açmıştır. 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ön seçimi zorunlu kılmış, merkez yoklamasının yapılmasını özel şartlara bağlamıştır. Kanun, adayların belirlenmesinde ön seçimlere parti taraftarlarının veya en azından parti üyelerinin katılmalarını öngörmüştür. Kanun'un 36. maddesine göre, siyasi partilerin kendi tüzük ve yönetmeliklerine göre düzenleyecekleri parti seçmen kütüklerine kayıtlı olanlar ön seçimlere katılabilmektedirler. Ön seçim genel seçimlerde olduğu gibi yargı denetiminde yapılmaktadır (Bilir, 2007: 298-299).

306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda yer alan yüzde 10'luk oran, 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ile yüzde 5'e düşürülmüştür. Siyasi Partiler Kanunu'nun 31. maddesine göre, "Siyasi partiler Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelikleri için gösterecekleri adayların yüzde 5'ini merkez yoklaması usulü ile belirleyebileceklerdir. Ayrıca, bir seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısından az istekli bulunması halinde, zorunlu olarak,

merkez yoklaması yapılacaktır. 31. madde, adayların merkez yoklamasıyla belirlenme yöntemlerini ayrıntılı olarak ifade etmektedir (Tuncer, 2003: 161-162).

648 sayılı Kanun'un 29, 30 ve 31. maddeleri, 26 Haziran 1973 tarih ve 1783 sayılı Kanunla yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile ön seçim zorunlu olmaktan çıkarılmıştır. Yeni düzenlemede partilerin adaylarını kendi tüzük ve yönetmeliklerinde gösterecekleri esaslara göre yapılacak aday yoklamaları ile belirleyecekleri ilkesi benimsenmiştir. 29 ve 30. maddede "Siyasi partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği seçimlerinde gösterecekleri adayları, her seçim çevresi için, kendi tüzük ve yönetmeliklerinde belli edilen esaslara göre, aday yoklamalarıyla tespit edilebileceği" belirtilmiştir. 31'inci maddede ise, daha önce özel bir kurula verilmiş olan merkez yoklaması yetkisi, bu kez doğrudan merkez karar veya merkez yönetim organına bırakılmış, bu konuda il yönetim kurullarının görüşlerinin alınması zorunluluğu kaldırılmış, merkez organlarının isterlerse görüş alabilecekleri belirtilmiştir (Bilir, 2007: 301).

22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu da, 648 sayılı Kanunda olduğu gibi, ön seçimi zorunlu uygulama olarak kabul etmiş, merkez yoklamasını özel koşullara bağlamıştır (Tuncer, 2003: 163).

648 sayılı Kanun'da, ana kural olarak ön seçim yapılması zorunluluğu getirilmiş, merkez yoklamasının ise ancak bir seçim çevresinde yeterli sayıda aday bulunmadığı takdirde uygulanacağı belirtilmiştir. Oysa 2820 sayılı Kanun, siyasi partileri bu usullerden herhangi birisini uygulamakta serbest bırakmaktadır. Başka bir ifadeyle, 1980 öncesinde ön seçim asıl, merkez yoklaması istisna sayıldığı halde; 1980 sonrasındaki uygulamalarda merkez yoklaması asıl, ön seçim istisna haline gelmiştir (Bilir, 2007: 303).

1960-1980 döneminin büyük partileri olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi, adaylarını belirlemede esas olarak ön seçim yöntemine başvurmuş, ancak özel şartları nedeniyle, zaman zaman bazı illerde merkez yoklaması uygulamışlardır. Genelde bu illerin doğu ve güneydoğuda yer aldığı görülmektedir. Bunun önemli bir istisnası, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi'nin İstanbul, Ankara ve Konya gibi büyük merkezlerdeki adaylarını merkez yoklaması usulüyle belirlemiş olmasıdır. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi dışında kalan partiler, adaylarını belirlerken genelde merkez yoklaması yöntemine başvurmuştur (Bilir, 2007: 303).

2.2.3.1.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

MP'den ayrılarak CKMP'ye giren, Milli Birlik Komitesi'nin 14'ler diye adlandırılan üyelerinden bir kısmı; kısa zamanda partiye hakim olarak kendi görüşleri istikametinde bir program hazırlamışlar ve 1969'da Adana'da yapılan büyük kongrede CKMP, MHP'ye dönüşmüştür. İlk defa 1969'da milletvekili seçimlerinde seçim mücadelesine katılan bu partide de, diğer partilerde olduğu gibi aday belirleme yetkisinin, merkez organları ile parti örgütü tarafından paylaşıldığı görülmektedir. MHP Tüzük ve aday yoklama yönetmeliğinde, seçim kanunlarına sadık kalınarak, partinin illerde çıkartacağı milletvekili adaylarının %5'ini belirleme yetkisi, Genel İdare Kurulu'na bırakılmıştır (Araslı, 1972: 171).

2.2.3.2.Güven Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

12 Mayıs 1967 tarihinde yapılan olağanüstü kurultaydan sonra CHP'den ayrılanların kurduğu bu parti, ilk defa 1968 kısmi Senato seçimlerine katılmıştır. Güven Partisi'nde de aday belirleme konusunun, diğer partilerden farklı olmayan temellere dayandırıldığı görülmektedir. Güven Partisi Tüzüğü 127. maddesi ile, kanunun tespit ettiği sınırlar içerisinde merkez adaylarını tespit ve listelerde herhangi bir şekilde boş kalan yerler için aday göstermek yetkisini parti Genel Yönetim Kurulu'na bırakmıştır. Genel kongrece seçilen 24 üye ile Genel Başkandan meydana gelen bu kurul, iki seçim çevresinde ön seçimde başarı kazanarak aday listelerine giren kimselerden, gerekli süre içerisinde hangi listeyi tercih ettiğini bildirmeyenlerin yer alacağı listeyi tespit etmek yetkisine de sahiptir (Araslı, 1972: 172-173).

2.2.3.3.Birlik Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Parti adaylarının, parti merkez organları ve parti bölgesel örgütü arasında yetkilerin paylaşılması suretiyle tespit edilmesi eğilimine uyan Birlik Partisi'nde de, kurulduğu 17 Ekim 1966 tarihinden itibaren parti adaylarının Genel Yönetim Kurulu ve ilçelerde toplanan yoklama kurullarınca belirlendiği görülmektedir. Birlik Partisi Tüzüğü'nün 54. maddesi, seçim

kanunlarının tespit ettiği %5'lik sınır içerisinde, merkez adaylarını seçmek yetkisini, Parti Genel Yönetim Kuruluna bırakmıştır (Araslı, 1972: 174).

2.2.4.1980 Sonrası Genel Olarak Parti Tüzüklerinde Adayların Belirlenmesi

1982 Anayasası'nın 69. maddesinin birinci fıkrasında “Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir” ilkesi kabul edilmiştir. 69. Maddenin son fıkrasında ise, “Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir” hükmüne yer verilmiştir. 1982 Anayasası, bu hükümleriyle, siyasi partilerin aday belirleme gibi çok önemli etkinliklerinin demokratik esaslara göre yapılması gereğini kapsamına almıştır (Bilir, 2007: 304).

10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 12. maddesinin ilk şekli, seçime katılan siyasi partilerin katıldıkları her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı aday göstermelerini öngörmüştür. Bununla partili adaylar arasında seçmenlerin de bir tercih yapabilmelerine imkân sağlanmak istenmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesiyle parti adaylarının belirlenmesinde, partiye kayıtlı bütün üyelerin katılacakları ön seçim yöntemini benimsemiştir. 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı Kanun ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 12. maddesi değiştirilerek iki katı aday gösterme zorunluluğunu kaldırmıştır. Yine aynı Kanun'la Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesi değiştirilerek ön seçim yapma zorunluluğu kaldırılmıştır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesinin değişik şekline göre, siyasi partiler adaylarını tüzüklerinde belirleyecekleri yöntemlerden biri veya birkaçı ile yapabilirler. Yani bir siyasi parti, aday belirlemesini kendi tüzüğünde öngördüğü yöntem ile yapabileceği gibi, bütün parti üyelerinin katılacağı ön seçim yöntemiyle de yapabilir (Bilir, 2007: 305-306). 1986 yılında yapılan bu değişiklik sonucunda, siyasi partiler aday belirleme yöntemlerinden herhangi birini tercih etmekte serbest bırakılmıştır (Tuncer, 2003: 164).

Türkiye'de Siyasi Partiler Kanunu çerçevesinde, siyasi parti adaylığı konusunda, ön seçim yöntemi, aday yoklaması ve merkez yoklaması olmak üzere aday belirleme yöntemlerinden birinin ya da birkaçının birlikte uygulanabileceğini söylemek mümkündür.

Başka bir ifadeyle, yürürlükteki mevzuata göre, adayların belirlenmesinde ön seçim yasak değildir; ama partileri ön seçime yönelten hiçbir zorlayıcılık da yoktur. Partilerin adayların belirlenmesinde, ön seçim yöntemini kullanmaları halinde, Siyasi Partiler Kanunu'nun ön seçime ilişkin kurallarının uygulanması zorunludur. Belirtmek gerekir ki, bir kimse, aynı zamanda, ön seçimlerde ve merkez adaylığında değişik siyasi partilerden veya aynı partiden, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden ön seçime katılamaz. Bir kimse, bir partiden ön seçim veya merkez adaylığı yoklamasına katıldıktan sonra başka bir partiden merkez aday gösterilemez ve partisinden istifa etmedikçe bağımsız aday olamaz (Bilir, 2007: 312).

Siyasi Partiler Kanunu'nun 40. maddesinin 1. fıkrasına göre, siyasi partiler, Anayasa ve kanunlarda belirtilen şartlara aykırı olmamak kaydıyla adaylarda daha başka ne gibi şartlar bulunması gerektiğini tüzüklerinde gösterebilmektedirler (Yanık, 2002: 145).

2.2.4.1.Doğru Yol Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri

Doğru Yol Partisi Tüzüğü'nün 78. maddesinde milletvekili adaylarının belirlenmesi düzenlenmiştir. Buna göre, partiye üye olsun veya olmasın milletvekili aday tespit işlemlerine katılmak için partiye müracaat edenlere Anayasa, ilgili kanunlar ve parti tüzük ve programı temel ilkeleri bakımından izin vermeye Genel İdare Kurulu yetkilidir. Milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde, aday adaylıkları Genel İdare Kurulu'nca uygun bulunanlar arasından milletvekili adaylarının ve sıralarının tespiti, ön seçim, aday yoklaması, merkez yoklaması usul ve esaslarından biri veya birkaçı ile yapılabilir. Parti adaylarının tespitinde, hangi seçim çevresinde, hangi usullerden herhangi biri veya birkaçının birlikte uygulanacağına Genel İdare Kurulu tarafından gizli oyla karar verilir. Ön seçim, Siyasi Partiler Kanunu'nda belirtilen ön seçimlerle ilgili hükümlere göre, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyeler tarafından yapılır. Aday yoklaması bu maddede sıralanan partilerce yapılan milletvekili aday belirleme işlemidir. Merkez yoklaması iki ayrı usulde yapılabilir. Birincisi Genel İdare Kurulu'nca gizli oyla yapılan aday belirleme ve sıralamasıdır. İkincisi aday tespit karma komisyonunca yapılan aday belirleme ve sıralamasıdır. Her milletvekili genel ve ara seçimleri öncesinden aday belirleme için gerekli olan kanuni sıralar dikkate alınarak bir aday tespit karma komisyonu oluşturulur. Aday tespit karma komisyonu, parti üyeliği devam eden parti eski genel başkanları, teşkilat ve seçim işleri genel başkan yardımcılarıyla genel sekreterlerden oluşan üç kişilik komisyonu kura ile tespit edeceği Doğru Yol Partisi meclis

grubuna mensup genel idare kurulu üyesi olmayan altı milletvekili, üç il başkanı ve üç ilçe başkanından oluşur (Bilir, 2007: 314).

2.2.4.2.Anavatan Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri

Anavatan Partisi Tüzüğü'nde, adayların ve listedeki sıralarının tespiti için ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklaması usulleri zikredilmiş, hangi seçim çevresinde hangi usullerin uygulanacağını Genel Başkanın teklifi üzerine Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'na belirleneceği kabul edilmiştir (Köybaşı, 2006: 96). Tüzükte; üyelerle ön seçim ve delegeli ön seçim olmak üzere iki ön seçim yöntemi öngörülmüştür. Üyelerle ön seçim, ilgili seçim çevresinde kayıtlı bütün üyelerin katılımıyla; delegeli ön seçim, ilgili seçim çevresinde bulunan ve tüzükte sayılan seçmenlerin katılımıyla yapılan aday belirleme yöntemidir. Bu seçmenler tüzüğün 80/b maddesinde sayılmıştır. Milletvekilliği seçimleri için şartın sağlandığı seçim çevrelerinde, bu usullerden hangisinin uygulanacağına MKYK karar verecektir. Merkez yoklaması ise, Tüzüğün 79. maddesine göre belirlenen seçim çevrelerinde, adayların ve listedeki sıralarının MKYK tarafından tespitidir (Bilir, 2007: 316).

2.2.4.3.Demokratik Sol Parti'de Aday Belirleme Yöntemleri

Demokratik Sol Parti Tüzüğü'nün 61. maddesinde ön seçim yöntemleri başlığı altında, tüm üyelerin katılımı yanında ayrıca iki değişik şekilde oluşturulmuş çeşitli parti görevlilerinin oluşturacakları kurullar ile ön seçim usulü belirtilmiştir. Bu iki usulün kanundaki aday yoklamasına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Hangi usulün uygulanacağına Parti Meclisi karar verecektir. Merkez yoklamasına da Parti Meclisi yetkilidir. Bu yetkisini kullanırken seçim çevrelerindeki yönetim kurullarının görüşlerini alarak adayları ve sıralarını tespit edecektir (Köybaşı, 2006: 102).

2.2.4.4.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Aday Belirleme Yöntemleri

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü'nün 82. ve devamı maddelerinde seçime katılma ve parti adaylarının tespiti başlığı altında aday belirleme yöntemleri düzenlenmiştir. Buna göre;

MHP milletvekilleri adayları ile bunların listelerdeki sıraları merkez adaylığı, merkez yoklaması, teşkilat yoklaması, ön seçim usullerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veya ayrı ayrı uygulanması suretiyle tespit edilir. Hangi seçim çevresinde hangi usulün uygulanacağına Merkez Yönetim Kurulu karar verir. Merkez adayları, TBMM üye tamsayısının %5'ini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama usullerinin yapılma tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek şartıyla Genel Başkan tarafından tespit edilir. Genel Başkan, merkez adayı tespit ve sıralamasında gerek duyarsa ilgili teşkilat kademesinin görüşünü de alır. Bir seçim çevresinde parti teşkilatı bulunmaması, tek aday olması, herhangi bir nedenle o seçim çevresinde ön seçim yapılmasının mümkün olmadığını ilçe seçim kurulu başkanlığınca bildirilmesi veya yapılan ön seçimlerin yetkili seçim kurulunca iptal edilmesi hallerinde ve Merkez Yönetim Kurulu'nun gerek duyduğu hallerde, parti adaylarının Merkez Yönetim Kurulu'na tespit edilmesi merkez yoklaması olarak ifade edilir. Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri, Merkez Yönetim Kurulu'na tespit edilir. Merkez Yönetim Kurulu, bütün seçim çevrelerinde merkez yoklaması kararı alabileceği gibi, gerek duyduğu seçim çevrelerinde de merkez yoklamasına karar verebilir (Bilir, 2007: 315).

Görüldüğü gibi partilerin üst yönetimlerinin aldığı karara göre, parti içi demokrasinin gereği olarak nitelendirilen ön seçim aday belirleme yöntemi, neredeyse hiç uygulanmamıştır. Daha sonra yapılan 2002 ve 2007 seçimlerinde de bu tablonun değişmediği görülmüştür (Özcan ve Yanık, 2011: 254).

3.Günümüzde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Grubu Bulunan Siyasi Partilerde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesine göre; "Siyasi partiler, milletvekilliği genel veya ara seçimlerinde, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler. Siyasi partiler, ön seçim ya da aday yoklaması yaptıkları seçim çevrelerinde, toplam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının %5'ini aşmamak üzere, ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya aday yoklaması tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek koşuluyla merkez adayı gösterebilirler. Ön seçim veya aday

yoklaması yapılmayan yerlerde, siyasi partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya birkaçı ile aday belirleme yetkileri saklıdır” (W/Mevzuat, 1983: 5714).

Tezimizin daha önceki bölümlerinde de belirttiğimiz gibi siyasi partilerin hangi aday belirleme yöntemlerini benimsedikleri tüzüklerinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda son bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan siyasi partilerin tüzüklerinde yer alan aday tespitine ilişkin hükümlere değinilecektir.

3.1. Cumhuriyet Halk Partisi’nde Milletvekili Adaylarının Belirlenmesi

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü, beşinci bölümünde yer alan Parti Adaylarının Belirlenmesi (madde 58-60) başlığı altında aday belirleme yöntemlerine yer vermiştir (W/Chp, 2014: 89).

Yöntemler:

TBMM üyeliği için adayların belirlenmesinde yöntemler, ön seçim, aday yoklaması ve merkez yoklamasıdır. Ön seçim ve aday yoklaması, öncelikli yöntemlerdir (W/Chp, 2014: 91).

Yöntemlerin Belirlenmesi:

Aday saptamada hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına Parti Meclisi karar verir. Parti Meclisi, ön seçim veya aday yoklaması yapılan bir seçim çevresindeki aday listesinde, merkez adaylığı için Siyasal Partiler Kanunu’ndaki ilkelere göre yeteri kadar sıra ayırabilir (W/Chp, 2014: 91).

Yöntemlerin Uygulanması (W/Chp, 2014: 91-92):

- 1.Ön seçim, partiye yazılı üyelerin katılımı ile yapılır.
- 2.Aday yoklaması partide belli görevlere seçilmiş olan delegelerin katılımı ile yapılır.
- 3.Merkez yoklamasında adaylar Parti Meclisinde saptanır.
- 4.Önseçim veya aday yoklaması yargı yönetimi ve denetiminde yapılır.

5.Merkez yoklaması yöntemi uygulanarak belirlenecek adayların toplam sayısı, Genel Merkezce Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığına sunulan Partinin gösterdiği milletvekili adaylarının yüzde on beşinden fazla olamaz. Partinin son genel seçimlerde yüzde onundan az oy aldığı seçim çevrelerinden gösterilen toplam milletvekili sayısı bu orana göre hesaplanan milletvekili aday sayısına dahil değildir.

6.Ön seçim veya aday yoklamasına katılanlar, merkez adaylığı için başvuramazlar.

7.Parti Meclisi, adayları belirlerken, engellilerin TBMM’de temsiline özen gösterir.

Yönetmelikle Düzenlenecek Hususlar:

Aday belirlemede uygulanacak yöntemlerle ilgili diğer hususlar ve aday yoklamasında oy kullanacakların nasıl belirleneceği yönetmelikle düzenlenir (W/Chp, 2014: 92).

TBMM Üyeliği İçin Adaylığa Başvurma:

Adaylık için başvuru tarihleri Parti Meclisi’nce saptanır ve açıklanır. Adaylık başvuruları, Genel Merkez’deki ilgili birime yapılır. Adaylık başvuruları ile ilgili hususlar yönetmelikle belirlenir (W/Chp, 2014: 92).

TBMM Üyeliği İçin Adaylık Ön Koşulları ve İnceleme:

TBMM üyeliğine aday olmak üzere ön seçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması için başvuranlar açısından Merkez Yönetim Kurulu’nca ön inceleme yapılır ve Parti Meclisi’nin onayına sunulur. Adaylık başvurusu yapan parti üyeleri için inceleme, yasal nitelikler açısından yapılır. Parti üyesi olmayanların adaylık başvuruları, ilgili il ve ilçe yönetim kurullarının görüşleri de alınarak incelenir. Parti üyesi olmayanlardan, Parti Meclisi’nce ön seçime, aday yoklamasına veya merkez yoklamasına katılmaları uygun bulunanlar ile merkez kontenjanından aday gösterilenler, Tüzüğü’nün 12. maddesi uyarınca Merkez Yönetim Kurulu’nca üyeliğe kabul edilir. Yasalar nedeniyle partiye yazılma olanağı bulunmayan kimselerden adaylığa başvuranların, parti üyesi olmaksızın, ön seçime, aday yoklamasına ve merkez yoklamasına katılabilmeleri Parti Meclisi’nin kararına bağlıdır (W/Chp, 2014: 93).

3.2.Adalet ve Kalkınma Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü'nün ikinci bölümünün 123. ve devamı maddelerinde milletvekilliği adaylık başvurusu ve ön inceleme başlığı altında aday belirleme yöntemleri düzenlenmiştir (W/Akparti, 2014: 74).

Milletvekili Adaylık Başvurusu ve Ön İnceleme:

Milletvekilliği için adaylık başvuru tarihleri, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca kararlaştırılır ve ilan edilir. Adaylık başvurusu, MKYK başka türlü karar vermiş olmadıkça, doğrudan genel merkezdeki ilgili birime veya il başkanlıklarına bizzat yapılır. Adaylık başvuruları tamamlandıktan sonra Merkez Yürütme Kurulu'nca, adaylar hakkında yasal nitelikler ve uygunluk açısından gerekli ön inceleme yapılarak veya oluşturulacak bir komisyona yaptırılarak, adaylık değerlendirmesine alınacakları gösterir öneri listesi hazırlanır, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'na sunulur. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu, lüzum gördüğü incelemeyi yaparak ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklamasına katılabilecek aday adayları listelerini seçim çevresi esasına göre belirler (W/Akparti, 2014: 74).

Aday Tespit ve Sıralama Usulleri:

124. maddeye göre; genel, kısmi veya ara milletvekili seçiminde, tüzüğün 123. Maddesinin son bendinde yazılı olduğu şekilde ön inceleme sonucu belirlenen aday adayları arasından parti adayları ve bu adayların liste sıralamaları; ön seçim, teşkilat yoklaması ve merkez yoklaması usullerinden birinin, birkaçının veya tamamının; aynı seçimde seçim çevresi ölçeğine göre aynı anda ve bir arada veya birinin ülke ölçeğinde tam olarak uygulanması suretiyle yapılır. Hangi seçim çevresinde hangi usul veya usullerle ve usulün hangi ölçekte uygulanacağına Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nca karar verilir. Ancak milletvekili seçiminde, seçim çevrelerinin en az %50'sinde ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden birinin uygulanması ile aday belirlenmesine özen gösterilir (W/Akparti, 2014: 74-75).

-Ön Seçim Usulü İle Aday ve Liste Sıralaması Yapmak

Ön seçim, her seçim çevresinde Siyasi Partiler Kanunu'nda yazılı usul ve esaslara göre, o seçim çevresinde partiye kayıtlı bütün üyelerin ön seçim seçmeni olarak; yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre yapacakları seçimle parti adaylarını ve liste sıralamalarını belirlemeleridir (W/Akparti, 2014: 75).

-Teşkilat Yoklaması Usulü İle Aday ve Liste Sıralaması Yapmak

Teşkilat yoklaması, teşkilat yoklaması seçmeni olarak nitelenen partiler tarafından, Siyasal Partiler Kanunu'nda yazılı usul ve esaslara göre yargı gözetim ve denetimi altında gizli oy, açık tasnif esasına göre, aday ve liste sıralamasının yapılmasıdır. Teşkilat yoklaması seçmenleri (W/Akparti, 2014: 75):

- a.Parti kurucuları,
- b.Eski bakan ve milletvekilleri,
- c.Belediye, il ve ilçe eski başkanları,
- d.Yan kuruluş eski il ve ilçe başkanları il
- e.İlin partili bakan ve milletvekilleri,
- f.İlin parti teşkilat kademeleri yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl üyeleri,
- g.İl disiplin kurulu başkanı ile asıl üyeleri,
- h.Partili belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri,
- ı.Partili il genel meclisi üyeleri,
- i.Parti yan kuruluşlarının il ve ilçe yönetim kurulları başkanları ile yönetim kurullarının asıl üyeleri,
- j.Parti üyeliği devam eden köy ve mahalle muhtarları,
- k.İlçe ve il kongresi asıl delegeleri,
- l.İlin büyük kongre asıl delegeleri,
- m.Partinin teşkilat yoklaması tarihinden en az bir yıl önce belirlenmiş ve görevi devam etmekte olan mahalle ve köy temsilcileri ile,
- n.Ayrıca Seçim İşleri Yönetmeliğinde teşkilat yoklama seçmeni olarak belirtilenler.

İl içinde birden fazla seçim çevresi olması halinde, yukarıda yazılı teşkilat yoklama seçmeni, üye olarak kayıtlı olduğu ilçenin yer aldığı seçim çevresinde ve sadece bir oy kullanılabilir. Partili bakan ve milletvekilleri ise, tek olan oylarını il içinde dilediği seçim çevresinde kullanabilir (W/Akparti, 2014: 75-76).

-Merkez Yoklaması Usulü İle Aday ve Liste Sıralaması Yapmak

Merkez yoklaması usulü, tüzüğün 123. maddesine göre, aday adaylıkları kabul edilenlerin, seçim çevrelerine göre aday ve liste sıralamalarının, doğrudan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu tarafından yapılmasıdır (W/Akparti, 2014: 76).

Aday Listelerinde Boşalmanın Doldurulması:

Tüzüğün 125. maddesine göre; istifa, ölüm ve kısmi iptal gibi nedenlerle aday listelerinde boşalma olması halinde, sıralama ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden biri ile yapılmış ise, boşluk liste sonuna kaydırılarak en çok oy almış liste dışı adayın listeye dahil edilmesiyle doldurulur. Ön seçim veya teşkilat yoklaması, tümünden veya seçim çevresi ölçüğünde en az 1/3 oranında iptal edilmiş ise, boşalan adaylıkları tamamlamaya Merkez Karar ve Yönetim Kurulu yetkilidir. Merkez yoklaması usulü ile yapılan listelerde meydana gelebilecek boşalmalarda liste kaydırması yapılmaz. Boşalan sıra, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun belirlediği ismin bildirilmesiyle doldurulur (W/Akparti, 2014: 76).

Milletvekili Seçiminde Kontenjan Adaylığı:

126. maddeye göre; aday tespit ve sıralama işleminin, ön seçim veya teşkilat yoklaması usullerinden biri ile yapılmasına karar verilmiş olması hallerinde, TBMM toplam üye sayısının %5'ini aşmamak üzere ilini, seçim çevresini ve liste sırasını ön seçim veya teşkilat yoklamasından önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek koşuluyla merkez adayı göstermeye Genel Başkan yetkilidir. Ön seçim veya teşkilat yoklamasının kısmi uygulanması halinde Genel Başkan'ın göstereceği kontenjan aday sayısı, ön seçim veya teşkilat yoklaması yapılan seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayısı toplamının %5'ini aşamaz. Bir seçim çevresinde birden fazla ve iki milletvekili seçilecek seçim çevrelerinde Genel Başkan kontenjanı kullanılamaz. Seçimin yapılacağı tarihte milletvekili olanlar ile belediye başkanı

olanlar, kontenjan yöntemi ile aday gösterilemezler. Kontenjan adayı gösterilecek olanlar, ön seçim veya teşkilat yoklamasına katılamazlar (W/Akparti, 2014: 76).

3.3.Milliyetçi Hareket Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü'nün 88. ve devamı maddelerinde seçimlere katılma ve parti adaylarının tespiti yöntemleri düzenlenmiştir (W/Mhp, 2009: 125-129).

Aday Tespiti:

Milliyetçi Hareket Partisi milletvekili adayları ile bunların listelerdeki sıraları, merkez adaylığı, merkez yoklaması, teşkilat yoklaması ve ön seçim usullerinden birisi, birkaçı veya tamamının bir arada veya ayrı ayrı uygulanması ve Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uyulması suretiyle tespit edilir. Hangi seçim çevresinde, hangi usulün uygulanacağına Merkez Yönetim Kurulu karar verir (W/Mhp, 2009: 125).

Merkez Adaylığı:

Tüzüğün 90. maddesine göre; merkez adayları, TBMM üye tamsayısının yüzde beşini aşmamak ve ilini, seçim çevresini, aday listesindeki sırasını, ön seçim veya diğer aday yoklama usullerinin yapılma tarihinden en az on gün önce Yüksek Seçim Kurulu'na bildirmek şartıyla Genel Başkan tarafından tespit edilir. Genel Başkan, merkez adayı tespit ve sıralamasında lüzum görürse ilgili teşkilat kademesinin görüşünü de alır (W/Mhp, 2009: 126).

Merkez Yoklaması:

Bir seçim çevresinde Parti teşkilatı bulunmaması, tek aday olması, herhangi bir nedenle o seçim çevresinde ön seçim yapılmasının mümkün olmadığının ilçe seçim kurulu başkanlığınca bildirilmesi veya yapılan ön seçimlerin yetkili seçim kurulunca iptal edilmesi hallerinde ve Merkez Yönetim Kurulu'nun lüzum gördüğü sair hallerde, Parti adaylarının Merkez Yönetim Kurulu'nca tespit edilmesi, merkez yoklaması olarak ifade edilir (W/Mhp, 2009: 126).

Merkez yoklaması yapılacak seçim çevreleri Merkez Yönetim Kurulu'nca tespit edilir. Merkez Yönetim Kurulu, bütün seçim çevrelerinde merkez yoklaması kararı alabileceği gibi, lüzum gördüğü seçim çevrelerinde de merkez yoklamasına karar verebilir (W/Mhp, 2009: 126).

Teşkilat Yoklaması:

Merkez Yönetim Kurulu'nun teşkilat yoklaması için karar verdiği seçim çevresinde, aday tespitine yönelik olarak yapılan yoklama usulüdür. Teşkilat yoklaması il başkanı, il yönetim kurulu asıl üyeleri, il disiplin kurulu başkanı ile o il çevresindeki ilçe başkanlarından oluşan kurul tarafından yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif esasına göre yapılır. Teşkilat yoklamasında oy kullanacak teşkilat yetkililerini gösterir listeler, teşkilat yoklamasının yapılacağı tarihten en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına yazı ile bildirilir. Kesinleşen listeler yoklama tarihinden en az 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılmak suretiyle ilan edilir (W/Mhp, 2009: 127).

Ön Seçim:

93. maddeye göre; Merkez Yönetim Kurulu'nca ön seçim yapılmasına karar verilen seçim çevresinde Partiye kayıtlı bütün üyelerin katılması ile seçim yapılır. Seçimlerde oy kullanabilecek partili üye listeleri, ön seçimlerden en az 30 gün önce ilçe seçim kurullarına kayıt defteriyle birlikte verilir. Kesinleşen listeler, ön seçimden 25 gün önce Parti ve ilçe seçim kurulu binaları önüne asılır (W/Mhp, 2009: 127).

Ön seçimde yetkili ilçe seçim kurulunun gözetiminde gizli oy açık tasnif usulü uygulanır. Genel seçimler için kabul edilen seçim çevresi, ön seçim için de esas alınır. Adayların eşit oy almaları halinde hangisinin bir üst sırada yer alacağına Merkez Yönetim Kurulu karar verir (W/Mhp, 2009: 127).

Adaylığa Müracaat ve İzin:

Milletvekili seçimlerinde Partiden aday olmak isteyenler süresi içinde gerekli evrakları ile birlikte yazılı olarak Parti Genel Merkezi'ne müracaat ederler. Yapılan müracaatlar Başkanlık Divanı'nca, yapılacak araştırma ve inceleme sonucuna göre değerlendirilir.

Başkanlık Divanı değerlendirme sonuçları Merkez Yönetim Kurulu'nda görüşülerek durumları uygun görülenlerin aday yoklamalarına katılmalarına izin verilir (W/Mhp, 2009: 128).

Aday adaylarıyla ilgili inceleme, araştırma, değerlendirme veya gerek görülmesi halinde görüşme yapmak üzere Genel Merkezde; Genel Başkan tarafından belirlenecek üyelerden oluşan komisyon kurulabilir. Komisyon raporu Başkanlık Divanı değerlendirmesinde dikkate alınır (W/Mhp, 2009: 128).

İl ve ilçelerin yönetim kurulu başkan ve üyesi olanlardan görev yaptıkları yerden milletvekilliği ve mahalli idareler seçimlerinde herhangi bir görev için aday aday olmak isteyenlerin, Merkez Yönetim Kurulu tarafından seçim takvimi de dikkate alınarak belirlenen tarihe kadar görevlerinden istifaları zorunludur (W/Mhp, 2009: 128).

Adaylığı Kabul Edilmeyecek Olanlar:

Parti yetkili kurullarınca haklarında kesin çıkarma kararı verilenler ve diğer partilerden herhangi birine adaylık başvurusunda bulunanlar ile il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyesi oldukları ve görev yaptıkları yerden aday aday olmak istedikleri halde Merkez Yönetim Kurulu tarafından belirlenecek olan tarihe kadar bu görevlerinden ayrılmayanların, seçimlere ilişkin olarak Partiye yaptıkları adaylık müracaatları herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan reddedilir (W/Mhp, 2009: 128-129).

3.4.Halkların Demokratik Partisi'nde Milletvekili Adaylarının Belirlemesi

Halkların Demokratik Partisi, tüm ezilenlerin ve sömürülenlerin; dışlanan ve yok sayılan bütün halkların ve inanç topluluklarının, kadınların, işçilerin, emekçilerin, köylülerin, gençlerin, işsizlerin, emeklilerin, engellilerin, LGBT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans) bireylerin, göçmenlerin, yaşam alanları tahrip edilenlerin; aydın, yazar, sanatçı ve bilim insanları ile bütün bu kesimlerle birlikte mücadele yürüten güçlerin her türden baskı, sömürü ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve insan onuruna yaraşır bir yaşam kurmak üzere bir araya geldiği, demokratik halk iktidarını hedefleyen bir siyasi partidir (W/Hdp, 2014: md.1). Barış ve Demokrasi Partisi milletvekilleri, parti kurullarının yaptığı öneri doğrultusunda HDP'ye

katılma kararı almıştır. BDP ve HDP milletvekilleri, BDP'nin HDP'ye katılması için BDP Genel Merkezi'nde toplantı yapmıştır. Oybirliğiyle BDP'li milletvekillerinin HDP'ye katılması kararı alınmıştır (W/Ntvmsnbc, 2014: p.1).

Aday Tespiti

HDP Tüzüğü'nün Genel Hükümler kısmında yer alan 47. maddeye göre; Genel ve Yerel seçimlerde aday olacak parti üyeleri, üye ya da delegelerin oy kullanacağı ön seçimle ya da merkez yoklaması ile belirlenir. Hangi usullerin uygulanacağına Parti Meclisi karar verir. Ön seçim ve merkez yoklaması usulleri seçim yönetmeliğinde gösterilir (W/Hdp, 2014: md.47).

Ülkemizde kurulmuş bulunan hemen hemen bütün partilerin tüzüklerinde ön seçime yer verilmiştir. Ancak, siyasi partiler bu düzenlemelere rağmen, ön seçim yöntemini pek tercih etmemektedirler. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ön seçim yönteminin düzenli üye kayıt defterinin tutulmasına bağlı olmasıdır. Yine liderler ve üst yöneticiler, bir gün liderliklerinin de tartışılabileceğini, oligarşik yapının zayıflayacağını düşündüklerinden ön seçim konusunda isteksiz olmaktadır. Ayrıca, yeni gelişmekte olan partilerde üye sayısının azlığı ve daha çok oy getirebilecek tanınmış kişilere öncelik vermeleri de ön seçim imkânını ortadan kaldırmaktadır (Bilir, 2007: 340).

SONUÇ

Siyasal partiler olmaksızın demokrasinin yaşamasına ve işlemesine olanak olmadığı gibi; demokrasiyi sürdürmek için önce siyasi partilerin demokratik bir iç yapıya sahip olması gerekmektedir. Çünkü, kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin, ülke bazında demokrasi mücadelesi yapması pek de gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle parti içi demokrasi olgusu ile demokrasinin kurumsallaşması arasında önemli bir paralellik olduğunu söyleyebiliriz.

Siyasal partiler kadar siyasi partilerde aday belirleme de önemli bir işlem niteliğindedir. Her ne kadar bazı durumlarda adaylar partilerden bağımsız olarak seçilebilseler de; siyasi partiler tipik olarak aday belirleme fonksiyonunu yerine getiren kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aday belirlemede kullanılan yöntemler, partinin karakterini ve niteliğini belirlemede iken; adayları belirleyen parti organları da parti içi iktidarın odak noktasını oluşturmaktadırlar. Yani parti içi güç dağılımının belirlenmesinde aday belirleme önemli bir role sahiptir. Parti içi demokrasi açısından, aday tespiti yetkisinin sınırlı bir lider kadrosunda toplandığı en oligarşik uygulamalardan; aday tespiti işlemine, bütün parti üyelerinin katıldığı en demokratik uygulamalara kadar çeşitlenen sistemlerle karşılaşmak mümkündür. Bu sistemlerin yanı sıra, parti adayları konusunda parti taraftarlarına ve seçmene seçim hakkı tanıyan düzenlemeler de mevcuttur.

Aday belirlemenin demokratikleşmesi süreci, parti içi elitlerin ve yönetici kadroların belirleyiciliğini azaltarak parti tabanının istek ve düşüncelerinin yönetimde etkin olmasını sağlayacaktır. Aday belirleme yöntemi ne kadar kapsayıcı olursa, adayları belirleyen seçici kitlenin o kadar geniş olacağı, yani aday belirlemenin o oranda demokratik olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, parti üyelerinin katılımıyla adayların belirlenmesi, katılımcılık ve merkezi olmama konusunda seçmen tercihlerini yansıtacağı gibi, seçme hakkını hem kişi açısından hem de parti tercihi açısından genişletecektir.

Parti adaylarının belirlenmesi konusunda bütün yetkiyi siyasi partilere vermek ve seçmene adayların kim olacağı konusunda herhangi bir söz hakkı tanımamak, seçmenlerin temsilcilerinin belirlenmesi hakkından yoksun bırakılmaları ve bu konuda irade özgürlüğüne sahip olmamaları sonucunu doğuracaktır. Tabi bunun tersi olarak bütün yetkiyi seçmenlere bırakmak da, partiler demokrasinin ve parti disiplininin gereklerine uymayacaktır. Burada

önemli olan yetkilerin parti ve seçmenleri uzlaştıracak şekilde dağıtılmasıdır. Bu da parti içinde adaylar ve bunların sıralamaları konusunda seçmene söz hakkı tanıyan bir sistemle gerçekleştirilebilecektir. Böyle bir sistem ise parti adaylarının, partiye kayıtlı bütün üyelerin katılacağı toplantılarda belirlenmesi ve bu adaylar hakkında seçmene tercih oyunun tanınması ile kurulabilecektir. Bunun sonucunda da seçmenlerin yöneticileri etkin bir şekilde denetleyemedikleri, adayların belirlenmesi konusunda söz hakkına sahip olmadıkları, adaylar arasında kimlerin milletvekili olacağını özgürce belirleyemedikleri iddia edilemeyecektir.

KAYNAKÇA

1.Basılı Kaynaklar

Akçalı, N. (1988). *Siyaset Bilimine Giriş*. İzmir: Bilgehan Basımevi.

Akçalı, N. (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Akdoğan, E. (2008). *Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Siyasi Yaşamında Siyasi Partilerin Oluşumu*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Altıntaş, H. (2003). *Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri* (5), (s. 1-31). Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.

Araslı, O. (1972). *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Atasever, G. (2010). Siyasal Parti Tipolojisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 15-30). Ankara: Orion Kitabevi.

Ateş, T. (2007). *Demokrasi, Siyasal Partiler ve Seçim* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Atılğan, G. (2010). Türkiye İşçi Partisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 339-374). Ankara: Orion Kitabevi.

Bilir, F. (2001). *Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Bilir, F. (2007). *Siyasal Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Çam, E. (1999). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

Çam, E. (1995). *Siyaset Bilimine Giriş* (4. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Çolak, M. (2010). Yeni Türkiye Partisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 205-216). Ankara: Orion Kitabevi.

Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler* (4. Baskı). Ergun Özbudun (Çev.). Ankara: Bilgi Yayınları.

Ekizceleroğlu, R. (2008). *Türkiye'de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Eroğul, C. (2012). *Çağdaş Devlet Düzenleri* (8. Baskı). Ankara: Kırilangıç Kitabevi.

Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Buğra Kalkan (Ed.), Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla (Çevirenler), Ankara: Liberte Yayınları.

İlgar, Y. (2002). *Türkiye'de Siyasal Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanmaya Etki Eden Etmenler ve Merkezîyetçi Yapılanmanın Siyasal Demokrasi Açısından Olumsuz Sonuçları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İlter, T. (1996). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları.

İslamoğlu, A. (2004). *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasal Muhalefet 1908-1913*. İstanbul: Bilim Evi Basın Yayın.

Kaluç, Ş. (2010). Osmanlı Ahrar Fırkası. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 81-108). Ankara: Orion Kitabevi.

Kapani, M. (1999). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kapani, M. (2000). *Politika Bilimine Giriş* (12. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kaya, G. (2009). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları, CHP ve AKP Örneği: 1960-1980*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Keleş, R., Geray, C., Polatkan, T. ve Mardin, Ş. (1962). *Demokratik Memleketlerde Siyasal Partiler*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Araştırma Serisi 10.

Kışlalı, A. T. (1999). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kiriş, H. M. (2010). *Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kirman, E. (2006). *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Koçak, M. (2002). *Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları* (1. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Kongar, E. (1976). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Cem Yayınları.

Köybaşı, Z. (2006). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Aday Tespiti*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kurt, H. (2010). Adalet Partisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 217-232). Ankara: Orion Kitabevi.

Kuş, H. (2010). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi ve 1980 Sonrası Sağ Partilerde Parti İçi Demokrasi Sorunu*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Mutlusu, F. A. (2010). Anavatan Partisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 375-390). Ankara: Orion Kitabevi.

Öz, E. (1992). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)* (1. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Özbudun, E. (1977). *Siyasal Partiler* (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Özcan, H., Yanık, M. (2011). *Siyasi Partiler Hukuku* (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Perinçek, D. (1985). *Anayasa ve Partiler Rejimi* (3. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Poyraz, F. (2010). Milli Nizam Partisi'nden Ak Parti'ye. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 311-338). Ankara: Orion Kitabevi.

Sarıbay, A. Y. (2001) *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Sezen, S. (2000). *Seçim ve Demokrasi* (2. Baskı). İstanbul.

Sunay, C. (2010). Demokrat Parti. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 163-204). Ankara: Orion Kitabevi.

Tanilli, S. (2007). *Anayasa Hukuku'na Giriş (Devlet ve Demokrasi)* (4. Baskı). Ankara: Alkım Yayınevi.

Teziç, E. (1996). *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)* (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku* (8. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku* (5. Baskı). İstanbul: Ekin Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1984). *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)* Cilt (1), (2. Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Tuncay, S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Tuncer, E. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)* (2. Baskı). Ankara: Tesav Yayınları.

Tuncer, E. (2010). *1950 Seçimleri* (1. Baskı). Ankara: Tesav Yayınları.

Türe, İ. (2010). İttihat ve Terakki Fırkası. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 31-56). Ankara: Orion Kitabevi.

Uzun, T. (2010a). Siyasal Partiler ve Türkiye. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 7-13). Ankara: Orion Kitabevi.

Uzun, T. (2010b). Milliyetçi Hareket Partisi. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 233-279). Ankara: Orion Kitabevi.

Uzun, T. (2010c). Tek Parti Döneminde Siyasal Oluşumlar. Turgay Uzun (Ed.), *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (s. 109-126). Ankara: Orion Kitabevi.

Yanık, M. (2002). *Parti İçi Demokrasi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yayla, A. (2002). *Siyaset Teorisine Giriş* (2. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.

Yücekök, A. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Yücel, M. S. (2006). *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005)* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.

2.Elektronik Kaynaklar

Altıparmak, C. (2008). *Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri*, (76), 355-376. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-76-428> Erişim Tarihi: 23 Eylül 2013.

Aydın, M. A. (2007). *Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Ön Seçim*, (5), 82-108. Yasama Dergisi. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2007/sayi5/Milletvekili_Adaylarinin_Belirlenme_Usulu_Onsecim.pdf Erişim Tarihi: 22 Eylül 2013.

Bilir, F. (2008). *Adaylık ve Meclis'te Yenilenme*, (9), 5-16. Yasama Dergisi. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2008/sayi9/Adaylik_Mecliste_Yenilenme.pdf Erişim Tarihi: 12 Ekim 2013.

Gülsoy, T. M. (2006). *Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti*, X (3-4), 125-144. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. http://www.erzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2006_X_6.pdf Erişim Tarihi: 13 Ekim 2013.

İnanç, H., Erdoğan, S. ve Güner, Ü. (2007). *Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler*, (13), 1-18. Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/13/makale/parti.pdf> Erişim Tarihi: 07 Eylül 2013.

Yanık, M. (2007). *Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri*, XI (3-4), 185-206. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. <http://www.erkzincan.edu.tr/birim/HukukDergi/makale/2007-2-7.pdf> Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2014.

W/Trthaber, (2013). *Türkiye’de Kaç Siyasi Parti Var?*. <http://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyede-kac-siyasi-parti-var-83706.html> Erişim Tarihi: 14 Aralık 2013.

W/Mevzuat, (1983). *Siyasal Partiler Kanunu*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> Erişim Tarihi: 03 Şubat 2014.

W/Chp, (2014). *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü*. <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/2012/05/CHP-Tuzuk.pdf> Erişim Tarihi: 12 Nisan 2014.

W/Akparti, (2014). *Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü*. <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2014.

W/Mhp, (2009). *Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü*. http://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014.

W/Hdp, (2014). *Halkların Demokratik Partisi Tüzüğü*. <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-tuzugu/10> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014.

W/Ntvmsnbc, (2014). *BDP-HDP İle Birleşiyor*. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25510831/> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : BURÇİN ESKİN

Doğum Yeri : MİLAS

Doğum Yılı : 1988

Medeni Hali : BEKAR

Lise 2001-2005 : MİLAS LİSESİ YDA

Lisans 2007-2011 : SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

Yabancı Dil : İNGİLİZCE